

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

NEOLİBERAL KÜRESELLEŞMENİN SİYASAL VE FELSEFİ BOYUTLARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Burak ÖZMADEN

FELSEFE ANABİLİM DALI

Ankara, 2020

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**NEOLİBERAL KÜRESELLEŞMENİN SİYASAL VE
FELSEFİ BOYUTLARI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Burak ÖZMADEN

FELSEFE ANABİLİM DALI

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Ahmet KESGİN

Ankara, 2020

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI

Burak ÖZMADEN tarafından hazırlanan “Neoliberal Küreselleşmenin Siyasal Ve Felsefi Boyutları” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvan Adı Soyadı	Kurumu	İmza
(Danışman) Doç. Dr. Ahmet KESGİN	AYBÜ, Felsefe	
Prof. Dr. Levent BAYRAKTAR	AYBÜ, Felsefe	
Prof. Dr. Hasan Yücel BAŞDEMİR	AÜ, Felsefe ve Din Bilimleri	

Tez Savunma Tarihi: 16.10.2020

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ünvan Ad Soyad

Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM

BEYAN

Bu tez içerisindeki bütün bilgilerin akademik kurallar ve etik davranış çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu beyan ederim. Ayrıca bu kurallar ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmada orijinal olmayan her tür kaynak ve sonuçlara tam olarak atıf ve referans yaptığımı da beyan ederim; aksi takdirde tüm yasal sorumluluğu kabul ediyorum.

İmza:

Burak ÖZMADEN

(Faint, stylized signature or watermark text visible in the background)

TEŞEKKÜR

İçinde yaşadığımız çağın ortaya koyduğu değerler, bugün yaşantılarımızı, kültürlerimizi ve geleceğimizi etkiler noktadadır. Bu noktada felsefenin önemi büyüktür. Durumun tespitinin yapılması noktasında ve olması gerekenler hakkında söz söyleme hakkı en fazla olan felsefecilerdir. Söz söyleme hakkı bulduğum ve zamanın ruhunu inceleyip, ortaya koymaya çalıştığım bu çalışmamda bana yol gösteren, lisans eğitimimde de öğrencisi olarak çalışmalar yaptığım, bu çalışmalarda yardımlarını benden esirgemeyen, bana her zaman yol gösteren, saygıdeğer Doç. Dr. Ahmet KESGİN hocama teşekkür ederim. Aynı şekilde lisanstan bu yana kendisinden istifade ettiğim Prof. Dr. Levent BAYRAKTAR hocama bana vermiş olduğu emeklerinden ötürü ve tezimi okuyup kıymetli katkılar yapması sebebiyle teşekkür ederim. Yine tezimi okuma zahmetinde bulunarak kıymetli değerlendirmelerini esirgemeyen, çalışmalarından da faydalandığım Prof. Dr. Hasan Yücel BAŞDEMİR hocama teşekkürümü bir borç bilirim. Son olarak ise, tez süresince benden yardımlarını esirgemeyen Dr. Araştırma Görevlisi Mehtap DOĞAN hocama da ayrıca teşekkür ederim.

Burak ÖZMADEN

Ankara, 2020

ÖZET

Neoliberal Küreselleşmenin Siyasal Ve Felsefi Boyutları

Bu çalışma ile kapitalizmin zamanın ruhuna uygun olarak evrildiği bir ideoloji olan neoliberal küreselleşmenin, ortaya koyduğu dünya tasavvuru ve onun siyasal ve felsefi boyutlarının incelenmesi yapılmıştır. Bu ortaya koyulurken, neoliberal küreselleşmeye kaynaklık eden liberal felsefenin, ortaya çıkmasını sağlayan düşünsel ortam, liberal felsefeyi savunan düşünürler ve liberal felsefenin savunduğu temel meseleler işlenmiştir. İlerleyen süreçte, liberal felsefenin bir ideolojiye dönüşmesi, bu olurken uygulanan devlet politikaları ve kapitalizm, emperyalizm kavramlarının bu süreç içerisindeki yeri belirtilmektedir. Liberalizmden, neoliberalizme doğru yaşanan felsefi ve iktisadi dönüşüm ele alınarak, neoliberalizmin ortaya çıkışı, daha sonra küreselleşme olgusunun, neoliberal araçları ifade edilmiş ve onun küreselleşmeyle birlikte tesirleri incelenmiştir. Son olarak ise, neoliberal küreselleşme sürecinin siyasal ve felsefi boyutları teferruatlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Emperyalizm, Kapitalizm, Küreselleşme Liberalizm, Neoliberalizm, Neoliberal Küreselleşme

ABSTRACT

Political And Philosophical Aspects Of Neoliberal Globalization

With this study, neoliberal globalization, which is an ideology in which capitalism evolved in accordance with the spirit of the time, and its social, political and philosophical dimensions have been examined. While this is put forward, the intellectual environment that led to the emergence of the liberal philosophy, which is the source of neoliberal globalization, the philosophers who defended the liberal philosophy, and the basic issues defended by liberal philosophy were discussed. In the following process, the transformation of liberal philosophy into an ideology, state policies implemented during this process and the place of the concepts of capitalism and imperialism in this process are stated. The emergence of neoliberalism, then the neoliberal tools of the phenomenon of globalization have been expressed by considering the philosophical and economic transformation from liberalism to neoliberalism and its effects with globalization have been examined. Finally, the social, political and philosophical dimensions of the neoliberal globalization process are detailed.

Keywords: Imperialism, Capitalism, Globalization, Liberalism, Neoliberalism, Neoliberal Globalization

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAY SAYFASI.....	i
BEYAN	ii
TEŞEKKÜR	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER.....	vi
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ.....	viii
GİRİŞ	1
1. LIBERAL FELSEFENİN DOĞUŞU VE BİR İDEOLOJİYE DÖNÜŞÜMÜ	13
1.1. Liberal Düşünceyi Hazırlayan Tarihsel Süreç ve Liberalizmin Ortaya Çıkışı.....	13
1.2. Liberalizmi Savunan Düşünürler.....	21
1.2.1. John Locke.....	22
1.2.2. David Hume.....	25
1.2.3. Adam Smith	26
1.3. Liberal Düşüncenin Savunduğu Temel Meseleler	29
1.3.1. Akılcılık.....	30
1.3.2. Bireycilik	31
1.3.3. Özgürlükçülük	33
1.3.4. Hoşgörü ve Rızaya Dayalı Yönetim Anlayışı.....	34
1.4. Liberalizmin Bir Siyasal İdeolojiye Dönüşümü	35
1.4.1. Liberalizm ve Devlet Politikaları.....	35
1.4.2. Liberalizmin Siyasal Bir İdeolojiye Dönüşmesi; İdeoloji, Kapitalizm, Emperyalizm.....	41
2. LIBERALİZMDEN NEOLİBERALİZME DOĞRU YAŞANAN İKTİSADİ VE FELSEFİ DÖNÜŞÜM.....	56
2.1. Neoliberalizmin Ortaya Çıkışı.....	56

2.2. Küreselleşmenin Neoliberal Araçları	61
2.2.1. Maliye Politikaları.....	63
2.2.2. Şirketler	67
2.2.3. Küreselleşmenin Tesirleri.....	70
3. NEOLİBERAL KÜRESELLEŞMENİN SİYASAL VE FELSEFİ BOYUTLARI.....	75
3.1. Dünya Gelir Dağılımı Ve Toplumsal Sorunlar	75
3.1.1. Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve Almanya.....	77
3.1.2. Çin, Hindistan ve Rusya	81
3.2. Evrenselleşme Ve Küreselleşme: Ahlakî Erdemler Ve Ekonomik Değerler	85
3.3. Neoliberal Küreselleşmenin Sonucunda Ahlak Ve Ekonomi	91
4. SONUÇ	101
5. KAYNAKÇA	108
ÖZGEÇMİŞ.....	116

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltma	Açıklama
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
ÇKP	: Çin Komünist Partisi
ÇUS	: Çok Uluslu Şirketler
IMF	: Uluslararası Para Fonu
KİT	: Kamu İktisadi Teşebbüsleri
NATO	: Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
YUP	: Yapısal Uyum Programları

GİRİŞ

Bu çalışmanın konusu, neoliberal küreselleşmenin siyasal ve felsefi boyutları irdelendiğinde ortaya çıkan insan anlayışı ve sistemin inşa edildiği değerlerin araştırılması üzerinedir. Bunu ortaya koymaya çalışılırken ilk olarak ele aldığım nokta, liberal felsefenin doğuşudur. Batı Orta Çağ'ını incelediğimizde karşımıza iki temel yapı çıkmaktadır. Bunlardan ilki feodal toprak ağalarının düzenidir. İkinci olarak ise Katolik Kilise'sidir. Bu öğelerin etkilerinin azalması, ilk olarak köyden kente göçün başlaması, kitlelerin yaşantılarının ve değerlerinin değişmesi sonucunda gerçekleşmiştir. Özellikle kent yaşamının getirdiği yeni dinamikler, köylüleri ve tüccar sınıfını ortak çıkarlar çerçevesinde buluşturmuştur. Böylelikle, haklarını savunmak anlamında feodal beylerin otoritesine karşı gelme imkanı bulmuşlardır. Buradaki temel nokta, bireyin haklarını savunması ve düşüncelerini ifade edebilme imkanı bulmasıdır. Kent yaşamının bu anlamda, özgür düşünce ortamını sağlaması, liberal düşüncenin doğuşunun temelleri arasındadır. Bu düşünce, yalnızca feodalitenin zarar görmesi anlamı taşımamaktadır. Bunun sonucu olarak, siyasal anlamdaki çıkar birliği üzerine kurulu kentleşme yaşamı, insanların bir toprak parçası üstünde bütünlük sağlamasına da sebep olmuştur (Ağaoğulları-Köker, 2008: 190). Tüccar sınıfının, kentleşme süreciyle, feodaliteye karşı elde ettiği haklar, feodalitenin otoritesine zarar vererek, tüccar sınıfının çıkarları doğrultusunda, ticaretin ve kentleşmenin yaygın hale gelmesini sağlamıştır. Feodalitenin zarar görmesi beraberinde, krallıkların ve ulusal anlamda devletlerin ortaya çıkmasının da zeminini oluşturmaktadır. Krallıklar, feodalitenin zarar görmesinden memnundu. Buna istinaden tüccar sınıfı da bu durumdan memnundu. Karşılıklı olarak bir çıkar birliği söz konusuydu. Tüccar sınıfının istekleri doğrultusunda kanunlar çıkarılıyor, ticaret sahaları büyütülüyordu. Buna karşılık tüccar sınıfı, krallıklara mali destek sağlıyor ve ordularının güçlenmesine yardımcı oluyordu.

Feodalitenin büyük bir ölçüde zarar görmesinden sonra, Batı Orta Çağı için önemli olan bir diğer yapı olarak Katolik Kilise'si karşımıza çıkmaktadır. Tüccar sınıfının güçlenmesi ile krallıklarda güçlendi ve Katolik Kilise'si ile krallıklar arasında bir çatışma ortamı oluştu. Bu çatışma ortamının temelinde hakimiyeti sağlama isteği bulunmaktadır.

Batı Orta Çağ'ında yönetim noktasında krallıklar ve Katolik Kilise'si arasında bir çift başlılık durumu söz konusuydu. Bir tarafta kilisenin çıkardığı yasalar, diğer tarafta krallıkların çıkardığı yasalar ortada bir otorite boşluğunun olduğunu gösteriyordu. Kilisenin vergi toplaması ve halkın üstündeki manevi sahaya dair gücü, onun tek başına krallıklar ve burjuvazi tarafından yenilmesini mümkün kılmıyordu. Buna istinaden dini bir zümrenin de desteğine ihtiyaçları vardı. Bu dini zümre Protestan düşüncesinin destekçisi olan Anglikan Kilise'siydi. Protestan reformuna göre Katolik Kilisesinin eleştirilecek yönleri çok fazlaydı. Hem aşırı lüks arzusu hem de mülk edinme konusundaki gücü onun kontrol edilemez bir boyuta ulaştığını gösteriyordu. Artık Katolik Kilisesinin insanların hayatlarına doğrudan müdahale etmesi durumu büyük kitleler tarafından da eleştirilmekteydi. Halk Katolik Kilise hakimiyetinden kurtulma düşüncesi ile krallıkları destekleme noktasında hareket etti (Ağaoğulları-Köker, 2008: 195-196). Protestanlık düşüncesinin, krallıklar ile birlikte hareket etmesi, Katolik Kilise'sine karşı dinsel sahada karşı durmalarını sağlamaktaydı. Bu çatışma ile oluşmuş reform düşüncesi, kendilerinin Tanrı ile kul arasındaki ilişkiyi kurabileceği ve İncilleri kendileri okuyarak da anlayabileceklerini söylüyorlardı (Şenel, 1986: 360-361). Protestanlık düşüncesi temel olarak ele aldığı nokta insanın daha çok çalışması ve Tanrı'nın rızasını kazanmasıdır. Böylelikle reform hareketi sonrasında oluşan düzen, Rönesans ile yeni bir insan anlayışını hakim kılmıştır. Aydınlanma düşüncesiyle birlikte yeni bir anlayış ortaya çıkmaktadır. Tanrı merkezli evren anlayışı yerini insan merkezli evren anlayışına bırakmaktadır. Bu süreçle birlikte liberal düşüncenin kaynağının ortaya çıktığı bu dönemde, bugün bile hala o dönemin ortaya koyduğu insan anlayışının tezahürü görülmektedir (Kesgin, 2019: 146-147). Reform ve Rönesans hareketlerinin sonucunda artık yeni bir birey ortaya çıkmıştır. Modern birey, akıllı referans olarak doğaya egemen olmaya çalışmış ve bu uğurda büyük değişimlere sebep olacak olayların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bunların en önemlisi Sanayi Devrimi'dir. İlk olarak İngiltere'de ortaya çıkan sanayileşme daha sonra bütün Avrupa kıtasına yayılmış, ilerleyen zamanlarda ise Amerika kıtasına yerleşmiştir. Sanayi devrimi ile birlikte liberal düşüncenin tasavvuru sonucundaki "Homo Economicus" oluşmuştur (Çetin, 2002: 89). Bu düşünce ortamı liberal anlayışın, Batı dünyası içerisinde yaygınlaşmasına ve toplumsal düzenin oturmasını sağlamıştır. Liberal felsefenin yükseldiği temel fikirler serbest piyasa, yaşama hakkı, hürriyet, mülkiyet edinme hakkı, bireycilik, rızaya dayalı yönetim anlayışı, hoşgörü ve liberal devlet anlayışıdır. Bu fikirler devletler nezdinde ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri'nin 4 Temmuz 1776 tarihinde imzalanan "Bağımsızlık Bildirgesi" ile kendini göstermektedir. Amerikan Devrimi etkileri bakımından önemli bir olay olarak

görülmektedir. Fransa, bu mücadelede İngiltere'ye karşı olarak, ABD'li sömürge eyaletlerine yardım etme amacıyla hareket ederken, büyük ekonomik yük altına girmişti. O dönem Fransızların ekonomik buhran döneminde olmaları ve bunun doğurduğu ekonomik sıkıntı, 1789 Fransız Devriminin ortaya çıkmasının önemli nedenlerinden birisidir. Amerikan devrimi, Avrupa'da daha önceden zemini bulunan bu fikirlerin uygulanabilirliği açısından bir örnek özelliği taşımaktadır. Amerikan Devrimi, Fransız Devrimi'nden her ne kadar önce yapılmış olsa da etkisi bakımından Fransız Devrimi daha geniş bir kapsama sahip olmuştur. Kentleşmeyle birlikte çıkarlarını maksimize ederek gelişen burjuva sınıfının yegane hakim güç noktasına ulaşması, feodal düzenin tamamen yıkılması anlamına geliyordu. Süreç sonunda "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi" kabul edilmiş ve modern bireyler yasalar karşısında eşit olarak kabul edilmiştir. İnsanların tabii olarak sahip olduğu haklar bulunmaktadır bu haklar, özgürlük, mülkiyet edinme ve baskıya karşı gelme haklarıdır. Böylelikle liberal felsefenin ilkelerinin evrenselleşmesi durumu ortaya çıkmıştır ve Fransız Devrimi liberal düşüncenin hakimiyetinin sağlanmasında önemli bir tarihsel olay olarak belirmiştir. Bu tarihsel olay liberal felsefenin doğuşunun temel noktası olmuştur (Akın, 1964: 39-40).

Liberal felsefenin doğuşundaki tarihsel olayları incelerken, buna etki eden filozoflarla karşılaşırız. Çalışmamda John Locke, David Hume ve Adam Smith üzerinden bu çerçeveyi oluşturmaktayım. Bu düşünürleri seçmemin sebebi, Locke'un mülkiyet anlayışının, Hume'un devlete dair görüşlerinin ve Smith'in serbest piyasa anlayışının, neoliberal küreselleşmenin de temel kaynakları olduğunu düşünmemdir. İlk olarak ele aldığım düşünür olan Locke'un felsefesinin temel noktası, insana Tanrı tarafından bahşedilmiş doğal hakların olmasıdır. Bu doğal hakları kullanmak için, insan hiçbir otoriteye boyun eğmek zorunda değildir. Meşruiyetini dayandığı temel zemin, insanın Tanrı tarafından bahşedilmiş olan doğal haklarıdır. Bu hakların başında mülkiyet edinme hakkı gelmektedir. Mülkiyetin korunması gerektiği bunun için ise hoşgörü ve rızaya dayalı yönetim anlayışının tesis edilmesi gerektiği fikri liberalizmin kaynağını oluşturmaktadır. Hume'u incelediğimizde ise, onun devletin oluşumuna dair düşüncelerinde, gücü elinde bulunduran her kim olursa olsun, gücüne güç katarak gelişecektir. Bu gelişim sağlanırken zorbalığın yaşanması kaçınılmaz olacaktır. Devlet ise bu sürecin sonucunda oluşacaktır. Devletin meydana gelmesi doğaldır, önemli olan sürdürülebilir olmasıdır. Bunun için ise devletin yapması gereken kitlelerin çıkarlarının düşünülerek hareket edilmesidir. Hume'un ortaya koyduğu bu kavram liberalizmin ve daha sonra yaşanacak olan neoliberalizmin de temel noktası olan çıkar kavramının oluşmasındaki önemli noktalar arasındadır (Hume,

2009: 320). Son olarak ise ele aldığım bir diğer filozof olan Adam Smith'i incelediğimde modern anlamda devletin nasıl olması gerektiğini vurgularken, bireylerin temel özgürlüklerini ve mülkiyet haklarını gözetilen bir hukuk sisteminin mevcut olması gerektiğini temel olarak görmektedir (Smith, 2008: 369). Bu hukuk sisteminin olması devletin piyasa koşullarında kırılabilirliğin ortadan kaldırılması için uyacağı bir rota çizecektir. Bunlar sağlandığı takdirde rekabet koşulları sağlanacak, rekabet gelişimi beraberinde getirecek ve ulusların zenginleşmesinin önünü açacaktır. Devletin bu kuralları koyması ve uygulaması toplum açısından faydalı olacaktır. Bunun temelinde yatan iki neden bulunmaktadır. İlk olarak vurgulayacağımız neden, insanın doğası gereği bencil olmasında ve daima kendini düşünecek olmasından kaynaklıdır. Bundan dolayı rekabet ve gelişim kesin bir şekilde gerçekleşecektir. Bu durum yalnızca bireylerin kendi çıkarlarına göre hareket etmesini değil, dolaylı olarak toplumunda çıkarlarını düşünerek zenginleşmesini sağlayacaktır. İkinci olarak ele aldığım nokta ise kendi çıkarını korumak maksadıyla hareket eden bireylerin, hareketlerini düzenleyen bir devlet anlayışına gerek olmadığıdır. Bireyler kendi çıkarlarını düşüneceklerinden dolayı piyasayı düzenlemeye gerek yoktur. Smith, bunu görünmez el kavramıyla açıklamıştır. Bu aktarılan düşünceler liberal felsefenin doğuşunu hazırlayan tarihsel olayların hareket ettiricisi ve ileriye taşıyıcısı olarak değerlendirilebilir. Çalışmamda da aktardığım bu filozofların düşünceleri bugün dahi geçerliliğini korumakta ve neoliberal düşüncenin omurgasını oluşturmaktadır.

Liberal düşüncenin tarihsel süreç içerisindeki doğuşunu ve onun savunucusu olan filozofların fikirlerini aktardıktan sonra liberal felsefenin kökleşmesini sağlayan temel meseleleri irdeledim. Bu meseleleri sıraladığımızda ilk olarak akılcılık gelmektedir. Akıl, hem aydınlanma felsefesinin oluşumundaki kaynak, hem de liberal düşüncenin ve onun oluşturduğu modern birey anlayışının temel referans noktalarının başında yer almaktadır. Batı felsefesi ve Hristiyanlık anlayışında ekseriyetle kabul edilen, insanın doğuştan kötü olduğu varsayımından hareketle, insanın bir başka insana, ya da devletin bir başka devlete üstünlük sağlamayı amaç edineceği düşünülür. Buradan hareketle akıl, bu durumun savaş durumuna dönüşmemesi ve sorunların çözümünün barışçıl yöntemlerle çözüme kavuşturulabilmesi için en önemli araç olarak görülmektedir (Heywood, 2018: 70-75). Liberal düşüncenin kökleşmesini sağlayan ikinci temel mesele olarak ele aldığım kavram bireyciliktir. Geleneksel dönemden farklı olarak modern anlamda birey karşımıza üç alanda çıkar. Bu alanlar felsefi, siyasal ve ekonomik alanlardır. İlk olarak felsefi alanda, bireyin kozmolojik, ontolojik ve epistemolojik sahalarda tezahür ettiğini görürüz. Özellikle Kopernik (1473- 1543) ile dünya merkezli evren anlayışının yerini insan merkezli evren

anlayışına bırakması bize kozmolojik açıdan bireyin oluşumunun temelini sunmaktadır. Ontolojik açıdan değerlendirdiğimizde Descartes (1596-1650) bize ‘düşünüyorum o halde varım’ diyerek akılcılığı doğru bilginin ölçütü olarak kabul etmiştir. Bu ortaya koyduğu insan figürü varlığının kanıtını Tanrı’dan ya da kutsal kaynaklardan hareket ederek açıklamamış, kendisi aklını kullanarak bunu ortaya koymuştur. Epistemolojik olarak irdelendiğinde ise Kant, ‘Deneyimsiz kavramlar boş, kavramsız deneyim kördür’ diyerek akıl ve deneyin birlikte kullanılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu düşüncelerin temel olmasının sebebi neredeyse çoğu filozofun bu düşüncelerden etkilenmesinden kaynaklıdır. Buradan çıkarılan sonuç sekülerleşmenin ortaya çıkması ve insanın her şeyin merkezinde ve belirleyicisi konumunda olması sonucudur. (Kesgin, 2018b: 322-323). Politik sahada karşımıza Machiavelli çıkmaktadır. Machiavelli’ye göre siyasetin, yalan söylemek ve sahtekarlık olmadan yapılamayacağıdır. Önemli olan kazanan olmaktır. Bu uğurda ahlak ve erdemlerin amaç olmaktan çıkıp araçsallaştırılması mübah olarak görülebilmektedir (Kesgin, 2015a: 123). Burada anlatılması gereken nokta modern anlamda bireyin oluşumu ve onun sekülerleşme sürecidir. Bu ahlaki zemin üzerinde inşa edilmiş birey kavramıdır. Bireyin iktisadi olarak değerlendirmesini yaptığımızda son 200 yıllık bir dönemi incelemek gerekmektedir. Burada önemli olan kavram bireyin çıkarını düşünerek hareket etmesi ve çıkarın beraberinde oluşan rekabet ve çatışma ortamıdır. Buradaki temel felsefi değer çıkardır. Çıkarın getirdiği rekabet ortamı daha sonra çatışmayı meydana getirmektedir. Liberal düşüncenin savunduğu temel meselelerden bireycilik son üç alanda bu şekilde tezahür etmektedir. Liberalizmin savunduğu diğer bir mesele ise özgürlük kavramıdır. Özgürlük ile kastedilen bireyin özgürlüğüdür ve bu özgürlük her türlü müdahaleden özgür olması anlamı taşımaktadır. Bu anlamda iktisadi sürecin içerisindeki birey iktisadi olarak kısıtlanmamalıdır. Onun özgürlüğü ayrıca fikirsel temelde de vurgulanmaktadır. Bu vurgu, liberalizmin savunduğu diğer bir mesele olan hoşgörüye dayalı yönetim anlayışıyla paralellik göstermektedir. Özgürlük ve hoşgörü anlayışları birbirleriyle ilişkili kavramlar olarak değerlendirilmektedir. Bu doğrultuda devletin güç kullanımı, liberal düşünce için bireyler arasındaki sosyal ilişkiler hoşgörü temelli, gönüllük ve rıza esasına dayalı bir şekilde olmalıdır. Aktardığım bu kavramlar liberalizmin savunduğu temel değerler olup onun kökleşmiş bir hal almasını sağlamaktadır ve bugün dahi varlığını sürdürmesinin temel noktasında bu meseleler yer almaktadır.

Liberal düşüncenin savunduğu temel meseleler ilerleyen süreçle birlikte siyasal, iktisadi ve felsefi anlamda değişikliğe uğradığını söylemek mümkündür. Liberal felsefenin bir ideoloji halini alması, bu sürecin devlet politikalarına girmesiyle başlamaktadır. 1850

yılından sonra, Batı coğrafyasında burjuva sınıfı refah düzeyi noktasında büyük bir gelişim göstermiştir. Sanayinin gelişimi sonucunda kapitalizm kendisini net olarak hissettiriyor ve etki sahasının genişlemesi ortaya çıkıyordu. Burjuva sınıfının çıkarları sonucunda gelişen liberal felsefe, kapitalizm ile birlikte ideolojik bir boyut alıyor ve her ideolojide olduğu gibi varlığını korumak ve devamlılığını sağlamak için etki alanlarını genişletme yolunu tercih ediyordu. Kapitalizmin ilk kriziyle birlikte çözüm olarak kapitalizmin tüm dünyaya yayılması düşünülüyordu. Bütün ülkeler sistem içerisine çekildiğinde sorunun çözümü sağlanmış olacağı düşünülüyordu (Yayla, 1992: 14). Buna ulaşım için 19. yüzyılın yarısında, denizcilik alanındaki yasalar değiştirildi. İngiliz makinelerinin başka ülkelere ihracatı için kolaylıklar sağlandı. İngiltere sanayi bakımından gelişmesi dolayısıyla, maliyeti çok ucuz olacak şekilde mal üretimi gerçekleştirebiliyordu. Bu üretimin alıcısı olmadığı durumda ise sistem kitleniyordu. O halde, ticaretini ve gelişimini koruyabilmek adına bu sefer de donanma kuvvetini kullanarak denizlerde baskı ve hegemonyasına dayanan bir faaliyet gerçekleştirebiliyordu. Liberal felsefenin devletler nezdinde ideolojiye dönüşüm süreci bu şekilde teşekkül etmektedir ve bu ortaya çıkan durum sömürgeleştirme, köle ticareti ve soykırımları beraberinde getirmektedir. (Yeliseveya-Manfred, 1978: 133). Bu durum devletlerin hakim olan ideolojik bakış açısına dönüşmesini yaratmış ve ideolojik bir boyut kazanmasında temel kaynak olarak yer almıştır.

Bunun sebeplerini teferruatlandırarak olduğumuzda, her ideolojik düşüncenin belirli bir bencil bakış açısına sahip olduğunu söyleyebiliriz. Buradan hareketle ideolojilerin objektif bir bakış açısına sahip olduğu düşüncesi sorunlar içermektedir. Aksi durum düşünüldüğü takdirde o vakit siyaset felsefesi ile siyasal bir ideolojinin farkı kalmamaktadır. İdeolojik bir boyut ile olayları kavramak ve analiz etmek ile hakikate ulaşmaya çalışmak arasında farklar vardır. Bu noktada siyaset felsefesi oluşturacağı değerler bütünü inşa ederken bütüncül bir bakış açısı içerisinde, mevcut durumu zamandan ve mekandan soyut olarak ele almaktadır. Siyaset felsefesi olması gereken durumu ele alırken yaşanan durumlardan etkilenmeden aşkın değerlere ulaşma amacıyla hareket ederken, ideoloji bu durumda yaşananlardan etkilenmektedir (Kemski, 1997: 487- 490). Bu anlamda ideolojiyi hareket ettiren şey kaynağını oluşturduğu düşüncenin haklılığının ortaya çıkarılmasının sağlanması isteğidir. Amaç kendi düşüncesinin haklılığını ortaya çıkartmak olduğu için, buna ulaşabilmek adına türlü araçları kullanmaktan çekinilmemektedir (Kesgin, 2018c: 794-795). Bu araçlardan biri kapitalizm ve diğeri de emperyalizmdir. Liberal felsefenin bir ideolojik boyut almasıyla, onun anlayışının korunması gerekmektedir. Bu korunma serbest

piyasa ekonomisi yardımıyla ve kapitalist sistemin yaygınlığıyla sağlanabilirdi. 19. yüzyılın son çeyreğinde, bu süreç tek tek girişimcilerin serbest rekabet ilkesine dayalı eski kapitalizm anlayışının etkisini yitirmesiyle birlikte, yeni kapitalist anlayış olan tekelci kapitalizme dönüşüyor olmasına işaret ediyordu (Göze, 2005:18). Sermayenin tekelleşmesi gücü elinde bulunduran hakim sınıfın çıkarları doğrultusunda hareket etmesini sağlıyordu. Bu durumun oluşturduğu tehlike, hakim sınıfın ideolojik bakış açısının sosyal, siyasal ve felsefi yansımalarından kaynaklıydı (Akçetin, Ç. N, Akçetin, E, 2015: 19). Tekelleşme ile hakim sınıfın çıkarları doğrultusunda devletlerin ideolojik bir bakış açısı çerçevesinde şekillenmesi söz konusuydu. Bir felsefi düşüncenin temelinde sudur eden bir sistem sömürgeleşme çağında kendini doğrudan bir kuvvet ile etki ederek emperyalizm kavramını doğuruyordu. Sömürgeci anlayış ve dünya algılaması köken bakımından özellikle Batı coğrafyası için anlam açısından çok eski köklere dayandığını söyleyebiliriz. Fakat kavram olarak ortaya çıkışı aslında anlamının haricinde yeni bir dönemi ifade etmektedir. Kapitalizmin ortaya çıkış sürecinde karşı gelenler olmuştu. Fakat liberal ideolojinin desteğiyle birlikte yasal bir durum niteliği kazanmıştır. Buna istinaden sürecin sonucu olarak karşımıza yeni bir kavram “emperyal” kavramı çıkmaktadır (Kesgin, 2016:726). Emperyalizm kavramı birçok alanda etki eden kuvvetlerden oluşmaktadır. Bir devletin ya da topluluğun bir başka topluluğu tahakküm altına alması ve bunu yaparken güç kullanması durumu emperyalizmin tanımı olarak söylenebilmektedir. Emperyalizm, ordu ve donanma kuvvetleriyle doğrudan etki etmesinin yanında din adamları tarafından da kullanılarak, yerel halkın Hristiyanlaştırılmasını sağlamıştır. Ayrıca dilini de kaybeden halklar, nesiller içerisinde bir batılı gibi düşünüp, konuşmaya ve onun ideolojik bakış açısına sahip olmuşlardır. Liberal felsefenin bir ideoloji halini alması onun tarihsel süreç değerlendirildiğinde, kapitalizm ve emperyalizm kavramlarıyla doğrudan ilişkisini ortaya çıkarmaktadır. Liberal ideolojinin oluşumundan sonra ikinci bölümümde ise liberalizmden, neoliberalizme yaşanan iktisadi ve felsefi dönüşümü ele aldım.

Neoliberalizmin ortaya çıkışını incelediğimizde, aslında sosyalist ve liberal örgütlenmeler olarak yarışan ve zaman zaman kanlı da olsa ciddi olarak rekabet eden iki ideolojik kamptan birisi olan, liberalizmin kendisini estetize etmesi manasına gelen neoliberal yorum ve fiiliyat, 1970’lerde yaşanan bir dizi ekonomik sorundan sonra bu duruma yeni bir çözüm denemesi olarak karşımıza çıkar. 1980’li yıllara geldiğimizde neredeyse tüm dünya ülkelerinde benimsenmiş olan neoliberalizm, keynesyenci refah devleti anlayışının etkinliğini kaybetmesiyle yeni bir vizyon olarak belirginleşir (Heywood, 2014: 67). Refah devleti

anlayışının etkinliğini yitirmesindeki etkenleri irdelediğimizde ilk olarak emeklilik ve sağlık sistemlerinin o dönem koşullarında ifade edilen, kronik hale gelen sorunlarından bahsetmek mümkündür. Bu sistemlerin hantal bir yapı halini alması krizlerin oluşumuna zemin hazırlamaktadır. Diğer bir noktada ise, sosyal devlet anlayışının gereği olarak yapılan harcamaların yoksulluğa sebep olduğu düşüncesidir. Son etken ise, kuşak değişikliğidir. Kuşak değişikliğiyle birlikte kadının sosyal yaşantıya daha fazla katılmasıyla geleneksel olarak kabul edilen yaşantı anlayışlarında değişkenlik söz konusu olmuştur. Bu değişiklikler, sonucunda refahın merkeze alındığı harcamaların, sadece beşeri sermayeye sağladığı fayda yönünü irdeleyen politikalar öne çıkmıştır. Neoliberalizm bu sürecin yeni politikalarını ortaya koymaktadır (Yaşar, 2015: 73-75).

Ortaya çıkan neoliberalizm ve ekonomi politikaları küreselleşme kavramından ayrı bir boyutta düşünülemez. Küresel kavramının tarihte ilk kullanımı, Marshall McLuhan'ın *Gutenberg Galaksisi* (1962) ve *Medya'yı Anlamak* (1964) adlı kitaplarında “küresel köy” değerlendirilmesiyle ortaya çıkmıştır (Gökkurt, S.A, 2018: 5). Küreselleşme olgusunun, Sovyet Sosyalist Bloku'nun yıkılmasıyla beraber ve tek kutuplu bir dünya düzeninin oluşmasıyla siyasal, felsefi, sosyal ve iktisadi alanların hepsiyle ilintili kapsayıcı bir kavram olarak teşekkül etmesi söz konusu olmuştur. Küreselleşme olgusu, Batı düşünce ve kültür havzası içerisinde ortaya çıkmış bir kavramın diğer kültür ve medeniyetlere nüfuz etmesi şeklinde değerlendirilmektedir (Açıkgenç, 2005: 37- 39). Refah devleti anlayışının çeşitli sebeplerden dolayı ortadan kalkmasıyla yeni bir döneme girilmiştir. Klasik liberalizm anlayışıyla benzerlik gösteren neoliberalizm felsefesi küreselleşme kavramının özünü oluşturmaktadır. İlk olarak ele alacağımız nokta bu sürecin ekonomi ve kamusal alanı düzenleyen maliye politikaları ile belirginleşmektedir. Doların küresel rezerv para olarak kabul edilmesiyle başlayan süreç, daha sonra belirli bir hakim gücün etkisi altında şekillenmektedir. Hakim olan gücün çıkarları doğrultusunda ideolojik bir bakış açısının ürünü olarak maliye politikaları, 1980'ler sonrasında birçok ülkede uygulanmaktadır. 20. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde ise uluslararası şirketlerin güçlenmesiyle insan yaşantısına etkisi ve ortaya koyduğu değerlerin, hakim olan evrensel değerler halini alması karşımıza çıkmaktadır. Şirketlerin elde ettiği kazançlar sonucunda gelir dağılımındaki adaletsizlik, nihai noktada adalet kavramının ideolojik bir söylem haline dönüşmesine sebep olmuştur. Bu noktada modern anlamda bireyin, devletin (şirketlerin) bütün bağlarından, geçmişinden yalnızlaştırarak ortaya koyduğu bir seküler kurgu belirlemektedir. Küreselleşmenin tesirlerini değerlendirdiğimizde ise dil, kültür ve eğitim alanında hakim

olan gücün değerlerinin etrafında bir tek tipleşme görülmektedir. Dünya küreselleşerek aslında kültürel anlamda farklılaşma ya da zenginleşmemektedir. Aksine tek tipleşerek manevi yönden değersizleşmektedir. Bu tek kutuplu dünya ile ortaya konulan değerler küresel anlamda gücü elinde bulunduran zümrelerin değerleri olmaktan öteye gidememektedir (Bayraktar, 2017: 110-113). Bu noktadan hareketle küreselleşmenin neoliberal araçlarını ve onun tesirlerini ortaya koyduktan sonra üçüncü bölümümde ise gelir dağılımı üzerinden onun siyasal boyutlarını, değerler ve ekonomi- ahlak ilişkisini ortaya koyarak ise onun felsefi boyutunu aktardım.

Neoliberal küreselleşmenin zamanın ruhuna göre başat sistem olarak kendini kabul ettirmesiyle birlikte, özellikle gelir dağılımındaki adaletsizlikte değişiklikler söz konusu olmuştur. Çalışmam açısından dünya üretiminde önemli bir paya sahip olan batı dünyasında yer alan Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve Almanya değerlendirilirken, doğu dünyasında ise Rusya, Çin ve Hindistan ele alınmaktadır. Bu ülkelerin gelir dağılımında yaşadığı adaletsizliğe örnek olarak çeşitli nedenler sıralanabilmektedir. Fakat çalışmam açısından da önem arz eden nokta, neoliberal küreselleşmenin hakim bir ideoloji olarak tezahür etmeye başladığı dönemlerden sonra yaşanan gelişmelerdir. Elde edilen verilerden yola çıkılarak yapılan değerlendirmeye göre dünyanın gelir seviyesi en yüksek olan yüzde birlik kesiminin, gelir seviyesi en düşük yüzde ellilik kesiminin iki katı yönünde bir zenginliğe sahip olması, gelir dağılımındaki adaletsizliği gösteren bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır (Alvaredo vd, 2019: 7-10). Kapitalizmin yeni dönemde, kendine özgü değerleri bulunan neoliberalizm ile insan tamamen bir ekonomik varlık (homo-economicus) olarak görülmektedir. Tüketicinin her geçen gün daha arttırılmasının teşvik edilmesi ve üretim faaliyetlerinin kapasitesinin arttırılmasıyla beraber pazar ekonomisi hakimiyet alanı genişleyerek, gelir adaletsizliğinin oluşmasında temel etken olarak belirlemektedir. Sadece ekonomik bir varlığa dönüşen insan, temel değerler noktasında çıkarını düşünerek, hazzına yönelip, rekabet ederek sürecin siyasal ve felsefi etkilerine maruz kalmaktadır. Özellikle gelir adaletsizliğindeki sorunların oluşumu siyasal temelde meydana gelirken, sosyal olarak halklar nezdinde etkisi görülmektedir.

Bugün neoliberal küreselleşme ile küreselleşmenin ortaya koyduğu değerler evrensellik ile karıştırılmaktadır. Hakim olan bir ideolojinin ürünü olan değerler bugün evrensel olarak kabul edilmektedir. Bunu ortaya koyarken ilk olarak ele alacağım nokta, küreselleşme ve evrenselleşme olgusunun farklarını ortaya koymaktır. İkinci olarak ele

aldığım nokta ise, ahlaki erdemlerin ekonomik değerlere dönüşümünü incelemektir. Evrensellik, küreselleşme süreciyle birlikte bireyin, modern devlet ya da şirketler tarafından ideolojik bir anlayışla şekillendirilmesinden yana değildir. Küreselleşmenin bir ahlak anlayışı vardır, fakat bu ahlak anlayışı için ahlaki erdemler, ekonomik değerlere dönüştürülebilir. Ahlak felsefesi evrenselliği içerisinde barındırır, asıl ahlakilik insanı evrenselleştirir ve erdemli insan modelini de bu sayede ortaya çıkar. Dolayısıyla evrenselleşmiş insan modelinin içinde bulunduğu ahlak anlayışı, ideolojik bir perspektiften bakmak yerine, felsefi bir yüzü sayesinde, kültür ve değerini kaybetmeyip erdemli insanın var olabilmesine yardım eder. Bu noktada küresellik ahlakının ortaya koyduğu değerler düzleminde ideolojik bir bakış açısının teşekkül etmesinden öte görülmemektedir. Evrensellik ile birey var olan medeniyetinin içerisinde manevi değerleriyle yaşar. İnsan bu anlamda özgürdür, küreselleşme ile yalnızca hakim zümrenin ideolojik perspektifinden dünyayı anlama ve anlamlandırmaktadır (Bayraktar, 2016: 30-36). Neoliberal küreselleşme sürecinin en temel noktalarının başında bireylerin ve toplumların yaşam biçimlerini değiştiren arz- talep ilişkisi gelmektedir. Sürecin meydana getirdiği insan anlayışında, ekonominin oluşturduğu değerler çerçevesinde insan kendi varlığına ait bir saha bulabilmektedir. Arz-talep ilişkisinin ve neoliberal küreselleşmenin sonucunda ortaya çıkan en önemli değer çıkar kavramıdır. Çıkar sürecin hareket ettiricisi ve taşıyıcısı konumundadır. Neoliberal küreselleşmenin ahlaki değerlerini incelediğimizde, bireyin bencil olduğundan yola çıkarak daima kendi çıkarını düşüneceği kabul edilmektedir. Burada karşımıza çıkan insan anlayışı, bencil bir düşünce yapısına sahip çıkarını düşünen bir insandır. Fakat sürecin değerleri incelendiğinde sadece egoizm ilkesine göre hareket edip, çıkarını düşünen birey karşımıza çıkmaz. Birey, hedonist bir yaklaşım ile hareket ederek öncelikle mutluluğunu düşünmek zorundadır. Mutluluğunu düşünen birey ayrıca ilerleme fikrini de temel değer olarak kabul ederek daima gelişmenin mümkün olduğunu düşünür. Bu sürecin temelinde birey vardır ve bireyin özgürlüğü ve kutsallığı üzerine inşa edilen süreç, kendine ekonomik değerlerin, piyasaların ve insanın kazanma arzusunun bir ürünü olarak, bireyin kendi doğasından alındığı fikri öne sürülmektedir (Kesgin, 2019: 171- 178). Bu süreç ile birlikte neoliberal küreselleşmenin ortaya koyduğu ideolojinin ve onun değerlerinin, evrensel olarak kabulü ortaya çıkmaktadır. Süreç bizlere ekonomik değerlerin, ahlaki erdemlere dönüşümünü ifade etmektedir. Bu dönüşüm sonucunda felsefi erdemlerin araçsallaştırılması ve onun amaç bağlamından kopartılması mevcuttur (Kesgin, 2018a: 8 -11).

Bugün insan tutum ve davranışlarının şekillenmesinde en önemli unsur kabul edilen kavram siyasettir. İnsanın siyasi eylemleri sonucunda ortaya çıkan ekonomik süreç ise bugün özellikle insan hayatını düzenleme noktasında büyük bir etkiye sahiptir. Buradan hareketle ahlak ve siyaset ilişkisinin bugün özellikle ahlak ekonomi ilişkisi halini aldığını söylemek mümkündür. Zira bugün siyasetin de temel zemini, ekonomi ve onun değerleri üzerinden teşekkül etmektedir. Bu sürecin ortaya koyduğu bir insan anlayışı vardır. Bireyin evrenin merkezinde olduğu bu insan anlayışının dinamiklerinde ahlak ve ekonomi noktasındaki ilişkinin ne şekilde olduğu çalışmam için önem arz etmektedir. Neoliberal küreselleşme ile ahlak bir amaç olarak mı görülmektedir. Yoksa bir araç konumunda mıdır? Bu ilişkide neoliberal küreselleşme sonucunda ortaya çıkan şey ahlakın siyaseti midir? Yoksa siyasetin ahlakı mıdır? Bu sorular bize ahlak ve siyaset, ahlak ve ekonomi ilişkisinin ne şekilde ortaya koyulduğunu göstermektedir (Kesgin, 2019: 189-192). Neoliberal politikaların dünya üzerinde uygulanabilirliği her geçen gün artmaktadır. Sistem her geçen gün yaygınlaşmaktadır. Sistemin üretim ilişkileri ekonomik hayatın kurucu bir unsur olduğunu bizlere göstermektedir. Bu durum siyasal ve felsefi açıdan etkilere sebep olmaktadır. Bu sürecin ahlaki ve felsefi temellerini ortaya çıkarmamızda en büyük etken olarak ele aldığım bazı filozoflar bulunmaktadır. Bu filozoflarında katkılarını söyleyerek sürecin bencillik, çıkar, hazcılık, ilerleme fikri çerçevesinde nasıl oluştuğunu çalışmamda aktararak neoliberal küreselleşmenin siyasal ve felsefi boyutlarını ele aldım.

Araştırmamın amacını açıkladığımızda bugün hakim bir ideolojik görüş haline gelmiş neoliberal küreselleşmeyi ve onun siyasal ve felsefi anlamda insan hayatını şekillendirdiğini görürüz. Sistemin insan hayatını şekillendirmesi ve etkilerini açıklamak felsefeciler için önem arz etmektedir. Bu şekillendirmenin başlangıcı olarak ele alacağımız nokta modern devletin ve modern bireyin ortaya çıkmasıyla şekillenen yeni sistemdir. Sistemin ortaya çıkış süreci ve filozoflarının şekillendirdiği dönemden farklı bir boyuta evrilmiştir. Liberal felsefenin bir ideolojiye dönüşümü ile birey felsefi anlamda, ontolojik, epistemolojik ve kozmolojik olarak yeni bir şekle bürünmüştür. Artık birey devletlerin ve şirketlerin şekillendirdiği seküler bir kurgu olarak belirlemektedir. Bu sistemin özellikle 1980 yılından itibaren ekonomi vasıtasıyla şekillendirdiği birey bulunmaktadır. Sistemin siyasal anlamda etkilerini açıklayarak sistemin hangi değerler üzerinde yükseldiğini ortaya koymak ve ideolojik boyutun vurgusunu yaparak, temel ahlaki erdemlerin ekonomik değerlere dönüşümünü aktarmak temel amacımdır.

Bu araştırmanın konu olarak kapsamı çok geniş boyutlardadır. Fakat felsefi açıdan irdelendiğinde sürecin belirli bazı dinamikleri bulunmaktadır. Özellikle modern devletin oluşumu ve batı düşünce tarihi içerisindeki felsefi kavramlar, ortaya çıkan yeni sistemin köklerinin çok daha eskide olduğunu ortaya koymaktadır. Felsefi açıdan ortaya çıkan birey ve onun yeni dönemdeki değerleri bugün bütün bir dünya için evrensellik kazanmış vaziyettedir. Bu değerler aslında batı düşünce geleneği içerisinde büyümüş ve yeşermiş değerlerdir. Aslında olan şey batı düşünce geleneğinin değerlerinin küreselleşmesi ve onun evrensel değerler gibi kabul edilmesidir. Bu durum içerisinde konunun kapsamı ve sınırlılıklarını anlattığım temel nokta, özellikle sistemin bu hale gelmesinde temel rol oynayan düşünürler ve onların ortaya koydukları sistemlerdir.

Son olarak ise araştırmamı oluştururken ortaya koyduğum yöntem ve kaynakları aktardığımda ise savlarımı ispatlamak için kullanmış olduğum yazılı ve yazılı olmayan verileri anlayıcı yaklaşım metoduyla inceledim. Birinci ve ikinci el kaynaklara ulaşarak, onları sosyal bilimlerin metodu olan içerik analizi ve alan araştırması yöntemlerinden faydalandım. Olayları incelerken basit düzlemde neden sonuç ilişkisinin haricinde bir felsefi yaklaşım olarak bütüncül olarak ele aldım. Amaç ve fiil arasındaki ilişkiyi çözmek için hareket ettim. Araştırmamın biçimsel özellikleri, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tez yazım klavuzuna göre yapılmıştır. İlgili enstitünün tez yazım kuralları çerçevesinde metnin genel kaynak gösterimi APA formatında yapılmıştır. Araştırmanın yönteminden hareketle çalışmamda, neoliberal küreselleşmenin siyasal ve felsefi boyutlarına dair değerlendirmeler ve sürecin oluşumu ele alınmıştır.

1. LIBERAL FELSEFENİN DOĞUŞU VE BİR İDEOLOJİYE DÖNÜŞÜMÜ

Çalışmamın ilk bölümünde modern düşünce anlamında bireyi, liberal düşüncenin ortaya çıkışındaki düşünce ortamını, daha sonra liberal felsefi düşüncenin doğuşunu ve onun bir ideolojiye nasıl dönüştüğünü tarihsel süreç içerisinde işledim. Liberal felsefi düşünce hangi sürecin sonucunda ortaya çıktı? Beraberinde ne gibi etkiler yarattı? Devletler ve toplumlar nezdinde ne gibi felsefi değişimler yaşandı? Bir ideoloji olarak nasıl oluştu? Bu soruları cevaplamaya çalışacağım ilk bölümde, modern anlamda ortaya çıkan yeni felsefi değerlerin, birey ve toplum üzerindeki etkisinin, eski olarak nitelendireceğimiz değerlerin ise bireyler üzerindeki etkisinin git gide azaldığını aktardım. Bu anlamda yeni değerlerin oluşumunu sağlayan başlıca olgu, liberal felsefe olarak karşımıza çıkmaktadır. Liberalizmin tartıştığı konular eski olmakla birlikte, onun çözümlemeleri ve yorumları modern döneme aittir. Çalışmamda özellikle Batı düşünce kültürü içerisinde, modern döneme ait olan, liberal felsefenin doğuşunu ve beraberinde getirdiği, pazar ekonomisi toplumunun bir sonucu olarak modern insan anlayışını, bireyselleşmeyi ve sekülerleşmeyi ele aldım. Batı düşünce geleneği içerisinde liberal düşüncenin oluşumundaki başlıca filozofları, onların felsefi sistemlerinin oluşmasındaki besleyici kaynağın ne olduğu üzerinde durarak, liberal felsefenin savunduğu temel söz ve söylemlerin ne olduğunu bu bölümde değerlendirdim. Liberal felsefenin, tarihsel kökenleri, devletlerin zenginleşerek sanayi evresini oluşturabilmelerine katkı sunan köle ticareti, sömürgeler ile birlikte kapitalist hengameyi işleyerek onun bir ideoloji olarak nasıl teşekkül ettiğini ortaya koymaya çalıştım. Liberalizmin bir ideolojiye nasıl dönüştüğü ya da tersinden ifade edecek olursak, bir ideoloji olarak liberalizmin bu meselelerin oluşmasına nasıl temel oluşturmuş olacağını ve sürecin oluşturduğu insanın ekonomik bir varlık olma durumunu çalışmamın bu bölümümde ele aldım. Bunlar aktarılırken ideoloji, kapitalizm ve emperyalizm kavramları üzerinden bir kavramsal çerçeve oluşturarak liberal felsefenin oluşum ve dönüşüm sürecini teferruatlandırdım.

1.1. Liberal Düşünceyi Hazırlayan Tarihsel Süreç ve Liberalizmin Ortaya Çıkışı

Çalışmamın ilk başlığında liberal düşüncenin bir kavram olarak nasıl ortaya çıktığı, liberal düşünce denildiğinde ne kastedildiği ve liberal düşüncenin ortaya çıkmasını hazırlayan tarihsel kökeni ele aldım.

Neoliberal küreselleşmenin siyasal ve felsefi boyutlarını ortaya koyduğum çalışmamda, neoliberalizme kaynak oluşturan liberal düşünce, onun tarihsel kökenleri ve onu besleyen dönem koşullarının ne olduğu tezimin içeriği açısından önemli bir yer tutmaktadır. Liberal düşünce köklü düşünsel alt yapısı olan felsefi, politik, sosyal ve iktisadi anlamda karşılığı olan çok geniş bir alana nüfuz eden, bugün halen günümüzde bile konumunu koruyan bir öğreti, dolayısıyla bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu düşünce, ortaya çıktığı dönemden itibaren zamanın koşullarının yönlendirmesiyle değişime uğramıştır. Onun zamanın koşullarına göre değişmesi, tarihsel olarak değerlendirildiğinde devamlılığını artırmış ve bugüne ulaşmasını sağlamıştır. Bu minvalde, liberalizmin ortaya çıkışını hazırlayan düşünce ortamı bizim için önemli bir yer tutmaktadır. Batı medeniyetinin düşünce geleneği içerisinde ortaya çıkmış olan liberalizm kavramı, geleneksel anlamdaki insanın ortadan kalkıp, modern anlamda bireyin inşası ile oluşmuştur. Bu oluşum sürecinde liberalizmin meşruiyetini dayandığı temel nokta, modern anlamda bireyin özgürlüğü ve onu kısıtlayan her türlü otoritenin varlığına karşı bir mücadele ile olmuştur. Modern birey, ilk olarak kozmolojik, ontolojik ve epistemolojik açıdan kendini göstermiştir. Daha sonra siyasetin ve iktisadın temel ögesi haline gelmiş ve liberal düşüncenin merkezi halini almıştır (Kesgin, 2018b: 328).

Modern bireyi düşüncesinin temeline oturtan liberalizm, Orta Çağ'da Avrupa'da iki tür otorite ile karşılaşmaktadır. Bunlar feodalite ve Katolik kilisesi olarak karşımıza çıkmaktadırlar. Batı düşünce geleneği içerisinde değerlendirilmesi uygun olan bu iki kavram, Orta Çağ'da önemli bir güç konumundaydılar. Feodalitenin gücü toprak haklarını ellerinde bulunduranlar ile onlara hizmet etmekle yükümlü olan köylülerden oluşmaktadır. Bu düşünce biçimi, dönem değerlendirildiğinde çoğunluk olarak batı coğrafyasında görülmektedir. Bu düzen içerisinde köylüler, feodal beylerin sözlerine uymak ve onların emirlerini uygulamak durumundadır karşı gelmeleri söz konusu değildir (Rosenthal, Yudin, 1972: 164- 166). İngiliz köylüleri daha çok toprağa bağımlıydılar, sahibi değişse de onlar orada kalmaktadır, kıta Avrupası ise toprak ağasına bağlılığın olduğu bir sistemdir. Bu farklılıklara rağmen Avrupa'nın künhünde toplumsal düzen aynı şekildeydi. Feodal düzenin hakim olduğu Avrupa coğrafyasında, köylülerin kendilerini yönetmelerini isteyebilecekleri, siyasal anlamda bir zemin bulunmamaktaydı. Bu zeminin oluşması, modern bireyin oluşumu ve onun temelini dayandığı liberalizm düşüncesi ile mümkün olacaktır. Diğer bir taraftan ise Orta Çağ düzeni içerisinde önemli bir güç konumunda olan Katolik Kilisesi mevcuttu. Kilise, Batı dünyasının en köklü yapıları konumunda olan kurumlardandır. Kilisenin

gücünün kaynağı, söyledikleri sözlerin tartışılmaz olması, emir vermesi, emre itaat buyruğu içermesi ve manevi kaynaklı olmasından ileri gelmekteydi. Ayrıca vergi toplaması, eğitim öğretimin kontrolünü elinde bulundurması, onları dönem içerisinde en büyük güç konumuna getiriyordu. Orta Çağ, Batı düzeni içerisinde değerlendirdiğimizde dönemin koşulları, dini bir yönetim tarzının hakim olduğu bir dönemdi. Genel olarak amaç, Hristiyanlığın yayılması ve çıkarlarının gözetilmesi üzerineydi. Bunun için krallıkların Katolik kilisesine bağlı olması, yerelde özerk, merkezi anlamda kiliseye bağlı olması isteniyordu. Kilisenin ve feodalitenin hakim güç konumunda olduğu bu dönemde liberal ideoloji için bireyin ortaya çıkması, modern bireyin oluşumu pek mümkün değildi. Değişim süreci için ele alacağımız zaman dilimi köyden kente göçün başlamasıyla birliktedir. Köy yaşamının biraz daha etkisini yitirip kentleşmenin ve kent yaşamının etkisini artırması olarak görülebilir. Kent yaşamının etkisinin arttırması, ilerleyen zamanlarda tüccar sınıfının güçlenmesine yeni bir sınıf olarak ortaya çıkmalarına yol açacaktır (Çetin, 2002: 82).

Kent yaşamının gelişmesi köylüleri ve tüccar sınıfını ortak çıkarlar etrafında birleştirmiştir. Bu ortak çıkarlar çerçevesinde, kendi hakları için mücadele imkanı bulmuşlardır. Kent yaşamı, düşüncelerini söylemek ve haklarını savunmak adına köylülere ve tüccar sınıfına bir ortam sağlamıştır. Bu ortamın sağlanması daha sonrasında kentlerin özerk bir yönetim ile yönetilmesini sağlamış ve feodalitenin otoritesinin ciddi oranda sarsılmasına sebep olmuştur. Kentleşme ile feodal düzenin etkisi altından kurtulmanın imkanlarını bulan kentliler, çıkarları doğrultusunda modern bireyin oluşmasındaki özgür düşünce ortamının ortaya çıkmasının kaynağı konumunda olmuştur. Bu düşünce yalnızca feodalitenin zarar görmesi anlamı taşımamaktadır ayrıca bunun sonucu olarak siyasal anlamdaki çıkar birliği üzerine kurulu kentleşme yaşamı, insanların bir toprak parçası üstünde bütünlük sağlamasına sebep olmuştur (Ağaoğulları-Köker, 2008: 190).

Tüccar sınıfının kentleşme ile feodal beylere karşı haklar elde etmesi, kentleşmenin yaygınlaşması ve ticari faaliyetin artması, kilisenin otoritesine de zarar vermiştir. Bu durum ilerleyen zamanlarda insanların sekülerleşmesine neden olmuştur. Tüccar sınıfının güçlenmesi feodal beylerin işine gelmezken ilk olarak krallıkların ve ulusal anlamda devletlerin oluşmasına katkıda bulunmuştur. Krallar, özellikle tüccar sınıfının güçlenmesini kullanarak, kendi egemenlik alanını da güçlendirmişlerdir; bu güçlendirme karşılıklı bir şekilde gerçekleşmiş tüccar sınıfın güçlenmesi kralların da etkisinin artmasına sebep olmuştur. Krallar ve tüccar sınıfı arasındaki bu ilişki karşılıklı fayda temelindeydi. Krallar

tüccar sınıfın isteklerine göre kanunlar çıkartarak tüccar sınıfının, ticaret alanlarını genişletiyor onlara özgürlükler tanıyordu. Öte yandan tüccar sınıfı, onlara mali destek sağlıyordu ki bu da krallıkların ordularının güçlenmesini sağlıyordu ve karşılıklı etkileşimle birlikte birbirlerini desteklemeleri meydana geliyordu. Krallıkların otoritesinin artması sonucunda başka güç grupları ile çatışmasının zemini oluşmaktaydı. Krallıklar ile Katolik Kilisesi arasında bir güç yarışı karşımıza çıkmaktaydı. Krallıkların burjuvaziye tanıdığı haklar, burjuvazinin de bu çatışmada krallıkların yanında yer almasını sağlıyordu. Aslında ortada bir çift başlılık durumu vardı. Krallıkların oluşturduğu yasalar bir yanda, diğer tarafta ise Katolik kilisesinin yasaları bulunmaktaydı. Kilisenin yasaları ve vergi toplaması krallıklar için tehlike arz ediyordu. Ulusal anlamda devletlerin oluşmasında kilise engel konumundaydı. Krallıkların Katolik Kilisesine karşı mücadele verebilmesi için dini bir zümreyi de yanına alması gerekiyordu. Bu noktadan hareketle Martin Luther (1483- 1546) ve onun ortaya koyduğu skolastik teolojiye karşı tezleri, büyük önem arz etmektedir. Luther'e göre, insanın tabiatında her şeyden çok sevdiği varlığın Tanrı olması mümkün değildir. Bu ancak Tanrı'nın lütfu olduğunda mümkün olabilir. Ayrıca insan tabiatında Tanrı yerine kendisini koyarak, kendisinin Tanrı konumunda olmasını arzulamaktadır. Bu durum onun cennetten bu dünyaya fırlatılmış olmasından bağımsız bir şekilde düşünelemez. İnsanın iyiliğe, huzura ve sevgiye ulaşabilmesi için gerekli olan şeyin Tanrı'nın lütfuna ulaşmış olmasıdır. Teolojik anlayışında Tanrı'nın lütfuna sahip olmak temel hareket noktasıdır (Çevik, 2019: 28). Bu düşünceler Protestanlık düşüncesinin ortaya çıkmasına temel kaynak olmuştur ve bunun sonucunda krallıkların yanına Protestan düşüncesinin savunucusu olan Angilikan Kilisesini duruma dahil etmiştir. Protestan reformuna göre, Katolik Kilisesinin eleştirilecek yönleri çok fazlaydı. Hem aşırı lüks arzusu hem de mülk edinme konusundaki gücü onun kontrol edilemez bir boyuta ulaştığını gösteriyordu. Artık Katolik Kilisesinin insanların hayatlarına doğrudan müdahale etmesi durumu büyük kitleler tarafından da eleştirilmekteydi. Halk Katolik Kilise hakimiyetinden kurtulma düşüncesi ile krallıkları destekleme noktasında hareket etti (Ağaoğulları-Köker, 2008: 195-196).

Krallıklar ve Katolik Kilisesi arasında çatışmanın tarafları belirginleşmişti, kentleşme ile belirgin hale gelen tüccar sınıf yani burjuva, Katolik Kilisesine karşı krallıkları destekliyordu. Ayrıca dinsel açıdan ise Protestanlık düşüncesinin savunucularının krallıkların yanında bulunması durumu, dinsel bir alanda da Katolik Kilisesine karşı durmaya zemin sağlıyordu. Krallıklar ve ulusal devletler, kilise kurumunu kendi yapıları içerisinde muhafaza etmeyi amaçlamışlardır. Uluslar kendi kiliselerini kendi devlet

hıyerarşisi içerisinde kurmuşlardır. Böylelikle ulusal anlamda tek bir g olacak, çift başlılıktan ve kavgadan uzak bir toplum yapısı inşa edilecekti. Bu toplumun inşa süreci tek bir ordu ile mümkün olacaktı, askeri g anlamında sadece ulusal ordular olacaktı. Bu atışma ile oluşmuş reform düşüncesi, insanların doğrudan Katolik Kilisesinin etkileri üzerinden değil, kendilerinin Tanrı ile kul arasındaki ilişkiyi kurabileceği ve İncilleri kendileri okuyarak da anlayabileceklerini söylüyorlardı (şenel, 1986: 360-361).

Krallıklar ve burjuvazi ile çıkar birliği çerçevesinde birleşen Protestanlık düşüncesi, çalışmayı dini bir öğreti olarak saymış ve Tanrı'nın rızasının kazanılması için çok çalışmanın ve birikim yapmanın gerektiğini söylemiştir. Bu düşünce tarzı, bizlere kapitalizmin doğuşunun zeminini hazırlamaktadır. Tüketmek değil, üretmek ön plana çıkmış, tasarruf ve birikim yapmak aynı zamanda Tanrı'nın rızasını kazanmakla eř değer görülmüştür. (Weber, 2011: 20-22). Böylelikle kilise gücünün zaman içerisinde gücünü kaybetmesiyle Protestan düşüncesi ve onun ahlak anlayışı, kendi sahasını oluşturmuştur. Sonuç olarak ise liberal düşüncenin hem politik hem iktisadi hem de felsefi anlamda temelini, kendi zeminini oluşturabilmesi için ortam sağlanmıştır. Reform hareketinin varlığını anlamak bize, liberalizmin nasıl bir düşünsel iklim içerisinde geliştiği konusunda yardımcı olmaktadır. Reform hareketlerinin sonrasında Avrupa'da Rönesans'ın ortaya çıkmasıyla birlikte yeni bir dünya ve insan anlayışı hakim olmaya başlamıştır.

Aydınlanma düşüncesinin modern anlamda dünyaya etkisi önemli boyutlardadır. Artık yeni dönem bir insan anlayışı oluşmaktadır. Ortaya çıkan yeni insan, kaynağını Avrupa düşünsel zemininden ve kaynağından almaktadır. Geçmişini ardında bırakmadan geleceğini oluşturmak için öne çıkar (Kesgin, 2019: 145- 146). Bu açıdan baktığımızda Orta ağ insanı yeni dönemde biraz daha farklıdır. (tksken, Babür, 2011: 10). Orta ağ anlayışının ortadan kalkması ile Rönesans düşüncesi oluşmuştur. Rönesans düşüncesinin ortaya çıkışının özünde rasyonalizm düşüncesi yer almaktadır. Bu liberalizm açısından özgürlük kavramı etrafında şekillendiğinde, modern bireyin gelişimini sunmaktadır. Rönesans düşüncesi ruhani anlamın dışında maddi olarak öne çıkan özgürlük kavramı çerçevesinde bireyi konu edinir (etin, 2002: 87). Bu doğrultuda toplumsal açıdan dönüşümün ve ilerlemelerin aydınlanma anlamında en kıymetli sonuçlarından birinin seküler bir dünya tasavvuru ve rasyonel bakış açısıdır. Bunu bakış açısını engelleyen kurumlar en karşı gelinen noktadadırlar (şekerci, 2019: 22). Aydınlanma ve sonrası düşünürler, Orta ağ olarak tesmiye olunan zamandan sonraki evreyi Rönesans olarak tanımlamıştır. Fakat bu noktada Fehmi

Baykan, bizlere aydınlanma düşüncesi hususunda farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Onun bakış açısından hareketle konuyu ele alacak olursak, Aydınlanma Felsefesi, şeklinde tesmiye edilen bir felsefenin bulunmadığı üzerinedir. Ona göre aydınlanma felsefesi içerisinde olan düşünürlerin, belirli bir başlık etrafında olamayacak kadar fazla çeşitlilik göstermektedir. Üstelik bu çeşitlilikler birbirleriyle zıtlıklar da taşımaktadır. İlaveten, Aydınlanma Dönemi'nin kendine özgü herhangi bir niteliği de bulunmamaktadır. Çünkü işlenen konular bakımından akılcılık ve aklın kutsanması, ayrıca Katolik Kilisesi'ne karşı olmak, Aydınlanma dönemi öncesinde de mevcut olmuş olaylar olduğundan bu dönemin ayrı bir değerlendirilmesinin yapılmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Ona göre, Aydınlanma felsefesi aldatışı bir görünüşten öte bir şey değildir. Bunun sebebi olarak entelektüel yaşantıya etkisi olan mason localarının faaliyetlerini belirtmektedir (Baykan, 2000: 31 -37). Fakat bu sürecin sonucunda ortaya çıkan modern birey bütün modern dönem değerlendirildiğinde, daha hümanist bir yapıya tezahür etmesine rağmen, “aynı dönemde sömürgecilik, köle ticareti, soykırımlar, cadı avı, engizisyonlar ve göçler gibi birtakım çatışma hatları Avrupa'nın temel gerçekleri olarak yaşamaya devam eder” (Kesgin, 2019: 146).

Aydınlanma düşüncesi ile politikanın dizayn ettiği yeni insan modeli, bencil, hazzcı, çıkarıcı ve çatışmacı bir şekilde kendini göstermektedir. Fakat burada artık Tanrı merkezli bir dünya anlayışının aksi olarak, insan merkezli bir dünya anlayışı ve yeni kutsal olarak adeta bizzat insanın kendisi sahneye çıkmaya başlamıştır. Liberal düşüncenin kaynağının ortaya çıktığı bu dönemde, bugün bile hala o dönemin ortaya koyduğu insan anlayışının tezahürü görülmektedir (Kesgin, 2019: 146-147). Reform ve Rönesans hareketlerinin sonucunda artık yeni bir birey ortaya çıkmıştır. Bu birey, akıllı temele alan, insanın kutsallaştırıldığı ve her şeyin merkezinde olduğu bir bireydir. Doğaya egemen olmaya çalışan birey, bilimsel anlamda büyük atılımlar gerçekleştirmiştir. Bunların en başında buharlı makinelerin bulunması ve Sanayi Devriminin ortaya çıkması gelir. Zaman içerisinde burjuvazi ilk olarak kendini kentleşmenin yaygınlaşmasıyla ortaya çıkarmış daha sonra krallıklarla anlaşması sonucunda konumunu güçlendirmişti. Süreç daha sonra feodal düzenin zarar görmesini, krallıkların Katolik kilisesi ile çatışmasına yol açmış bu çatışma sırasında burjuvazi safını krallıklardan yana durarak belli etmişti. Protestan ahlakı ile de dinsel anlamda karşılık bulan Krallıklar, Katolik kilisesi üzerinde hakimiyeti sağlamış, ulusal anlamda devletlerin ve onların tahakkümü altındaki kiliselerin egemenliği sağlanmıştı. Bu dönem sırasında burjuvazi, yaşanan gelişmelerden hep kazançlı taraf olarak çıkıyordu. Son

olarak ise Sanayi devriminin ona sağladığı imkanlar ile iktidarı kontrolü altına alacak ve liberal felsefenin özgürlük düsturu ile yönetimin kontrolünü elde bulunduracaktı.

Sanayi devriminin ortaya koyduğu makineleşme üretimi arttırmıştır. Üretimin artması ham madde ihtiyacını doğurmuş buna istinaden coğrafi keşiflerin ve sömürü düzeninin kökleşmesi mümkün hale gelmiştir. İlk olarak İngiltere’de ortaya çıkan sanayileşme daha sonra bütün Avrupa kıtasına yayılmış, ilerleyen zamanlarda ise Amerika kıtasına yerleşmiştir. Manevi olan sahadan, maddi olan sahaya doğru yönelim ve insanın doğaya hakim olma arzusu, akılcılık ile birleştiğinde modern anlamda bireyin ortaya çıkışını sağlamıştır. Coğrafi keşifler ve makineleşme ise sanayi devriminin hakimiyet sahasını genişletmiştir. Sanayi devrimi ile birlikte liberal düşüncenin tasavvuru sonucundaki “Homo Economicus” oluşmuştur (Çetin, 2002: 89). Bu sürecin oluşturduğu yeni insan anlayışı kısa süre içerisinde Avrupa’ya hakim olmuş daha sonra Kuzey Amerika kıtasına ulaşmış ve iktisadi anlamda yeni gelişmelere, iç savaşlara, siyasi çekişmelere ve devrimlere sebep olmuştur. Liberal felsefenin ortaya çıkışı felsefi, kültürel, politik alt yapı içerisinde meydana gelmiştir. Dönemin tüm siyasi, ekonomik, toplumsal ve dini anlayışlarının yeniden şekillenmeye başladığı Avrupa’da, Aydınlanma filozoflarının ve ekonomik gelişmelerin kaçınılmaz olarak geldiği ortam artık liberal anlayışın yaygınlaşmasına temel fikirlerinin toplumsal düzenlerin oluşmasına sebep olmuştur. Bu bağlamda liberalizm önce temel hak ve hürriyetler üzerinde gelişen bir siyasi- felsefi düşünce iken, onu öne çıkaran niteliği ise ekonomik haklar ve sunduğu ortamdır.

Liberalizm şu temel fikirler üzerinde yükselir: En başta yaşama, hürriyet ve mülkiyet hakları olarak temayüz eder. Bunlar üzerinden bireycilik, özgürlük, rızaya dayalı yönetim, hoşgörü, liberal devlet ve bunlarla beraber ekonomik haklar. Bu ilkeler Amerika Birleşik Devletleri’nin 4 Temmuz 1776 tarihinde imzalanan “Bağımsızlık Bildirgesi” ile menşeyini bu fikirlerden almaktaydı. Amerikan Devrimi, siyasal anlamda önemli sonuçlar meydana getirmiş bir olaydır. Fransa, bu mücadelede İngiltere’ye karşı olarak, ABD’li sömürge eyaletlerine yardım etme amacıyla hareket ederken, büyük ekonomik yük altına girmişti. O dönem Fransızların bu ekonomik buhran döneminde olmaları ve bunun doğurduğu ekonomik sıkıntı, 1789 Fransız Devriminin ortaya çıkmasının önemli nedenlerinden birisidir. Böylece Avrupa’da bugüne kadar sürecek olan bir liberal ve demokratik yönelimlerin hakim olduğu çağ oluşmuştur. ABD’nin kuruluşu, Avrupalıları aydınlanma çağının birçok düşüncesinin gerçekten uygulanabilir olduğuna inandırmıştır. Özellikle

Fransızlar, bir grup Amerikalının, eyalet yasalarını yazmak için, yaptığı çalışmaları dikkatlice izlemişlerdir. Bu yasalar ve bağımsızlık bildirgesi, çevirileri yapılarak 1778 yılında çoğaltılarak, Avrupa'nın entelektüel birikime sahip olan zümreleri tarafından tartışmalarına yol açacaktır. Anayasal haklar, federalizm ve sınırlı hükümet gibi kavramlar Avrupa'nın daha önce irdelemediği kavramlar değildi. Fakat Avrupa'da var oldukları biçimiyle feodalizm ve aristokrasi ile iç içe bulunuyorlardı. Amerikan devrimi, Avrupa'da zemini bulunan bu fikirleri ileriye taşımıştır. Amerikalılar anayasalarını oluştururken, yasama, yürütme ve yargı güçlerini birbirlerini denetleyecek bir biçimde oluşturarak, daha önce denenmemiş bir hükümet anlayışı ortaya koymuşlardır. Bağımsızlık bildirgesiyle, hükümetin halk tarafından oluşturulduğu, yalnızca kendisine verilen bir yetkiyi merkeze alarak hareket ettiğini belirtmişlerdir (Sander, 2013: 157).

Bu durum ABD'nin demokratik anlamda ortaya koyduğu mücadeleleri göstermektedir. Fakat ABD'nin sadece bunlarla sınırlı bir tarihi bulunmamaktadır. Bunların en başında çözüme kavuşturulamamış olan ırkçılık sorunu kendini göstermektedir. Temel insan hak ve özgürlükleri, eşitlik anlayışı gibi anayasal hakları tesis eden ABD'de Afrika kökenli insanların köleleştirilmesi, alınıp satılması, geniş topraklarda ancak köle olarak çalıştırılmaları önemli bir tutarsızlık olarak görülebilir. Amerikan iç savaşı olarak bilinen 1861-1865 yıllarındaki 13 eyaletin kendi arasındaki savaşımı, A. Lincoln (1809-1865) öncülüğünde ortadan kaldırılabilmektedir. Ancak köleliğin kaldırılması ile ilgili başlayan savaşın esas teşvik eden unsuru, kuzeyde bulunan ve nispeten sanayileşmiş eyaletlerin, köleye dayalı tarım yapan eyaletlerin İngiltere ile ilişkileri sebebiyle mamul madde tedarikinde rekabet şartlarını zorlaştıran bir ekonomik ilişkiyi düzeltme olgusunun motive ettiğini hatırlatmalıdır. Başka bir deyişle ifade edecek olursak, köleliğin kaldırılması değildi amaç, amaç ekonomik çıkardı (Kesgin, 2011). Bu durum, liberal düşüncenin temelindeki haklar ve özgürlükler ile açıklanamaz gibi görünse de liberalizmin üzerinde oturduğu en temel değer olarak çıkar için anlaşılır bir durumdu ve burada ortaya çıkan sonuç, nihai olarak bir tutarsızlık doğuruyordu. Temel insani değerler düşünüldüğünde, liberal çevrelerin eleştirisi olsa da ucuz emek gücü olan Afrika kökenli kölelerin durumu çok da önemsenmiyordu. ABD'de yaşanmış olan bu iç çekişmeler ağır tahribatlara sebep olmuştur. Ancak kuzey eyaletlerinin savaşı kazanmasından sonra köleliğin yasaklanması ile parçalanmaktan kurtulan ABD, sürecin ilerlemesiyle birlikte ekonomik açıdan hızla büyüyerek kendini, önemli bir güç olarak göstermeye başlamıştır. İç savaşın sona ermesiyle beraber, ulusal anlamda büyük bir pazara sahip olan ABD, tekstil, kimya, otomobil, maden,

elektirik endüstrisini hızla geliştirdi. Sonuç olarak 1890'lı yıllara gelindiğinde ağır sanayi inşa edilmişti. Bu sürecin oluşumunda liberalizmin etkisi kaçınılmaz olarak kendini göstermiştir (Sander, 2013: 158-160).

Amerikan devriminin temel ilkeleri özellikle Fransa ve İngiltere gibi devletlere büyük ölçüde etkileyen nedenler arasında yer almaktadır. Her ne kadar Amerikan Devrimi, Fransız Devriminin ortaya çıkması bakımından daha eski olsa da Fransız Devrimi'nin etkisi daha geniş kapsamlı olmuştur. Tüccar sınıfının yegane hakim güç konumuna erişmesi feodal düzenin tamamen yıkılması anlamına geliyordu. Ulusal anlamda kiliseler burjuvazinin arkasındaydı. Süreç sonunda "İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirisi" kabul edilmiş ve modern bireyler yasalar karşısında eşit olarak kabul edilmiştir. İnsanların tabi olarak sahip olduğu haklar bulunmaktadır bu haklar, özgürlük, mülkiyet edinme ve baskıya karşı gelme haklarıdır. Böylelikle liberal felsefenin ilkelerinin evrenselleşmesi durumu ortaya çıkmıştır ve Fransız Devrimi liberal düşüncenin hakimiyetinin sağlanması önemli bir tarihsel olay olarak belirmiştir (Akın, 1964: 39-40).

Liberal düşüncenin ortaya çıkışını hazırlayan düşünce ortamını ve onun tarihsel kökenlerini ortaya koyduğum çalışmamın bu ilk başlığında onun Orta Çağ Avrupa'sında nasıl bir düşünce geleneği içerisinden geldiğini belirttim. Liberalizmin meşruiyetini dayandırdığı modern bireyin oluşumunu ve liberalizmin ortaya çıkmasındaki düşünsel alt yapıyı, onun tarihsel sürecini değerlendirdikten sonra somut olarak Amerikan ve Fransız devrimlerinin ortaya koyduğu beyannameleri irdeledim. Liberalizmin bu devrimlere nasıl bir felsefi zemin oluşturduğunu anlattım. Çalışmamın bir sonraki başlığında ise, liberal düşüncüyü savunan filozofların düşüncelerini anlatacağım.

1.2. Liberalizmi Savunan Düşünürler

Liberalizmin ortaya çıktığı düşünce ortamını ve onun tarihçesini ortaya koyduğumuzda karşımıza başlıca düşünürler çıkmaktadır. Bu düşünürlerin fikirleri liberal düşüncenin temelindeki değerleri ve kavramları ortaya koymaktadır. Bu doğrultuda John Locke (1632-1704), David Hume (1711-1776) ve Adam Smith (1723-1790) çalışmamda irdeleneceğim temel şahışlar arasında olacaktır. Bu isimlere başka bazıları eklenebilir. Fakat liberalizmin bir ideolojiye dönüşmesi ve ilerleyen süreçte yeni boyutlar kazanması, düşünöldüğünde bu düşünürlerin, düşüncelerinin etkilerinin büyük olduğunu söylemek

mümkündür. Dolayısıyla liberalizmi bu düşünürler üzerinden belirli bir zemine oturtmak uygundur. Bu minvalde karşımıza ilk çıkan düşünür Locke olacaktır.

1.2.1. John Locke

Liberal felsefenin tarihsel anlamda oluşum süreci değerlendirildiğinde, onun bir siyasal kuram olarak öne çıkmasına en büyük etkililerden birinin Locke tarafından yapıldığını söylemek mümkündür. Özellikle Locke'un ortaya koyduğu felsefe liberalizmin menşei olarak görülebilmektedir. Teferruatlandırarak olursak Locke'un felsefesinde mülkiyet hakkı, hoşgörü, rızaya dayalı yönetim anlayışı ve özgürlük kavramı liberalizmin savunduğu temel meseleler arasında değerlendirilmelidir. Locke bu kavramları açıklarken kaynağını insanların doğa durumundan almaktadır. Locke, Robert Filmer (1588-1653) tarafından yazılmış olan ve Hz. Adem'in iktidarını Tanrı'dan aldığını ve bu iktidarın da babadan oğula aktararak krallara kadar ulaştığını izah etmek amacı ile yazdığı "Patriarcha of the Natural Power of Kings"ını inceledikten sonra egemenliğin aslında Kral'da değil, toplumlarda olduğunu belirterek 'Yönetim Üzerine İnceleme I ve II'yi yayınlarak doğa durumu üzerine temel yaklaşımlarını ortaya koymuştur (Parkinson, 1984: 105). Egemenliğin Hz. Adem'e kadar götürülmesinin herhangi bir mantıklı açıklamasının olmadığını söylemekle birlikte, Hz. Adem'in, dünya üzerinde bir egemenliği bulunmamaktaydı.

Onun olsaydı bile mirasçılarının buna hakları olmazdı. Mirasçılarının hakları olsaydı bile, ortaya çıkabilecek bütün durumlara kimin gerçek mirasçı olacağını gösteren bir doğa yasası ya da Tanrı'nın olumlu bir buyruğu bulunmadığı için, haleflik ve dolayısıyla yönetimi ele alma hakkı kesinlikle saptanamazdı. Bu saptanabilseydi bile en eski kuşağın hangisi olduğu bilgisi, bütün bütüne kaybolmuştur (Parkinson, 1984: 104).

Locke'un bu görüşü o zamana kadar kabul gören anlayışın aksine bir tutum içermekteydi. Locke, bu görüşleriyle kendi hükümet kuramını oluşturmuştur. Bu kuramın başlangıcı ise insanların doğa durumunda bulundukları hal ile ilgilidir. İnsanlar doğa durumundan özgürdürler, eşittirler fakat bu ortamda barışın sürdürülebilirliği pek fazla mümkün olmamaktadır. Kolaylıkla savaş durumunun oluşmasının zemini mevcuttur. Bir bireyin bir başkasının özgürlüğüne müdahale etmesi durumu olduğunda yasa koyucu bir erk bulunmak durumundadır. Bulunmadığı takdirde saldırganın cezalandırılması bireyler tarafından yapılacaktır. Bu durum bireylerin yapmış olduğu toplumsal bir anlaşma ile ortadan kalkmakta ve toplum durumuna geçiş sağlanmaktadır. Toplumsala geçiş ile birlikte bu geçişin önemi, mülkiyet hakkının korunumunun toplum nezdinde daha uygun olacağındandır (Locke, 2004: 21). Bu yasayı yerine getirmek herkesin görevidir. Mülkiyet

hakkı, ona verilen emeğin değerinden doğar. Bu konuda çocukların ebeveynlerine muhtaç ve bağımlı olarak doğmalarını örnek vererek, doğuştan gelen muhtaçlığın daha sonrasında yok olması örneği ile, siyasal toplumun bu işleyiş ile değil bir toplumsal anlaşma ile ortaya çıktığından bahsetmektedir. İnsanlar tabiatları gereği olarak özgür ve eşit olmalarından dolayı, bireylerin kendi rızalarını göstermeksizin, bir başka otoritenin siyasal gücü altına alınamayacağını belirtmektedir. Bunun mümkün olabilmesinin tek yanı, içinde yaşanılan toplumun gücü altında birleşmektir (Parkinson, 1984: 106). Buna göre insanlar özgür doğmaktalar ancak doğa durumunda her biri eşit ve bağımsız olduğundan, hiç kimsenin bir başkasının hayatına, sağlığına, özgürlüğüne, mal ve mülküne zarar vermemesi gerektiğini söylemektedir. Locke’a göre doğa durumu insanın özgürlüğünün olduğu bir durumdur. Bu durum düzensizlik olarak düşünülmemelidir; insanın intihar etmesi ya da bir başka canlıyı öldürmesi gibi bir özgürlüğü bulunmamaktadır (Locke, 2004: 18).

Locke’un ortaya koyduğu doğa yasası, varlığını Tanrı’nın yaratmış olduğu şeyleri bir amaç olmadan yaratmayacağı fikrinden almaktadır (Bakırcı, 2008: 10-12). Bu bakış açısıyla insanın da yaratılmış olmasının Tanrı nezdinde bir amacı bulunmaktadır. Bu amaçla insanın yaşamını sağlaması, varlığını sürdürebilmesi gereklidir. Tanrı insanlara yaşayabilmeleri için bazı araçlar bahşetmiştir. Bunlara ulaşabilmek ve bunlara sahip olabilmek insanın Tanrı’dan gelen, Tanrı tarafından yapılması istenilen doğal haklarıdır (Locke, 2004: 24-27). İnsan Tanrı’nın ona doğuştan olarak verdiği hakları kullanma konusunda kimseden izin almaya gereksinim duymamalıdır. Tanrı Dünya’yı, insanları ve bütün canlıları yaratan güç olmasından kaynaklı hepsi üzerinde yegane sahip konumundadır. Bir anlamda insan, onun mülkiyetindedir. Bunu bir amaçla yapmış olmasından dolayı insanın aklının kullanılarak ulaşılabileceği bazı kuralları da koyması kaçınılmazdır. Bu yasalara Locke doğa yasaları demektedir. Doğa yasalarının varlığı doğal hakkın meşruiyetinin dayandığı zemin durumundadır (Bakırcı, 2008: 13-14). Doğa yasalarının insana tanıdığı doğal hak olarak karşımıza ilk olarak çıkan şey, mülkiyet hakkıdır. Locke’un mülkiyet hakkı ile görüşleri bakış açılarına göre çeşitlilik göstermektedir. Bu kimi zaman kapitalizmin faydasına olacak doğrultuda olsa da kimi zaman emek kavramıyla birlikte değerlendirilmiştir. Fakat liberal düşüncenin savunduğu temel meselelerin başında bu mülkiyet hakkı gelmektedir ve bu özgürlük kavramıyla ilintili şekilde ele alınmaktadır (Şenel, 1986: 445).

Mülkiyet hakkı kişinin doğal hakkı olmasından ötürü Locke bunu felsefesinin merkezine koymaktadır. Hatta siyasal gücün, şahısların malını koruyabilmesi için ölüm

cezası ya da daha hafif cezaların verilmesi için kullanılması gerektiğini söylemektedir. Yönetimlerin bu anlamda amacı halkın rızasının olmadığı hiçbir malın alınarak el konulmasının önüne geçmek olacaktır. (Locke, 2004: 19).

Locke'un ortaya koyduğu mülkiyet kavramı, diğer bir bakış açısı olarak hoşgörü ve rızaya dayalı yönetim anlayışını beraberinde getirmektedir. Bunu *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup* adlı incelemesinde teferruatlandırılan Locke, insanların özgür oldukları vurgusunda bulunarak, insanların din ve vicdan hürriyeti üstüne herhangi bir etkinin yapılmaması gerektiğini söyler. Bu etkinin ortadan kaldırılmasının uygar insanın oluşmasını sağlayacağını belirterek sosyal anlamda çoğu şeyin değişeceğini vurgular (Locke, 2017: 13-14). Bu doğrultuda din ve mezhep farklılıklarının siyasi güç tarafından etki altına alınması barış, güven ve özgürlükleri kısıtlamaktadır. Locke dönemin bu problemlerini ele alırken liberal felsefenin zeminini oluşturmaktaydı (Macedo 2000: 28-29). Ayrıca Avrupa için geçerli olan dinsel anlamdaki çatışmaların karşılıklı hoşgörü ve siyasi özgürlüklerle aşılabileceğini söyleyen bir görüş ortaya koyuyordu. Aynı şekilde din ve vicdan hürriyet ile teşekkül eden hoşgörü anlayışı, rızaya dayalı yönetimi de beraberinde getirmiştir. İnsanların sahip oldukları mülkiyet haklarını korumakla görevli olan yönetimlerin adil ve güvenilebilir bir ortamı tesis etme yükümlülüğü bulunmaktadır. Böylelikle insanlar kendi maddi kaynakları için adil olan bir yönetime rıza göstererek destek vereceklerdir. Yönetimler ise meşruiyetlerini onlara destek veren halklardan alacaklardır (Erdoğan, 2009:6). Toplumsal varoluşun ancak sözleşmecî bir temelde mümkün olabileceğini ve dinsel farklılıklarının toplumsal çatışmalara yol açmasının önünde de ancak hoşgörü fikrinin yerleşmesiyle geçilebileceğini ileri sürmüştür (Erdoğan, 2009: 8).

Sonuç itibariyle Locke'un felsefî anlamda ortaya koyduğu mülkiyet kavramı, mülkiyetin korunması gerektiği bunun için ise hoşgörü ve rızaya dayalı yönetim anlayışının tesis edilmesi gerektiği liberalizmin kaynağını oluşturmaktadır. Bunları açıklarken insanın doğa durumunu ve bu doğa durumundan doğan doğal hakları vurgulaması onun meşruiyetini dayandırdığı temel olarak birçok filozofu etkilemiştir. Çalışmamın bu başlığında Locke'un liberalizmin oluşmasındaki katkısını ortaya koyduktan sonra İskoç Aydınlanmasının öncülerinden ve aynı zamanda liberal düşüncenin gelişmesine katkısı olan bir diğer düşünür olan David Hume'a değineceğim.

1.2.2. David Hume

Çalışmam açısından David Hume (1711-1776) liberal düşünceye katkısı olan filozofların içinde önemli bir yere sahiptir. Hume, bir deneyimci olarak İskoç Aydınlanmasının temsilcileri arasındadır. Onun görüşlerinin anlaşılması liberal düşüncenin insanın doğasına yaptığı vurguyu anlamımızda bizlere yardımcı olacaktır. Hume'un anlayışında karşımıza çıkan durum onun Locke'un görüşlerini tamamen destekler nitelikte olmayıp farklılıklarının olduğu şeklindedir. Epistemolojik açıdan bilginin kaynağı problemini irdelediklerinde iki düşünür de bilginin kaynağını deneyim olarak ele almaktadır. Ancak Locke, Hume'da farklı olarak, Tanrı tarafından belirlenmiş olan doğal yasa ve doğal hakların bulunması yolunu akılcı bir yolla açıklamaya çalışmıştır. Bu bakış açısı Locke ve Hume arasındaki temel ayrım olmuştur. Buradan hareketle Hume'un felsefesinin karakteristik yapısı şekillenmiştir. Öncelikle toplumsal kuralların Locke'un düşüncesinden farklı olarak insanlara sağladıkları yarar merkezinde soyut aklın bir ürünü olarak ortaya çıkmadığından ve onun tecrübelerle dayanmasından bahseder. Locke bu durumu değerlendirdiğinde doğa yasasının, Tanrı tarafından oluşturulduğunu ve insanları yaratan Tanrı'nın bir amacının olmak zorunda olduğunu belirtmektedir. Bu amacın anlaşılması için ise akıl yolu ile doğa yasalarına ulaşılacağını düşünmüştür. Onun bu bakış açısı Hume'dan ayrıldığı nokta olmuştur. Hume için bu bilgiler zamanla kazanılmış olup insanların genel faydası gözetildiğinde tecrübe ile elde ettiği bilgiler bütünüdür (Tunçay, 2009: 447-449). Ona göre, gelenek, tecrübe ve bizatihi insan tabiatının değişmez özellikleri doğru toplumsal davranışın kılavuzlarını içinde barındırır (Erdoğan, 2009: 10).

Hume'un erdem anlayışını irdelediğimizde doğal bir tutku ile gerçekleştiği vurgulanmaktadır. Doğal tutkunun, duygudaşlığın olduğu ve bu temelde işleyen bir ahlaki yargılar sistemi sunmuştur. Bu anlamda duygudaşlığı diğer insanlarla kurulan duygu ve yönelimlerin doğuştan gelen bağlar ile oluşturulduğu bir sistem olduğundan bahsetmiştir (Köktaş, 2010: 181-183). Hume özelinde irdelediğimizde bir diğer nokta ise onun egoizm düşüncesidir. Egoizm düşüncesinin insanın doğasında bulunan ilkerlerden olduğunu ve insanın kendini sevdiğini ifade etmektedir. Fakat diğer bir noktada ise yardımseverlik, merhamet, sevgi gibi kavramlarla bu sürecin ahlaki temellerinin oluşturulması gerektiğini vurgulamaktadır (Başdemir, 2005: 11-13).

Bu iki filozofun diğer bir önemli farklılığı ise devletin oluşumu hakkındaki görüşlerinde görülmektedir. Hume'a göre devletin ortaya çıkışı dönemin şartları içerisinde

hakim bir görüş olan toplumsal bir sözleşme ile gerçekleşmemektedir. Ona göre toplumsal sözleşme doğal bir şekilde meydana gelmemiştir. Onun devletin oluşum anlayışına göre gücü elinde bulunduran her kim olursa bir zümrenin zorbalık ile gücüne güç katarak büyümesi sonucunda oluşmuştur. Bunun sonucu olarak bir düzenin ortaya çıkması doğaldır. Fakat önemli olan bunun sürdürülebilir olmasıdır. Sürdürülebilir olması için gerekli olan şeyin, kitlelerin çıkarlarının gözetilmesinden kaynaklıdır. Aslında Hume'un anlayışında görülen bu farklılık devletin oluşumu üzerinedir; meşruiyetini dayandırdığı zemin üzerine değildir. Devletin mevcudiyetinin temeli barış ortamının sağlanması ve aynı Locke'un düşüncelerinde olduğu gibi mülkiyetin korunumunun sağlanmasından kaynaklıdır. Böylelikle barış ortamı içerisinde yaşayan insanlar bir otoriteye boyun eğmeyi normal karşılayacaktır (Hume, 2009: 320). Bu düşünce biçimi liberal felsefenin belirginleşen halidir. Devletin varlık amacının ve görevinin mülkiyeti korumak, adaleti sağlamak ve barışı ortamını tesis etmek olduğunu savunan liberal devlet anlayışı, dönemin filozofları olan Locke ve Hume'da bu şekilde kendini göstermiştir. Hume'a göre devletin ekonomik sahaya müdahale etmesi devlet işleyişini bozacağından uygun değildir (Hume, 2009: 324-326). Hume'un liberal anlayışında deneyimci bakış açısının liberalizm ile birlikte sentezlenmesi karşımıza çıkmaktadır. Ahlaki açıdan evrensel bir ahlak yasasının varlığından söz edilemeyeceği için insanlara devletin belli bir ahlaki görüşü dayatması durumu uygun değildir. Hoşgörü içerisinde bir toplumun birliğinin ve bütünlüğünün sağlanacağını söyleyerek aksi türde davranmanın liberal bir toplum olmaya aykırı olacağından bahseder (Hume, 2010: 21-24).

Hume'un ortaya koyduğu bu görüşler bir İskoç aydını olan Adam Smith'i de etkilemiş ve onu liberal felsefenin ve serbest piyasa ekonomisinin inşası sürecindeki en önemli karakter yapmıştır. O sebeple burada liberalizmin önemli düşünürlerinden olan A. Smith'in de bu konudaki görüşlerine daha yakından bakabiliriz. Smith, liberalizmin daha iyi anlaşılabilmesi için tamamlayıcı önemli bir unsurdur.

1.2.3. Adam Smith

Adam Smith (1723- 1790), İskoç Aydınlanmasının içinden çıkan isimler arasındadır ve liberal düşünce geleneğinin neredeyse en önemli temsilcisi konumundadır. Onun dönemin düşünürleri arasında bir farkı mevcuttur. Bu fark ilk olarak Avrupa felsefesi içerisindeki akılcılık ve deneycilik ayrımına birleştirici bir bakış açısıyla bakmasından kaynaklıdır (Göçmen, Kaya, 2013: 92). İskoç aydınlanmasını daha sonra neoliberal

düşünceye katkıları üzerinden irdelediğimizde kısaca ifade etmek gerekirse rasyonalist bakış açısına karşıtlık, epistemolojik açıdan deneyimi merkeze alma, şüphecilik, sosyal anlamda evrime inanmak olarak irdelemek mümkündür (Taşkın, 2007: 55). Bu minvalde Smith'in anlayışı, siyaset felsefesi ve liberal felsefenin kökenlerini kavramamız açısından önemlidir. Neoliberal küreselleşmenin siyasal ve felsefi boyutlarını anlatmaya çalıştığım bu çalışmamda Smith'in ortaya koyduğu felsefeyi anlamak bize klasik liberalizmin ve daha sonra oluşacak olan neoliberalizmin anlaşılması için önemli bir kaynak sağlar.

Smith'in düşünceleri gözden geçirildiğinde, iki temel kavram göze çarpmaktadır. Bu kavramların birincisi güç (siyasal otorite), ikincisi faydadır. Gücü elinde bulunduran yönetici sınıfı, halk tarafından ilgi çekici ve hayranlık uyandırıcı bir konumdadır. Onların bu konumda olmasının çeşitli sebepleri olmasıyla birlikte en önemli sebebi zenginliklerin sahibi olmalarıdır. Yönetici sınıfının elinde bulundurduğu güç, yönettikleri sınıfların ilgisini çeker ve yönetilenlerin bu sınıfa karşı hayranlık duymasına sebep olur. Locke'un düşüncesiyle benzerlik gösterse de temel fark yönetici sınıfına olan hayranlık duygusudur. Fayda noktasında ise, halkın güce boyun eğmesinin nedeni, onunla arasındaki ilişkiden meydana gelmektedir (Smith, 2018: 47). Halk güvenliğinin sağlanması, adaletin tecelli etmesi ve barış ortamının sağlanması için otoriteye boyun eğme ve siyasal toplumun oluşmasının bu şekilde olduğundan bahseder.

Smith'in burada önem verdiği en önemli değer adalettir. Yönetici sınıfının meşruiyeti adaletin sağlanması ile orantılıdır. Aksi halde meşruiyetinin dayandığı zemin ortadan kalkmış olacaktır. Smith'in adalet kavramı üzerinde durmasının nedeni mülkiyet hakkının zarar görmemesinden kaynaklanmaktadır. Yönetici sınıfının varolmasının nedenini adaleti sağlamak ve bunu ilk olarak mülkiyeti koruyarak yapması gerektiğini yazan Smith, yönetici sınıfın mevcudiyetinin sebebini, zenginliği muhafaza etmek ve yoksulluğun bu zenginliği ortadan kaldırmasına engel olmak olarak görmüştür. (Smith, 2018: 47-56). Smith'in felsefesinde mülkiyet kavramının olmadığı zamanlarda yaşayan insanlar için siyasal bir yönetimin mevcudiyeti bulunmamaktadır. Bu dönem için hayvancılık dönemini örnek veren Smith, eski zamanlarda hayvanları o dönemin koşullarında zengin olan kişilerin ellerinde bulundurması zengin ve fakir ayrımının oluşmasını sağlamıştır. Ayrımın oluşması daha sonrasında dönem zenginlerinin mallarını koruyamamasına sebep olmuş, güvenlik zafiyetinin oluşması sağlanmıştır. Buradan hareketle hayvanları elinde bulunduranların

haklarını koruyabilmeleri için bir hükümete ihtiyaçları bulunmaktadır. Mülkiyetin ortaya çıkması sonucunda hakların korunması için hükümete ihtiyaç zorunludur (Parasız, 2008:10).

Onun hükümetin meşruiyetinin dayandığı zemini ve temel ahlaki değerini ortaya koyduktan sonra klasik liberalizmin siyasal felsefesini şu şekilde irdeleyebilirim. Mülkiyetin ortaya çıkmasıyla devletin güç kazandığı ve karşılıklı fayda düzleminde etkileşimde olduğunu ifade eden Smith, modern anlamda devletin nasıl olması gerektiğini vurgularken bireylerin temel özgürlüklerini ve mülkiyet haklarını gözetten bir hukuk sisteminin mevcut olması gerektiğini temel olarak görmektedir (Smith, 2008: 369) Daha sonra devlet, özel teşebbüsün alanına mümkün olduğunca az müdahale etmelidir. Devlet piyasa koşullarının kırılganlığının ortadan kalkması için kuralları koymalı, buna uymayanları ise cezalandırmalıdır. Böylelikle rekabet koşullarını sağlayacak ve zenginleşmenin önünü açacaktır (Smith, 2008: 369-372). Devletin bunları yapması toplumun düzeni açısından yeterli olacaktır. Smith'in bu düşüncesinin temelinde iki neden bulunmaktadır. Bunlardan ilki, toplumu meydana getiren bireylerin daima kendi çıkarlarını düşünüp onlara göre hareket edecek olmalarıdır. Bu durum rekabetin ortaya çıkmasını ve rekabetle birlikte gelişimin kaçınılmaz olarak gerçekleşeceğini söyler. Bu rekabet ortamında arzuları gereği kazanmayı amaçlayan bireyler, ilk olarak kişisel nitelikleri olmak üzere diğer bütün kaynakları kullanarak durumlarını iyileştirmeye uğraşacak ve böylelikle sadece bireysel anlamda değil toplumsal anlamda da gelişimi sağlayacaklardır. Bu düşünce liberal felsefenin insanın tabiatına dair görüşlerini ortaya koymaktadır. İkinci olarak değerlendireceğimiz neden ise kendi çıkarlarını korumak amacıyla hareket eden bireylerin, devlet müdahaleleri ile düzenlenmesine gerek olmadığıdır. Smith'e göre devlet müdahalesinin olmadığı bireylerin serbest bırakıldığı bir piyasa, çıkarların azami olarak tatmini ilkesiyle hareket edeceği için kendi kendini düzenleyecektir. Bu durumu 'görünmez el' kavramıyla açıklayan Smith, bireylerin bencil ve rekabetçi davranışlarının piyasada bir karmaşa yaratmayacağını, aksine kendi kendini düzenleyen piyasanın, bireylerin ekonomik durumunu iyileştirerek sosyal uyumu artıracığını savunmuştur (Birler, 2017: 306).

Böylelikle düzenin oluşmasının zemini kolaylıkla sağlanmış olur ve devletin görev çerçevesini de bu minvalde belirlemiştir. Liberal felsefenin temelini bu şekilde ortaya koyan Smith, kapitalizmin henüz kavramsal ve felsefi bir müktesabata sahip olmadığı döneminde, kapitalizmin tezahür şekillerinden birisi olan serbest piyasa ekonomisini savunmuştur. Çünkü serbest piyasa koşullarının sağlanmasıyla birlikte, rekabete dayalı üretim modelinin

bir sonucu olarak kazançların artırılması mümkün olacaktır. Bunun olabilmesi için ise devlet anlayışında ortaya koyduğu bireylerin iktisadi teşebbüslerinin ve özgürlüklerinin üstünde herhangi bir kısıtlamanın olmaması gereklidir. Bu kısıtlamalar olmadığı takdirde yalnızca bireyler değil uluslarında zenginleşmesi mümkün olacaktır (Smith, 2008: 320-321). Bu düşüncesinin temelinde bireyin kendi çıkarını düşünmesi ve buna göre hareket etmesidir.

Smith'in bu iki açıklaması üzerinde inşa edilen serbest piyasa ekonomisinin en önemli sonucu, liberal kullanımıyla piyasanın bütün yeteneklere, imkanlara ve özgürlüklere açık olması halidir (Smith, 2008: 322). Buradan hareketle, aydınlanma düşüncesinde vücut bulan '*her insan eşittir*' ilkesi liberal anlayışta her bireyin ekonomik bir özneye dönüşmesine sebep olmuştur. Ancak piyasanın yarattığı, imkanlara eşit oranda erişimin kabulü "bireylerin, yaratılan zenginliğin, topluma yeniden dağıtılmasında eşit olduğunu söyleyebilir miyiz?" sorusunu ortaya çıkartmaktadır. Liberal düşünürler buna karşı çıkarlar. Daha önce bahsettiğimiz düşünür olan Locke'un geliştirdiği 'emek değer kuramı'na göre her birey emeğini, bedensel ve düşünsel kapasitesini kendi istediği şekilde ortaya koyar. Doğadaki kaynakları emeğini kullanarak şekillendiren her kişi bir değer yaratmış olur ve yarattığı bu değer ile özel mülkiyete sahip olmak hakkını elinde bulundurmuş olur. Öyle ki bunun sonucunda her bireyin arzularıyla paralel olarak özel mülkiyeti elde etme hakkı bulunmaktadır. Ancak herkesin harcadığı emek, nitelik ve nicelik açısından farklı olacağından dolayı ortaya çıkacak olan ürünlerin değeri, yani kişilerin elde edeceği mülk miktarı da farklı olacaktır (Birler, 2017: 306-307). Böylelikle klasik liberalizmin kurucu düşünürü olan Smith'in devlet, siyaset ve ekonomi anlayışını ortaya koyduktan sonra liberal felsefenin unsurlarını, onun savunduğu temel meselelerin neler olduğunu incelemeyi uygun buluyor ve net bir kuramsal çerçeveyi anlamamızda gerekli olduğunu düşünüyorum.

1.3. Liberal Düşüncenin Savunduğu Temel Meseleler

Liberalizm Batı medeniyetinde ortaya çıkmış bir fikriyattır. Liberalizm feodalizmin yıkılmasının bir sonucu olarak kapitalizmin gelişmesine saha imkanı sunmuştur ve bu dönemde orta sınıfın isteklerini temsil etmektedir. Fakat bu yönünün haricinde liberal düşüncenin ortaya koyduğu ahlaki değerler bulunmaktadır. Bu ahlaki değerler toplumları büyük ölçüde etkilemiştir. İktisadi, siyasal, sosyal, felsefi alanlarda geçmişten günümüze kadar uzanan büyük değişimlerin kaynağında bu düşünceler bulunmaktadır. Çalışmamın bu başlığında, liberal düşüncenin özellikle batı düşüncesi içerisinde kökleşmesini sağlayan

temel meseleleri irdelemekteyim. Liberalizm savunduğu temel meseleleri şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Akılcılık
2. Bireycilik
3. Özgürlükçülük
4. Hoşgörü ve Rızaya Dayalı Yönetim Anlayışı (Heywood, 2013: 43).

1.3.1. Akılcılık

Liberal düşüncenin bir kaynak olarak beslendiği aydınlanma düşüncesinin temeli akılcılığa dayanmaktadır. Batı medeniyeti açısından değerlendirildiğinde akılcılık ile temellendirilen ve modern anlamda bireyin kendine ve özgürlüğüne olan düşüncesini sağlamlaştırmıştır. Liberal düşünce dünyayı anlamanın rasyonel bir şekilde olabileceğini söylemektedir. İnsanın doğası gereği kendi çıkarını düşüneceğinden akılsal olarak hareket ederek kendi için en iyi yolu bulacaktır şeklinde bu durumu açıklamaktadırlar.

Rasyonalizm bir diğer noktada ilerleme fikrinin temeli konumunda olmuştur. Liberal düşünceye göre aklın egemenliği insanlara yaşamları hususunda sorumluluk duygusu ve kendi kaderini belirleme imkanı tanımıştır. Bununla beraber ilerlemenin söz konusu olacağını geçmişten gelen kuşaklar ile yeni kuşaklar arasındaki ilişki, ileriye doğru olacaktır ve bunu sağlayan insanın rasyonalist bir biçimde hareket etmesi olacaktır.

Liberal düşünce, insanın tabiatı gereği genel olarak onun iyi olduğunu söylese de, insanların bencil olduğunu ve egoizm ilkesi çerçevesinde kendilerini düşünüp, pragmatist davranmalarının doğal olduğunu vurgular (Kesgin, 2018b: 320-321). Bunun sonucunda ise çatışma ve rekabet net olarak kendini gösterecektir. İnsanlar sahip olma arzusu ile mücadele içine girerler, şirketler daha fazla pazara ulaşmayı ve daha fazla kar etmeyi arzularlar, devletler ise ekonomik, kültürel, askeri ve siyasal alanlarda diğer devletlere istinaden daha üst seviyede olmak ve üstünlüklerini kabul ettirmek isterler. Fakat liberal düşünce bu durumun bir savaş durumuna dönüşmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Üstelik bu durumun savaş durumuna dönüşmemesi için aklın öneminin üzerinde dururlar. Akıl sayesinde bu durumlar tartışılabilir ve bir çözüme barışçıl yöntemler ile kavuşturulabilir (Heywood, 2018: 70-75). Buradaki akılcılık vurgusu, liberal bireyin sahip olduğu ilkeler doğrultusunda kullanabildiği, ona işlevsellik kazandırabildiği bir tür akılcılık savunusudur.

Rasyonalizm/akılcılık akımı, Batı felsefelerinde modern dönemde de ciddi bir zemin tutturmuştur ve liberalizm de hem bundan istifade etmiş hem de ona katkılar sunmuş görünmektedir. Esasında ratio/oran, toplumsal ortalamaı tutturmak olarak yorumlanabilirse, buradaki akılcılık da liberal siyasi ve toplumsal ortamın ortalamasını tutturmak olarak okunabilir. O sebeple buradaki akıl vurgusu biraz da bu zeminde değerdendirilmeye muhtaçtır. Bu şekilde değerdendirdiğimizde akılcılık liberal düşüncenin savunduğı temel meselelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.3.2. Bireycilik

Geleneksel dönemde bireyin çıkarlarını düşünüp hareket etmesinin imkanı kısıtlıydı. Ayrıca insanlar öncelikli olarak bağılı olduğı sosyal grupların içerisinde varlık gösterirlerdi. Kişiliklerini belirleme noktasında, içinde bulundukları topluluk asli unsur konumundaydı. Feodalitenin ortadan kalkmasıyla birlikte bu ortam da ortadan kalkmış oldu (Heywood, 2013: 44). Geleneksel dönemden farklı olarak modern anlamda birey karşımıza üç alanda çıkar. Bu alanlar felsefi, siyasi ve ekonomik alanlardır. İlk olarak felsefi alanın üzerinde duracak olursak, modern anlamda bireyin kozmolojik, ontolojik ve epistemolojik sahalarda tezahür ettiğini görürüz. Özellikle Kopernik (1473- 1543) ile dünya merkezli evren anlayışının yerini insan merkezli evren anlayışına bırakması bize kozmolojik açıdan bireyin oluşumunun temelini sunmaktadır. Bu düşünce sonucunda insan ve tanrı anlayışında, insan ve devlet anlayışında köklü değişiklikler meydana gelmiştir Geleneksel olarak teolojik ve metafizik düşünce sistemi içerisinde insan, üzerinde yaşamını sürdürdüğü Dünya'yı evrenin merkezi olarak konumlandırmaktadır. Kopernik ile değişen anlayışta Dünya artık sadece bir gök cismi, insan ise herhangi bir varlık konumuna gelmiştir. Doğa olgularına başvurulduğunda, teolojik ve metafizik kabullerle donatılmış Aristoteles'in doğa ve evren görüşünün yetersiz olduğu görülmüştür. Her şeyde olduğu kabul edilen düzenlilik artık yoktur ve bütün varlık hiyerarşisi, yeniden düzenlenmelidir. Bunun sonucunda yeni Dünya'nın bir tanımlanmasının yapılması ve ortaya çıkan bireyin ne şekilde bir düşünceye sahip olduğu önemlidir. Bütün özü ve doğası düşünme üzerine inşa edilen akılcı ve deneyci bir bakış açısı hakim olmaktadır. İnsan aklının efendisi olması anlamını taşımaktadır. İnsanın Tanrı yerini alması aklını referans alarak her şeye hakim olacağı düşüncesi yerleşmiştir (Özsoy, 2015: 98-101).

Ontolojik açıdan değerdendirdiğimizde Descartes (1596-1650) bize 'düşünüyorum o halde varım' diyerek her şeyden şüphe etmiş, fakat şüphe ettiğinden şüphe etmeyerek yeni

bir insan figürü ortaya koymuştur. Bu ortaya koyduğu insan figürü varlığının kanıtını Tanrı'dan ya da kutsal kaynaklardan hareket ederek açıklamamış, kendisi aklını kullanarak bunu ortaya koymuştur. Epistemolojik olarak irdelendiğinde ise Kant, 'Deneyimsiz kavramlar boş, kavramsız deneyim kördür' diyerek akıl ve deneyin birlikte kullanılması bilgiye ulaşımın yalnızca bu şekilde gerçekleşeceğini vurgulamıştır. Bunun sonucu olarak insanın doğa kanunlarını insan zihninin bulunduğu zemine indirgemıştır. Bu düşüncelerin temel olmasının sebebi neredeyse çoğu filozofun bu düşüncelerden etkilenmesinden kaynaklıdır. Buradan çıkarılan sonuç sekülerleşmenin ortaya çıkması ve insanın her şeyin merkezinde ve belirleyicisi konumunda olması sonucudur. (Kesgin, 2018b: 322-323).

Politik sahada modern anlamda bireyi değerlendirecek olursak karşımıza Machiavelli çıkmaktadır. Machiavelli'ye göre erdem ve ahlak insan yaşamı için oldukça önemlidir ve sadece tek bir koşul ile onun araçsallaştırılması söz konusudur. Onun kendi tecrübeleri sonucunda vardığı nokta siyasetin, yalan söylemek ve sahtekarlık olmadan yapılamayacağıdır. Önemli olan bu oyunda kazanan olmaktır. Bu uğurda ahlak ve erdemlerin amaç olmaktan çıkıp araçsallaştırılması mübah olarak görülebilmektedir (Kesgin, 2015a: 123). Bu düşünceleri içeren batı dünyasında birçok filozof bulunabilmektedir. Fakat burada anlatılması gereken nokta modern anlamda bireyin oluşumu ve onun sekülerleşme sürecidir. Bu düşünsel zemin üzerinden yükselen birey kavramıdır.

Bireyin iktisadi olarak değerlendirmesini yaptığımızda insanlık tarihi için yeni bir döneme son 200 yıllık bir döneme bakmamız gerekmektedir. Kozmolojik, ontolojik ve epistemolojik olarak bireyin sekülerleşme süreci onun siyasal ve ekonomik alanlarda da sekülerleşmesini beraberinde getirmiştir. Kapitalizm ile birlikte arz- talep ilişkisi modern anlamda bireyin hayatını yeni baştan düzenlemiştir. Bu ortaya çıkan yeni düzen içerisinde rekabet temel kavram olarak belirlemektedir. Bireyler çıkarları doğrultusunda rekabet etmek durumundadır. Bu rekabet ortamı daha sonralarda çatışma ortamına zemin hazırlamaktadır. Fakat sonuç olarak değerlendirecek olursak modern anlamda ortaya koyulan bireyin, batı düşünce geleneğinin içerisinde çıkmış bir kavram olması onun siyasal, ekonomik ve felsefi anlamda yansımalarını ortaya koymaktadır. Bu minvalde liberalizmin amacı, modern anlamdaki bireyin serpilip büyüyebileceği, rekabet ederek üstünlük sağlayacağı, her bireyin yeteneği sonucunda ve çıkarı doğrultusunda en iyisini ortaya koyarak hareket etmesi ve bunun sonucunda toplum inşa etmektir (Heywood, 2018: 73).

1.3.3. Özgürlükçülük

Liberalizmin savunduğu temel meselelerin içerisinde önemli bir yer tutan bir diğer düşünce ise özgürlük kavramıdır. Klasik dönem liberal anlayışa mensup olanlar için özgürlük tabii bir haktır. Ayrıca özgürlük modern anlamdaki bireylere tercih hakkını doğurmuştur ki bu hakla birlikte kişiler davranışlarından sorumlu da tutulmuşlardır. Özgür olan bireyler kendi çıkarları doğrultusunda hareket edebilecektir. Bu durum bireylerin kendilerini geliştirmelerine imkan tanıyacaktı böylelikle ilerleme sağlanacaktı. Ancak liberal düşünürlerin, hepsi özgürlüğü temel değer olarak kabul etmekle birlikte, net bir özgürlük fikri üzerinde uzlaştıkları söylenemez. Bunun sebebi özgürlüğün sınırlarının olması ya da olmaması durumudur. Fark bu noktada karşımıza çıkar, kişilerin hayatlarına zarar verecek eylemleri yapmaları ya da başkalarının özgürlüklerini kısıtlayıcı davranışları ortaya koymaları kabul edilmez. (Heywood, 2013: 46). Bununla ilgili olarak John Stuart Mill (1806-1873) özgürlüğün herhangi bir şekilde sınırının olmaması halinde başka bireyleri taciz etme durumunun ortaya çıkabileceğini söylemektedir. Bundan dolayı Mill, bireylerin kendi hayatlarıyla ilgili eylemler ve diğer bireylerin hayatlarıyla ilgili eylemler olmak üzere bir ayrıma gider. Bu eylemler birbirlerinin özgürlük alanlarına müdahaleyi reddetmektedir. Ayrıca Mill, özgürlüğü tanımlarken yalnızca onun insanı kısıtlayan şeylerin olmaması olarak açıklamamaktadır. Özgürlüğü bir hareket ettirici olarak ele almaktadır bu hareket ettirme insanın kendini gerçekleştirme, özerk bir birey haline almasının imkanını sağlamaktadır (Mill, 2016: 74-75). Bu şekilde değerlendirdiğimizde liberalizmin temeli olan bireyin, özgür olması gerekmektedir. Liberalizmin savunduğu temel görüşlerin başında bu ilke gelmektedir. Peki liberal olan modern bireyin özgürlüğü ne demektir? Liberalizme göre bireylerin özgürlüğü onların dışsal müdahalelerden özgür olmasıdır. Bu bağlamda, serbesti ilkesi ancak bireylerin fikir, irade ve hareketlerinin dışardan müdahalelerle kısıtlanmamasıyla olanaklıdır. Öyleyse liberalizmin reddettiği müdahaleler ya da engellemeler nelerdir?

Liberalizme göre bireylerin özgürlüğünün kısıtlanmasına sebebiyet verecek olan üç engel şu şekildedir:

- a) Mutlakiyetçi iktidar
- b) Teokratik iktidar (din erki)
- c) Kapitalizm karşıtlığı

Liberalizmi tehdit eden bu üç kaynağın ilk ikisi, liberalizmin en belirgin anlayışı olarak çıktığı günden bugüne kadar tüm dünyadaki yönetim anlayışlarını büyük ölçüde değiştirmiştir (Birler, 2017: 302-303). Liberalizmin savunduğu özgürlükçülük anlayışının ne demek olduğunu ve onun kısıtlanmasını sağlayan faktörleri belirttikten sonra liberalizmin savunduğu bir diğer unsur olarak hoşgörü ve rızaya dayalı yönetim anlayışını ele alalım.

1.3.4. Hoşgörü ve Rızaya Dayalı Yönetim Anlayışı

Hoşgörü, liberal düşüncenin ayırt edici özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Özgürlükle beraber ortaya çıkan insanların genel kabullerin aksine davranışlar sergileyebilmesi durumu, hoşgörü kavramıyla birlikte ele alınmalıdır. Liberal düşünceye göre hoşgörü insanların inançları kısıtlanmadan yaşamalarına herhangi bir müdahale olmaksızın din ve vicdan hürriyeti vadinin ortaya konulmasıyla belirgin hale gelmektedir. Bu konuda Locke, bize şunları demektedir.

İnsanların vicdanlarına tahakküm ve tasallut etmeye yeltenmeyin, onların inandıkları gibi yaşamalarının önündeki engelleri kaldırın, insanların önünü açın, sadece ve sadece bunları yapın. Göreceksiniz, her şey değilse de çok şey nasıl da düzelecek! (Locke, 2017: 13).

Nitekim Locke bu konuda devletin din üzerinden herhangi bir baskı, kontrol ya da denetleme mekanizması kurmasına da karşı olmuştur. Çünkü dinsel sahada böyle bir uygulamanın yapılması hiçbir etki yaratmayacaktır. Devletin amacı modern anlamda ortaya koyulan bireyin canını ve malını güvende tutmak ile sınırlıdır. Bundan dolayı sosyal hayatta barışın sağlanması ve insanların çıkarlarının korunması durumu devletin gücünü kullanmasıyla mümkündür fakat bu güç bireylerin dinsel düşüncelerini kontrol etmek amacıyla olmaması gerekir (Locke, 2017: 15). Liberal düşünce için gücün kullanımı ve bireyler arasındaki sosyal ilişkiler hoşgörü temelli, gönüllük ve rıza esasına dayalı bir şekilde olmalıdır. Liberal düşüncenin siyasal anlamda yansımaları bu şekildedir. İktidarların oluşumu rıza ve hoşgörü ilkesine dayanarak inşa edilmelidir. Bir iktidarı belirleyen, onları iktidara taşıyan yönetilenlerin rızası olmalıdır. Bu görüş liberal düşüncenin demokrasiden yana bir tavır aldığına göstergesi mahiyetindedir.

Ayrıca liberal düşüncenin savunduğu hoşgörü ve rızaya dayalı yönetim anlayışı onun yönetilenlerin kararları doğrultusunda oluştuğundan meşruiyetini oluşturmaktır (Heywood, 2018: 36). Liberal düşüncenin savunduğu temel meseleleri anlamamızda hoşgörü ve rızaya dayalı yönetim anlayışı, Locke ile birlikte bizlere bugünkü anlamıyla olmasa da demokrasi

ve çoğulcu yönetim anlayışının o zamanki köklerini işaret etmektedir. O günlerde bunun doğrudan doğruya demokrasi ve çoğulcu yönetim anlayışını temsil etmemesinin nedeni, İngiltere monarşinin kadınları ve yoksul insanları, yönetimi belirleme hakkından mahrum bırakmasından kaynaklanmaktadır (Şenel, 1986: 440). Fakat bu durum o zamanın İngiltere'si için normaldi ve ilerleyen süreçlerle birlikte bu durum değişiklik gösterdi. Liberal düşüncenin savunduğu temel meseleleri anlatmaya çalıştığımız bu bölümde hoşgörü ve rızaya dayalı yönetim ilkesinin önemini vurguladıktan sonra liberalizmin siyasi bir ideolojiye dönüşüm süreci üzerinde duracağım.

1.4. Liberalizmin Bir Siyasi İdeolojiye Dönüşümü

Çalışmamın bu aşamasında, daha önceki başlıklarında anlatmaya çalıştığım liberal felsefenin tarihsel süreç içerisinde seyrinden sonra, onun siyasi anlamda, devlet politikaları üzerine etkisiyle birlikte bir ideolojiye dönüşümü üzerinde durulmaktadır. Bu çalışmada savunulmak istenilen temel tez bu bölümde inşa edilmeye çalışılacaktır. Liberal felsefenin oluşmasıyla özellikle Avrupa'da büyük değişimler yaşanmıştır. Bu değişimlerin ilerleyen zamanlarda dünya üzerine yayılması kaçınılmaz bir hal almış, bununla birlikte artık küresel ölçekte birbirini etkileyen olaylar dizisi ortaya çıkmaya başlamıştır. Feodalitenin yıkılmasını takiben, gücün el değiştirmesi ve başka kitleler tarafından kontrol edilmesi söz konusudur. Ayrıca sömürgeleşme faaliyetlerinin yaygınlaşması, bununla beraber sanayileşmenin yaygınlaşması ucuz maliyetle mal üretimine sebebiyet vermiş; bu da yeni pazar arayışlarıyla birlikte, pazar ekonomisinin tüm insanların hayatına girmesini sağlamıştır. Burjuvazinin egemen bir güç olarak ortaya çıkması ve liberal felsefenin düşünsel kaynağından beslenen kapitalizm ve oluşturduğu pazar ekonomisinin insan hayatı üzerindeki etkisi temel alınarak bu çalışmada kapitalizm, liberalizm, emperyalizm ve ideoloji kavramlarını anlatmaya çalışacağım.

1.4.1. Liberalizm ve Devlet Politikaları

Çalışmamın bu başlığında liberalizmin devlet politikalarının oluşmasındaki etkisi değerlendirilecektir. Liberal felsefe sınıfsal düzlemde değerlendirildiğinde belli bir zümrenin çıkar sahasının oluşmasında düşünsel anlamda zemini teşkil etmekteydi. Bu zümrenin devlet politikaları ve halkların felsefi, sosyal ve siyasi anlamda şekillenmesinde etkisi bulunmaktadır. Bu yüzden liberalizmin devlet politikalarına etkisi konusu, çalışmamın oluşumu açısından temel bir nitelik kazanmaktadır. Devletler açısından liberal fikriyat kabul

edilmekle birlikte, bir ideolojik boyuta geçiş söz konusu olacaktır. Çünkü devletlerin çıkarları doğrultusunda kullanılması liberal düşüncenin ideolojik bir boyut kazanmasında etken faktörlerden biri olacaktır. Ortaya çıkan ideolojik boyutun sunmuş olduğu değişimler nelerdir sorusuna cevap bulmaya çalışmak, aynı zamanda bu meselenin izini sürebileceğimiz bir sorudur. Liberal düşünceye geçişi hazırlayan, doğal yasalar görüşüne dayanan bireyci felsefenin politik ve sosyal alandaki savunucuları J. Locke, D. Hume ve A. Smith gibi düşünürler bunun geniş ölçüde etkisi altında kalmışlardır. Bu düşünürlerin ekonomik düşüncelerine yön veren özellikle ‘egoizm ilkesi’ olmuştur (Kumbaracıbaşı, 1976: 35). Ekonomik davranışların temelinde insan varlığının kişisel çıkarların yattığını, insanın doğası gereği, ilk olarak kendini düşüneceği fikrini öneren bu ilke, daha sonra ‘homo economicus’ kavramının gelişmesini sağlamıştır. Bernard de Mandaville (1670-1733), Francis Hutcheson (1694-1744), gibi düşünürler de insan davranışların temelindeki nedeni açıklarken, egoizm ilkesini göstermişlerdir. Aynı düşünürlerde, doğal düzen ve uyum düşüncesi de hakim bir anlayış olarak belirmektedir. Kişisel çıkarların yerini bulması, insanlarda mutluluğu sağlayacağını düşünmelerinden dolayı toplumun refahını artıracak düşüncesi benimsenmiştir. Kişisel çıkarlar arasındaki herhangi bir çatışma durumu söz konusu olmadığı müddetçe, devletin ekonomik müdahalelerde bulunması anlamsız olacaktır. Bu görüş ilk olarak Fransız maliyeci, Rene Louis Voyer d’Argenson (1694-1757) tarafından kullanılan ‘laissez faire laissez passer’ (bırakınız yapsınlar bırakınız geçsinler) deyiimi, devletin müdahaleci eylemlerinin ortadan kalkmasını sağlayan anlayış ile yine liberalizmin en önemli ilkelerinden biri olarak iktisadi tarihin önemli olaylarının arasında değerlendirilmektedir (Kumbaracıbaşı, 1976: 37). Bu konuda bir başka görüş ise, Fransa’da bir iş adamının, bir kumaşın dahi enini, boyunu, iplik tarzını belirleyen kanunların ve bunlarla ilgili yönetmeliklerin bulunmasına karşı çıkarak, bu durumun ticareti olumsuz etkilemesinden dolayı ‘laissez- faire’ deyimini kullandığıdır (Huberman, 1982: 146).

Laissez faire deyiminin çıkış noktasını nasıl kabul edersek edelim, önemli olan bu söylemin işveren konumunda olan ve sosyal anlamda değerlendirilecek olursa, gücünü bilgi ve eğitim seviyesinden alan tüccar sınıfının oluşturduğu onun sınıf hali olarak burjuvazinin kullandığını söyleyebiliriz. Nitekim 1789 Fransız İhtilalinden sonra da politik iktidarı kazanan burjuvazi olmuştu. Napoleon Yasalarını incelemek burada bize önemli bir noktayı kavramamızı sağlamaktadır. Bu yasalar “Mülkiyeti, feodal değil burjuva mülkiyetini korumak için hazırlanmıştır. Yasanın iki bin maddesinden yalnızca yedisi emeği, sekiz yüze

yakını ise mülkiyeti ele alır.” (Huberman, 1982: 159-160). Yasaların aslında burjuva sınıfının çıkarları doğrultusunda hazırlanmış olmalarından bahsetmektedir.

Yalnızca Fransa’da değil, dönemin tüm Avrupa’sında durum hakim vaziyetteydi. Gittikçe güçlenen burjuvazi hem sermaye biriktiriyor bununla birlikte bir düşünce tarzının ürünü olarak kendi ahlaki ve felsefi düzenini kuruyordu. Bu felsefi ve ahlaki düzenin siyasal yansımalarını devletler nezdinde görmek mümkündür. 16. yüzyıldan itibaren değerlendirdiğimizde Batılı ülkelerin ticaretle ilgilenen ve bunun sonucunda büyük sermayeler biriktiren burjuva sınıfı, soylu sınıflarla çıkarları doğrultusunda iş birliği yaparak devletler nezdinde nüfuzunu artırmıştır. Artırdıkları nüfuz sonucunda, batılı sermaye sahiplerinin 16. ve 19. yüzyıllarda özellikle Amerika, Asya ve Afrika kıtalarındaki sömürgeleştirme faaliyetleri, köle işgücü kullanımı ve kölelerin ticaretinin yapılması sermaye birikimlerini çok daha üst noktalara taşımış ve Osmanlı, İran ve Çin gibi ülkeleri savaşla tehdit ederek eşit olmayan şartlarda anlaşmalar yaparak ticari faaliyetlerini geliştirmeyi amaçlamışlardır. Bu amaçlar doğrultusunda Avrupa kapitalist sistemin ve sömürgeleştirme faaliyetlerinin merkez noktası haline gelmiştir (Somel, 2017: 448-489).

İngiltere’de de durum farklı değildir. Siyasal sistem, İngiltere’de ticaret ve sanayi burjuvazisinden gelen baskılara dayanamamasının sonucunda 1832 yılında çıkarılan bir yasayla seçim bölgeleri burjuvaziye daha geniş çaplı bir temsilin sağlanması için yeniden düzenlenmiş, oy kullanma hakkı genişletilmiş ve seçim yasası bir anlamda burjuvazinin çıkarları doğrultusunda yeniden şekillendirilmiştir. Bu yasa büyük anlamda parasal güce sahip olan burjuvazi için yeterlilik arz etmektedir. Fakat küçük olarak değerlendirilebilecek burjuvazinin isteklerini karşılama noktasında yetersiz kalmıştır. Küçük burjuvazi bununla yetinmemiş, ‘chartism’ denen bir hareket başlatmışlardır. Bu hareketle beraber yaşam koşullarının da daha iyi bir hale getirilmesini istemekle sınırlı oykullanma hakkından genel oya geçilmesini, milletvekili seçilecek olanlarda belirli bir zenginlik düzeyine ulaşmış olma koşulunun kalkması gerektiğini adaletsiz bir düzenin olduğunu söylemektedirler. Böylelikle, 1830’larda İngiliz liberalizmi ve özgürlük düşüncesi, Avrupa devletlerinde henüz filizlenmekte olan liberalizm, çok geniş bir düzeye ulaşmış bulunmaktaydı (Sander, 2013: 188).

Burjuvazi gittikçe artan bir tonda egemen bir sınıf olarak bu dönemde karşımıza çıkmaktadır; hem ekonomik hem siyasal anlamda; burjuva sınıfı ticari faaliyetlerini daha serbest bir şekilde gerçekleştirebilmek için ulusal devletin kuruluşunu istemektedir.

Monarşiyi, feodal düzen ile mücadele ettiği sürece desteklemektedir, aksi bir durum söz konusu olduğunda ise monarşiye karşı pozisyon olarak cumhuriyeti destekleyebilmektedir (Sander, 2013: 218).

Bu noktada burjuvazinin aslında çıkarları doğrultusunda hareket etmesinin oluşturduğu düzen karşımıza çıkmaktadır. Özellikle ticarete daha fazla yayılım alanı sağlaması ve bu özgürlüğü verme çabası, ulusal anlamda devletlerin ortaya çıkmasının da bir zemini olmaktadır. Kıta Avrupa'sında ulusal anlamda devletlerin oluşumunun zemini hazırlanırken, İngiltere topraklarında durum biraz daha farklı ve daha hızlı ilerlemektedir. İngiltere'de çıkartılan yasalarla birlikte kapitalizmin gelişmesini sağlayacak faaliyetler artırıldı. Bunlardan en önemlilerinden olan denizcilik kanunları sonucunda, İngiltere'nin tahakkümü altında bulunan müstemleke devletleriyle ticari faaliyeti ciddi bir oranda gelişmekteydi. Sömürgeleştirme ve köleleştirme süreci İngiliz burjuvazinin zenginleşmesine büyük katkıda bulundu (Yelisseyeve- Manfred, 1978: 19).

İngiliz halkının ilk olarak büyük burjuvazinin baskıları ve istekleri doğrultusunda elde ettiği siyasal ve ekonomik güç daha sonra bununla yetinmeyen küçük burjuvazinin başlattığı hareket dünya tarihi açısından önemli olarak adlandırılabilir. Bu olay İngiltere'deki kitlelerin elde ettiği güç ile çağdaş anlamda dünya tarihi ve kapitalist düzenin oluşmasını sağlayan başarılarından biri olarak adlandırılabilir konumunda olmuştur. Liberalizmin artık bir ideoloji halini alarak kendi düzenini inşa etme süreci başlamaktaydı. İktidarda hakim olan güç artık burjuvazi denilebilmektedir. Birlikte mücadele verdikleri sınıflar onların istekleri, hakları, özgürlükleri ve eşitlikleri pek fazla bulunmamaktaydı. Var olan burjuva sınıfının daha fazla kazanma arzusu ve azmi idi. Bu sürecin beraberinde oluşan durum ise hakim durumda olan burjuva sınıfının çıkarları doğrultusunda kapitalistleşmesi ve el emeğinin bir meta haline dönüşmesi sürecinin ortaya çıkmasıdır. Bir başka şekilde ifade edilecek olursa kapitalistleşen burjuva sınıfının zenginleşmesi ve bu süreçte emeğin metalaşması ortaya çıkmıştır denilebilmektedir (Ribard, 1983: 462-463).

Kapitalizm 20. yüzyılın henüz ilk dönemlerinde oluşturulan bir kavram olarak karşımıza çıkmakla birlikte, kavramın özü bakımından anlamı bizlere daha eski dönemleri işaret etmektedir. Avrupa'nın aydınlanma döneminin bir ürünü olarak ortaya çıkışını söyleyenlerin olmasıyla birlikte kökleri çok daha eskilere 12. yüzyıl'a kadar dayanır diyebilmekteyiz. Batı kültürü içerisinde ortaya çıkmış bir kavramın kökenlerinin tarihsel alt

yapısı, rahatlıkla belli bir insan anlayışının ürününün yansıması diye ifade edilebilir. Kapitalizmin, anlamdan ziyade bir kavram olarak ortaya çıkmasından önceki zamanlardan ayırımı onun iktisadi bir tavır ve dünya tasavvuru olmasına rağmen insan hayatının bütün katmanlarında kendisini göstermiş olmasından kaynaklanmaktadır (Kesgin, 2019:62-63).

Yeni bilimsel buluşların ve bu buluşların sanayiye uygulanması ile üretimde makineleşmenin etkisi göz önünde bulundurulduğunda kapitalizmin insan hayatının bütün katmanlarına müdahalesi net olarak görülür hale gelmektedir. Üretimin katlanmış olması ve çok yüksek oranlardaki sermaye birikimi ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu olaylar çok büyük çaplı işletmelerin oluşmasına sebep olmuştur. İngiltere özelinden çıktıktan sonra bütün Avrupa'yı ele aldığımızda endüstri devriminin getirmiş olduğu yeni ekonomik sistem o güne kadar asıl üretim kaynağı olan toprak, soyluların ve kilisenin elinde olduğu için, siyasal güç temelinde toprak aristokrasisinin elindeydi. Bu durumun değişmesini yalnızca milliyetçilik akımı ya da liberal felsefe yıkmış değildi. Buharlı makinenin bulunmasıyla sermaye birikimi büyük oranda artmıştır (Sander, 2013: 209). 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında Almanya'yı ele alacak olduğumuzda ise;

Ren-Vestfalya maden kömürü ocakları sendikası, Almanya'nın maden kömürü üretiminin %50'den fazlasını denetiminde bulunduruyordu. Savaş sanayi ise Knepp Firmasının egemenliği altındaydı. Tüm elektronik sanayi Genel Elektrik Şirketi ile Siemens-Schuckert ortaklığı gibi iki büyük işletmenin ellerindeydi. Almanya'da 1905 yılında 12.000 büyük işletmeden meydana gelen 385 kartel vardı (Yeliseveya-Manfred, 1978: 198).

1850 yılından sonra, Avrupa burjuvazi sınıfı refah anlamında yüksek oranlarda atılımlar göstermiştir. Sanayinin hızla gelişmesi ile üretim kapasitesinin artması ve sonrasında kapitalizmin net olarak etkilerinin görülmesi Avrupa ülkelerinin tarımsal anlamda yaşantılarına her geçen gün daha fazla etki yaratıyor ve köylü kesiminin giderek daha farklılaşmasına sebep oluyordu. Sanayinin bu atılımları ve gelişimi daha sonrasında kapitalizmin kendi yasalarının bir sonucu olarak yeni bir ekonomik kriz yarattı. Kapitalist arz- talep piyasasının etkileri görülmeye başladıktan sonra ortaya çıkan dünya üzerindeki ilk ekonomik bunalım 1857 yılında ortaya çıkmıştır. ABD merkezli ortaya çıkan bu krizin kısa bir süre içerisinde İngiltere'de yansımaları görülmektedir. Kriz daha sonra bütün Avrupa kıtasına yayılmıştır. Krizle birlikte birçok şirket, işletme, banka iflas etti. 1857 yılında 4000'e yakın iş yeri kapandı. İşsizlik 1853 yılına kıyasla yedi kat artmıştı (Yeliseveya-Manfred, 1978: 131-132). İçinde bulunulan durumdan kurtulmanın yollarını arayan İngiliz

burjuvazisi çözüm için liberallerden yararlanma düşüncesini benimsedi. Liberallerin bu noktadaki düşüncesi liberal ekonomi modelinin iç politikada başarıya ulaşması yalnızca dış politika ile desteklenmesi ve İngiltere'ye dünya pazarlarının açılması ile mümkündü (Ricbard, 1983: 464).

Aslında çıkış yolu bir anlamda kapitalizmin dünya pazarlarına yayılması ve bu açmazın içinden bütün ülkelerin bu sistem içerisinde var olabilmelerinin sağlanması ile mümkündü. A. Smith, *Ulusların Zenginliği* adlı eserinde “Liberal ihracat ve ithalat sistemi” ifadesiyle bu kavramı ve anlayışı ilk kullandı. Sorunun çözüme kavuşturulması için ortaya konulan önlemler dünya'nın geneline yayılan bir kapitalizm ile mümkündü (Yayla, 1992: 14).

Bu olaylarla birlikte aslında yeni bir sürece geçiş sağlanmıştı diyebiliriz. Artık kapitalizm kendine daha geniş imkan sahaları bulacaktı. 19. yüzyılın henüz yarısında iken denizcilik alanındaki yasalarda değişikliğe gidildi. İngiliz makinelerinin başka ülkelere ihracatına imkanlar sağlandı. İngiltere sanayi bakımından gelişmesi dolayısıyla maliyeti çok ucuz olacak şekilde mal üretimi gerçekleştirebiliyordu. Bu üretimin alıcısı olmadığı durumda ise o zaman ticaretini ve gelişimini koruyabilmek adına bu sefer de donanma kuvvetini kullanarak denizlerde baskı ve hegemonyasına dayanan bir faaliyet gerçekleştirebiliyordu. Liberal felsefenin devletler nezdinde ideolojiye dönüşüm süreci bu şekilde teşekkül etmektedir ve bu ortaya çıkan durum sömürgeleştirme, köle ticareti ve soykırımları beraberinde getirmektedir. (Yeliseveya-Manfred, 1978: 133). Tez konumun tarihsel kökenlerini bu çerçeveler oluşturmaktadır. İlk olarak burjuvazinin ekonomik anlamda elde etmeye çalıştığı hak ve özgürlüklerin daha sonra liberaller tarafından destek almak suretiyle bir tarihsel anlam bakımından eski köklere dayanan ama kavram olarak yeni olan kapitalizmin oluşum sürecini ve bu düzenin beraberinde bir açmaz olarak krizlerin ortaya çıkmasıyla birlikte kapitalist anlayışın liberal anlayışla beraber dünya ekonomilerine erişimi ve pazar ekonomisi olarak kendini göstermesi, bu uğurda uygulanan askeri ve devlet politikaların gelişimini vurguladım. Bu noktadan sonra liberal düşüncenin beraberinde gelen ve burjuvazinin de desteği ile şekillenen kapitalist anlayışın ne gibi etkiler yarattığı ve liberalizmin bir ideolojiye dönüşümü üzerinde durulacak ve çalışmamız bu minvalde şekillenecektir.

1.4.2. Liberalizmin Siyasal Bir İdeolojiye Dönüşmesi; İdeoloji, Kapitalizm, Emperyalizm

Çalışmamın bu bölümünde ideolojik boyut üzerinde durulup, liberal düşüncenin bir siyasal ideolojiye dönüşümünü ele alacağım. O sebeple öncelikle kısaca, siyaset felsefesi ve siyasal ideolojiler arasındaki farkı anlatacağım. Bu tasvirlerden sonra liberalizmin bir siyasal ideoloji olarak ne şekilde varlık gösterdiğini irdelleyeceğim. Kapitalizm ve emperyalizm kavramları üzerinden ise bu siyasal ideolojinin, nasıl bir şekilde tezahür ettiğini anlatacağım. Bir önceki başlığında devlet politikaları nezdinde değinilmiş olan bu meselelerin, beraberinde gelen askeri, ekonomik ve siyasal boyutlarının teferruatlandırmasını yapacağım.

İdeoloji

İdeoloji kavramı denildiğinde ilk olarak ele alınacak nokta ideoloji kavramının net bir tanımının bulunmaması durumudur. Anlamı itibariyle birbirinden farklı tanımlara rastlamak mümkündür. Hatta zaman zaman birbiriyle zıt tanımlamalar ile karşılaşmak dahi mümkündür. İdeoloji kavramı tanımlanması çok güç olan bir kavram olarak belirtilir (McLellan, 2005: 12). 20. asrın yarısına geldiğinde üzerinde net olarak objektif bir tanım yapılmamıştır. Fakat ideoloji ile bağlantı kurulan anlamları belirtmek mümkündür. Bunun için şu maddeler üzerinden bir çerçeve oluşturmak uygun olacaktır.

1. Siyasal anlamda bir görüş olması.
2. Ülkedeki hakim durumda olan iktidarın düşünceleri.
3. Bireyin sosyal ve siyasal anlamda kendini konumlandığı, gönül bağı ile bağlı olduğu fikirler bütünü.
4. Hakikatın kendinde bulunduğunu söyleyen, siyasal öğretiler.
5. Sınıfsal olarak çatışmaların ortaya çıkardığı dünya tasavvurları.
6. Fiili olarak ortaya koyulan siyasi düşünceler.

İdeoloji ilk kez 1796 tarihinde, Antonie Destutt de Tracy (1754-1836) tarafından ortaya konulmuştur. Ona göre “fikirler bilimi” ideoloji kelimesinin karşılığıydı (Heywood, 2013: 23). Tracy, ideoloji teriminin bütün bilimlerin temeli olduğunu da söylemekteydi. Bunun sebebi ise bütün araştırmaların fikirler sonucunda ortaya çıkmasından dolayındı. Daha sonra Marx, tarafından dile getirilen ideoloji kavramı, kısa ve belli bir süre için olan bir şey olarak görülmekteydi. İdeolojinin devamlılığı ise onu var eden sınıfın var olduğu süre

zarfı kadar devam edecektir. Marx'a göre alt sınıfın herhangi bir ideolojiye ihtiyacı bulunmamaktadır. Sebebi ise toplumun genelinin çıkarı ile alt sınıfın çıkarlarının çatışmamasıdır. Bundan dolayıdır ki alt sınıf, olması gereken hakim sınıf olduğundan dolayı zaten hakkı olanı alacaktır ve sınıfsal olarak eşitsizliklerin ortadan kaldırılması onun bir ideolojisi olmayıp hakkı olana ulaştığı anlamına gelmektedir (Heywood, 2013: 23- 24).

Marx'ın sonrasında değişikliğe yol açmış bir diğer filozof ise Karl Mannheim (1893-1947) olarak görülmektedir. Marx ile Mannheim'ın benzer olduğu noktalar olduğu gibi farklı olduğu noktalar da bulunmaktadır. Mannheim'ın düşüncelerin sosyal ve siyasal şartlar çerçevesinde dönüşüme uğradığını kabul etmesi, Marx ile benzer noktasını oluşturmaktadır. Öte yandan ise Marx, ideoloji kavramını hakim sınıfın etkisi gücü elinde bulundurması şeklindeki açıklamalarıyla, ideolojiye yönelik olumsuz eleştirilerde bulunurken, Mannheim bunun aksine bir tutum olarak ideolojiyi olumlu bir şekilde işlemiştir (Yetiş, 2015: 191-192). Mannheim ideolojiyi tanımlarken ideolojiyi, belli bir düşünce sistemi içerisinde, kendi meydana getirdiği düzeni savunmayı amaçlayan ve bu düzen içerisinde hakim olan grupların çıkarlarının bir yansıması olarak ifade etmektedir (Mannheim, 2016: 300-301). Diğer taraftan Mannheim “özel” ve “bütüncül” olarak ideoloji teriminin bir farkını ortaya koyar. Özel ideolojiler sadece fertlerin, grupların ve siyasal partilerin düşüncelerini ifade etmektedir. Bütüncül ideolojiler ise bir milletin, bir sınıfın ya da tarihsel dönem içerisinde kapsayıcı bir dünya görüşünü ifade eder (Mannheim, 2016: 302). Bu anlamda, marksizmi, liberalizmi ve ideolojik boyuta dönüşmesiyle liberal kapitalizmi bunlara örnek olarak verir. Mannheim bütün ideolojik düşüncelerin gerçek anlamından saptırıldığını söylemektedir. Bunun nedeni, her ideolojik düşünce, egoist bir bakış açısına dayalı şekilde tezahür eder. Aynı zamanda Mannheim, objektif olarak hakikati ortaya koyma çabasından asla uzaklaşılması gerektiğini, bunun yalnızca ideolojik bakış açısının gereği olduğu için değil, sosyal bilimlerin bir gereği olarak görüldüğünü de söylemektedir. “Ona göre, nesnellik tamamen sosyal açıdan müstakil entelijensiya'nın koruluğudur. Bu entelijensiya, kendilerine ait iktisadî çıkar kaygısı taşımadığından, soğukkanlı ve disiplinli bir şekilde araştırma faaliyeti ile meşgul olabilecek aydınlardan oluşan yegâne sınıftır” (Heywood, 2013: 26). İdeoloji terimi daha sonra dünya savaşlarının etkisiyle daha farklı bir boyut kazanarak teşekkül etmiştir.

Bu noktada Karl Popper (1902-1994) yaşadığı dönemin koşulları içinde, I. ve II.Dünya Savaşı ile ortaya çıkan ideolojiler üzerinden bir açıklama getirir. Ona göre, faşizm ve

komünizm ideolojilerin en net şekilde yansımalarını oluşturmaktadır. Bu ideolojileri açıklarken Popper, onların hakikati kendi görüşlerinde olduğunu söylemelerinden dolayı aksi fikirlere ve tutumlara karşı olduklarını belirtir. Ayrıca bu ideolojilerin birleştiricilik özelliği vardır. Bu ideolojileri kapalı ideolojiler sınıfına dahil eden Popper, liberalizmin savunduğu temel meselelerden dolayı onu açık ideolojiler içerisinde değerlendirmiştir. Buna benzer bir durumu belirttiğimiz gibi Marx yapmaktaydı. Marx'a göre liberalizm ve muhafazakarlık taraflı ideolojik açıklamalardan, dünya tasavvurlarından ibarettir ve kendi görüşlerinin objektif nitelikte olduğunu da söylemektedir (Marx, Engels, 2014: 88-89). Ayrıca liberal düşünceye mensup olan düşünürler faşizm ve komünizm ideolojilerini kabul ederken, liberalizmin bir ideoloji haline gelmesi durumunu kabul etmezler. Muhafazakarlara gelecek olursak aynı durum söz konusudur. Onlara göre marksizm, faşizm ve liberalizm ortaya koydukları düşünceler bakımından ideolojik ve taraflı olmuştur. Fakat muhafazakarlık sert bir mizaç olarak belirtilir ve nesnel olduğunu söylerler (Heywood, 2013: 28-29). Buradan çıkarılacak sonuç aslında ideolojilerin tarafsız olduğu düşüncesi sorunlu bir durumdur. Aksi durum söz konusu oluyor ise siyaset felsefesi, inanç düzeni ya da bir doktrin olarak görülebiliyorsa o durumda ideoloji kavramını açıklamaya çalışmanın bir önemi kalmamış oluyor. İdeolojik boyuttan bakmak ve hakikate ulaşmak arasındaki bağlantının ne olduğu algılanmalıdır. Çalışmamda da ideoloji kavramına ilişkin açıklamaları verdikten sonra onun siyaset felsefesinden ayrımını yapacağım.

İlk olarak siyaset felsefesinin ve siyasal bir düşüncenin benzer yanı üzerinde bir inceleme yapmamız durumunda, her ikisinin de politik olan sahanın konularını kapsadığını görürüz. Siyasal düşüncelerin oluşturduğu ideolojiler, tıpkı siyaset felsefesinde olduğu gibi daha rahat, konforlu ve iyi olan bir sisteme ulaşmayı amaçlarlar. Siyaset felsefesinin ve siyasal ideolojilerin ortak olarak adlandırabileceğimiz bir noktası da ikisinin de değer yargıları ve bunların fiili olarak uygulamaları mevcuttur. Fark bu alandan sonra oluşmaktadır.

Siyaset felsefesi değerler bütünü oluştururken bütünsel davranır ve zamandan ve mekandan soyut olarak değerleri irdeler; bu durum siyaset felsefesinin evrensel niteliğini yansıtmaktadır. İdeoloji kavramının değerler sistematigi insanlara belli başlı konu ve durumlarda ne yapmaları gerektiğini, onlara hayata dair genel bir bakış açısı sunarak yapmaktadır. Bunu yaparken dönemin koşullarının sınırlarının dışına çıkamamaktan kaçamaz. Öte yandan ideoloji kavramının sosyal bilimler açısından fazla bir geçmişi yoktur.

Yeni bir kavram olarak karşımıza çıkmış olan ideoloji modern zaman içerisinde meydana gelmiş ve siyaset felsefesine nazaran çok daha yeni bir kavram olarak görülmektedir.

Temel farkına gelecek olursak ideoloji tarihsel anlamda bir dönem içerisinde kalarak, lokal olarak refahın ve iyinin peşinde olmaktadır. Fakat siyaset felsefesi bunun, dönemin beraberinde getirdiği olgulara ya da olaylara herhangi bir bağlılık içermeden, olması gereken düzen peşinde koşarak yapmaktadır. Yaşanılan dönemdeki gelişmeler, buna teknolojik, siyasal, ekonomik, askeri birçok alan eklenebilir, siyasal ideolojinin etkilenmesine sebebiyet verir. Bu etkilenmeler yaşanılan dönem içerisinde iyiye ulaşma olarak tezahür eder. Bu doğrultuda değerlendirdiğimizde ideolojiler iyi olan düzene ulaşma noktasında tekil bir yol izlerken siyaset felsefesi bütünü hedefleyen ve genele ulaşma amacı taşıyan bir yol izlemektedir. Hakikat, ideolojiler için ulaşılmış olan, siyaset felsefesi için ulaşılmaması için çaba harcanması gereken bir olgudur (Kemski, 1997: 487- 490). Çalışmamda ideoloji kavramının ne olduğunu ve onun siyaset felsefesinden ayrımını yaptıktan sonra, liberalizmin bir ideoloji haline dönüşmesini sağlayan temel kavramların ne olduğu üzerinde duracağım.

Kapitalizm

Çalışmamda Neoliberal düşüncenin temelini oluşturan liberal anlayışın bir ideoloji halini alarak kapitalist tarzda bir ekonomi politiği yaratmasıyla birlikte, onun tahakküm aracı konumunda olan emperyalizm ile ilişkisi vurgulanmaktadır. Bu anlamda ideolojiyi hareket ettiren şey kaynağını oluşturduğu düşüncenin haklılığının ortaya çıkarılmasının sağlanması isteğidir. Amaç kendi düşüncesinin haklılığını ortaya çıkartmak olduğu için, buna ulaşabilmek adına türlü araçları kullanmaktan çekinilmemektedir. Siyaset felsefesiyle temel farklılıklarından biri bu nokta olmaktadır. Liberal felsefenin ideoloji halini alması işte buradan ileri gelmektedir. Karşı düşüncelerle çatıştırılması, kendi hareket sahasını oluşturmasıyla ve etki sahasını bu minvalde geliştirmeye çalışmasıyla bir ideoloji halini aldığını söyleyebiliriz. Ayrıca ideolojilerin her türlü kaynaktan beslenebileceği bir yapısı mevcuttur. Bu yapı içerisinde bilimselliği ortaya konulmamış görüşler veya dinsel görüşler de kaynaklık edebilmektedir. İdeolojinin canlılığını sağlayan şeylerin en başında, belirli bir zümrenin ya da sınıfın, belirli bir tarihsel dönem içerisindeki arzularına cevap verebilmesi ve bu arzuları kanallı edecek bir görevinin olmasıdır. Bu sebeple siyasal ideolojiler tarihsel dönemler içerisinde değişkenlik gösterebilen ve günün ihtiyaçlarına göre başka formlara giren düşünce sistemleridir. Siyaset felsefesi nezdinde bir diğer ayrımı ise bu noktadan

hareketle söyleyebilmektedir. Siyaset felsefesi bu anlamda güncele ve olağan duruma takılı kalmayıp, olması gereken üzerinden çıkarımlar yapmaktadır (Kesgin, 2018c: 794-795).

İşte bu noktada, insanlık tarihi açısından bakıldığında, karşımıza çıkan tablo Avrupa Aydınlanma Dönemi ile birlikte, feodalizme karşı gelen özgürlükçü anlayış yaşamın her alanında, sanatta, mimaride, edebiyatta, felsefede, ekonomide, yeni bir anlayış ortaya koymuş “özgürlük ve kardeşlik” şiarıyla liberalizm kavramında ve felsefesinde vücut bulmuştur. Ancak bu liberal birlikteliği oluşturan sınıflardan burjuvazi, bilimsel buluşların artışı ve teknolojinin de gelişimiyle elde ettiği endüstriyel başarı ile artık yeni bir sınıf ve egemen güç olarak kuralları koyan bir güç konumuna geçmiştir. Bu durum artık liberal felsefenin bir ideolojiye dönüştüğünün en belirgin emarelerindendi. Bu güç kapitalizmdi. Liberal düşüncenin modern bireyin doğal hakkı olarak kabul etmiş olduğu mülkiyet hakkı, yalnızca kapitalist üretim anlayışının hakim kılınması ve dolayısıyla serbest piyasanın hakim kılınmasıyla korunabilmektedir (Birler, 2017: 305).

Bu düşüncüyü de arkasına alan burjuva sınıfının önünde herhangi bir engel bulunmamaktadır. İlk ortaya çıkıştan itibaren emek-sermaye ilişkisi varlığını gösteriyordu; kapitali elinde tutan burjuva sınıfına üstünlük sağlamaktaydı. Ücret fon ilişkisini açıklama noktasında Mill, sorunu şöyle ortaya koyuyordu:

Ücretler sadece sermaye ve nüfusun görece toplamına dayanmakla kalmaz, rekabet kuralı varken bunun dışında bir şeyden etkilenmezler de ücretler ancak işçi tutmakta kullanılan toplam fon artarsa ya da işe girmek için rekabette bulunanların sayısı azalırsa yükselir. Emegün karşılığını ödemeye ayrılan fon azalmadıkça, ödeme yapılacak işçi sayısı artmadıkça düşmezdi (Mill, 2016: 77-80).

Ücret-fon teorisi imalatçılarla, iktisatçılar için önemliydi. Sendikalar bir talepte bulunduğunda, karşılığında verilen cevap ücret-fon teorisiydi. Ancak Amerikalı iktisatçı F. Walker 1876’da yazdıkları ile bu teorinin geçerliliğine büyük oranda zarar verdi. Onun anlayışını özetle ifade edecek olursak; istihdamın gayesini ve ücret ölçüsünü, sermaye belirlememektedir. Bunun belirleyicisi üretimdir (Huberman, 1982: 216).

Bu görüşleri değerlendiren İktisatçılar bu teorileri tartışırken, teknolojik ve bilimsel gelişmeler Endüstri Devrimi ile birlikte farklı bir görünüme büründü. Avrupa’da 1830’larda yaşanan liberal hareketleri kavrayabilmek için, dönemin ekonomik ve toplumsal hayatını bilmekte fayda vardır. Sanayileşme ve liberalizmin güçlenmesi arasında doğrudan bir ilişki kurulabilmektedir. Bu ilişki onun bir ideoloji olarak burjuvazinin çıkarları doğrultusunda ortaya koyduğu değerlerin dönüşümünü yansıtmaktadır. Liberalizmin temel ilkelerini ortaya

koyan filozofların insanın doğasına dair yaklaşımları sonucunda, insanın doğası gereği kendi çıkarını düşünmesi ve ona göre hareket etmesiyle refah seviyesinin artacağına yönelik düşünceler sadece belirli bir zümrenin çıkarları doğrultusunda şekillendiği belirmektedir. Burada önemli olan kavram çıkar kavramıdır.

19. yüzyılın son çeyreğinde, süreç tek tek girişimcilerin serbest rekabet ilkesine dayalı eski kapitalizm anlayışının etkisini yitirmesiyle birlikte, yeni kapitalist anlayış olan tekelci kapitalizme dönüşüyor olmasına işaret ediyordu. Çıkar kavramı temelinde şekillenen rekabetçi anlayış, üretimin ve sermayenin bir yerde toplanması süreci, tekellerin ortaya çıkmasına yardımcı oldu. Liberal felsefenin iktisadi boyutu irdelendiğinde, en belirgin niteliği olan serbest piyasa anlayışı, kapitalizmin yüksek miktarlardaki sermaye birikimi karşısında zor durumda kalıyordu. Çünkü serbest piyasa denilen olgu, artık sadece belirli ülkeleri değil bütün bir dünyayı içine almaktaydı. Bu da, gelişmiş kapitalist ülkelerin rekabetini ve bunun sonucu olarak ise sermayenin tekelleşmesini sağladı (Göze, 2005:18).

Tekelleşen sermaye, siyasal bir ideolojinin belirttiği değerler üzerinde yükselerek, çıkarını maksimize etmesi için hareket etmesi sonucunda, siyasal anlamda iktidarlar içinde bir güç olarak tehlike arz eder duruma gelmiştir. Kastedilen tehlike, ekonomik hayatın kontrolünü elinde bulunduran sınıfın, bu gücü kullanarak siyasal ve sosyal anlamda da hakimiyet sağlamasıdır. Bu güce sahip olmakla beraber, liberal felsefenin bir ideolojiye dönüşümü ve ortaya çıkan ideolojinin değerlerinin evrensel bir hal alması anlaşılabilmektedir (Akçetin, Ç. N, Akçetin, E, 2015: 19). Nüfuza oranla düşük olan, tekelleşen sermaye, ülkelerin sadece ekonomik hayatını değil, siyasal hayatını da etkisi altına alır. Örneğin; “ABD’de büyük tekellerin yöneticileri olan Morgan, Rockefeller, Dupont, Ford ve öteki milyarderler, ülkelerinin önde gelen isimleri arasındadırlar. Başkanlar ve kongre ortaya koydukları siyasal bir karar da çoğunlukla bu tekellerin çıkarları doğrultusunda hareket etmekteydiler” (Yeliseveya-Manfred, 1978: 265). Çoğu, iktisadi, politik şeyi tekellerin istekleri belirler nitelikteydi. Yüksek miktarlarda karlar elde etmiş olan tekelci sanayi sahiplerinin konunun ideolojik bir boyut almasıyla beraber, çıkarları gereği daha da büyümeleri gerekmektedir (Huberman, 1982: 258).

Kendine çıkış yolu arayan, tekelci sermaye bu yolu geri kalmış ülkelerde, sömürgelerde buldu. Bu geri kalmış ülkelerde sermaye kıt, toprak fiyatı düşük, ücretler düşük, hammaddeler de ucuz olduğu için karlar genellikle yüksektir. (Sander, 2013: 227). Tekelci bir karakter kazanan ve dünyanın her yerine ulaşan başta ABD, İngiltere, Almanya,

Fransa vb. Avrupa ülkeleri artık yeni bir emperyalizm çağı başlatıyorlardı. Çalışmamın bu noktasında görüldüğü gibi liberalizmin uygulama zeminini oluşturduğu kapitalizmin yaygınlaşmasıyla beraber ilerleyen dönemlerde, tekelci piyasanın ve tekelleşme sürecinin nasıl gerçekleştiğini ortaya koyuyor ve buradan hareketle liberal felsefenin ideoloji halini aldığını görüyoruz. Kapitalizmin arz etmek anlayışı bu anlamda liberalizm ile doğrudan ilişkisini belirginleştirmektedir. Arz talep ilişkisi açısından incelendiğinde arz etmek öncelikli olarak kendini göstermektedir. Bu noktada oluşturulması gereken şey ise taleptir. Talebin oluşturulması durumu kapitalizmin bir ideoloji olarak öne çıkmasını ve liberalizmin belli bir tarihsel dönem içerisinde savunucusu olan bir zümrenin çıkarlarıyla da doğrudan ilişkisini ve gelişimini yansıtmaktadır.

Son olarak ise tekelleşme ile birlikte sermaye kuvvetinin devletleri dizayn etme durumu ve bu durumun bir ideolojiye dönüşümü ortaya çıkmış bulunmaktaydı. Bir felsefi düşüncenin temelinde sudur eden bir sistem sömürgeleşme çağında kendini doğrudan bir kuvvet ile etki ederek emperyalizm kavramını doğuruyordu. Çalışmamın bu başlığında ise liberal felsefenin ideolojiye dönüşmesinin oluşturduğu temel çerçevesinde, emperyalizmin etkisi üzerinde duracağım.

Emperyalizm

Bir önceki başlığında belirttiğim gibi liberal düşüncenin kaynağını oluşturduğu kapitalizm artık pazar ekonomisi ile birlikte nüfuzunu artırıyor, devlet politikalarına şekil verir hale geliyor ve bir ideoloji halini alıyordu. Bu başlığında ise, dönüşen ideolojinin artık devletlerin işlevleri ile güç kullanmasıyla birlikte emperyalizmin nasıl tezahür ettiğini ele alacağım.

Emperyalizm indirgemeci bir bakışla doğrudan tekellilikle ya da kapitalizmle doğrudan özdeş hale getirilemez. Fakat emperyalizm bu iki kavramdan kopuk ya da soyutlanmış değildir aralarında bağlar bulunmaktadır (Altındal, 2007: 27). “Emperyalizm kelime anlamı ile imparatorluk kurma eğilimi demektir” (Tanilli, 1981: 94). İmparatorluk kurma eğilimi, belirli bir ideolojik bakış açısının ürünü olmak zorundadır. İdeoloji kavramının ortaya çıkışı ve zamanın ruhu bunu yansıtmaktadır. Emperyalist öğretileri inceleyecek olduğumuzda, bu öğretilerin, bir gücü kaynak olarak imparatorluk yaratma düşüncesini zemin olarak aldıklarını görürüz. Bu emperyalist öğretilerin bazı başka teorilerle bağları olduğu ve karşılıklı etkileşimi olduğunu söylemek mümkündür. Bunlar arasında

‘kuvvet teorilerini’, hayatta güçlü olanın yaşama hakkının olup, zayıf olanın yok olmaya mahkum olduğunu savunan ‘sosyal darwincilik’i güçlü olmanın gerekli olduğunu savunan ‘sosyal Nietzschecilik’i vurgulamak önem arz etmektedir. Bu öğretilerin, emperyalizmin anlamı dışında bir kavram olarak ortaya çıkmasına zemin hazırladığını söyleyebiliriz (Tanilli, 1981: 95).

Feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinin sonrasında, bilim, hukuk, eğitim, hükümet anlayışları, üretim şekilleri ve din gibi birçok konu değişime uğradı. Bu değişimin etkisine bakıldığında, bilgi kaynağı bakımından bir siyasal ideoloji halini alan kapitalizm ve onun tahakküm aracı olan emperyalizm, siyasal düşünce tarihi açısından meydana gelmiş olan inançlardan da beslenmektedir (Kesgin, 2018c: 797).

Bu noktada Protestanlık üzerine vurgu yapmamız doğru olacaktır. Protestan kilisesi birçok mezheplere bölünmüştür. Örneğin Püritenleri ele alalım. Katolik yasa koyucuları, zenginlik yolunun cehennem yolu olabileceğini, zenginliklerin öteki dünya hayatı için kötülük getireceğini söylemişlerdi. Fakat Püriten Maxter, cemaatine karşlarına çıkan servet edinme fırsatlarından yararlanmazlarsa Tanrı’ya hizmet edemeyeceklerini söylüyordu. Çünkü Tanrı insana yasal yöntemler ile para kazanmanın mümkün olduğunu ve bunun uygulanması gerektiğini söylemişse, insanların bunu yapmaması buna aykırı davranması Tanrı’nın rızasını kazanmayı ve ona hizmet etme düşüncesini reddetmiş olmak demektir. İnsan yalnızca kendi için zengin olmaya çalışmamalı hatta Tanrı’nın bir anlamda rızasını kazanmak için de zengin olmaya çalışmalıdır. Diğer bir kaynak olarak Methodistler irdlemek yerinde olacaktır. Onlara göre, insanların tutumlu olmaları ve çalışkanlıkları teşvik edilmelidir. Bütün Hristiyanlar mümkün olduğu kadar zengin olmalı ve zengin olmak için çaba sarfetmelidir. (Huberman, 1982: 177-178). Bu dini bakış açısındaki değişiklik, onun bir ideolojinin her türlü kaynaktan beslenebildiğinin kanıtı olduğunun haricinde, beraberinde yayılmacılığı da getireceğinin bir göstergesi durumundadır.

Kapitalizm tarihsel süreci içerisinde ele alındığında doğrudan ticari bir faaliyet iktisadi bir olgu olarak değerlendirmek doğru değildir. Çünkü kapitalizm her ne kadar kökleri daha eskiye dayansa da batı kültür havzası içerisinde belli bir insan anlayışının ürünü olarak insan ve toplum hayatını düzenler bir nitelik kazanmaktadır. Bunun etkisi ile Kiliseler Avrupa’da güçlenirken kapitalizme ortak olmuşlar onunla birlikte imkan sahası bulmuşlardır. Amerika’nın, Afrika’nın ve Asya’nın fethinde emperyalizm kendini doğrudan tahakkümü

uygular nitelikte ortaya çıkmış olsa da ordu ve donanmanın yanında din adamları da halkı Hristiyanlaştırma ve nüfuzunu artırma faaliyetlerini olabildiğince kuvvetlendirmişlerdir.

Misyoner okulları vasıtasıyla dini alana mümkün olduğunca yönelim sağlanmış, çıkarlar doğrultusunda bir insan anlayışı hakim kılınmaya çalışılmıştır. Bu durum bize emperyalizmin her türlü alanda kültürel, dini, siyasi ve iktisadi alanlarda gücünün ne şekilde tezahür ettiğini gösteriyordu. Ayrıca liberal felsefenin belirli bir zümrenin çıkarları doğrultusunda şekillenmesi sonucunda bir ideoloji haline gelmesiyle, sürdürülebilirliğini ve yayılmacılığını kullanma amacı bulunmaktaydı. Bir ideolojinin temel anlayışı olan yayılmak ve kendi değerlerini evrensel değerler olarak kabul ettirmek liberalizmin ve onun meydana getirdiği kapitalist anlayış ile bu şekilde tezahür etmekteydi. Süreç beraberinde emperyalizmi ve doğrudan güç kullanmayı da amaç bağlamında uygun olarak görmekteydi (Manisalı, 2003:19).

Tezimde anlatmaya çalıştığım tarihsel süreci, ilk başlığında inceledikten sonra geldiğimiz noktada, aslında sömürgecilik anlayışının belirli bir alt yapısının hatta siyasi, sosyolojik, felsefi ve dini referans noktalarının olduğunu belirterek onları ortaya koymak önemlidir. Fakat bu konuyu daha detaylandırmanın anlatmak istediğimiz mevzunun dışına kayabileceğini düşünmemden dolayı uygun olmadığı kanaatimdeyim bu noktada anlatmak istediğim yayılmacı ve tahakküm altına almayı referans haline getirmiş olan sömürgeci anlayışı bilmeden, emperyalizm olgusunu anlayanın pek mümkün olmadığıdır. Sömürgecilik, güç kullanarak bir devletin başka bir devletin egemenliğini ihlal ederek, başka topraklar üzerinde varlığını sürdürmesi faaliyetlerini orada gerçekleştirmesidir. Sömürgecikle neredeyse aynı anlamlara gelen emperyalizm kavramı ise, özellikle Batı merkezli büyük devletlerin diğer kıtalara ulaşarak genişlemesine ve o kıtaların kültürel, dini, dilsel yapısının değiştirilmesine verilen addır (Sander, 2013: 225).

19.yy.'ın ikinci yarısından sonra kullanılmaya başlanan ve 1870 yılı sonrası dönem için kullanılan 'emperyalizm çağı'nın özelliği nereden gelmektedir? Bu noktada belirtmemiz gereken husus şu şekildedir: Sömürgeci anlayış ve dünya algılaması köken bakımından özellikle Batı coğrafyası için anlam açısından çok eski köklere dayandığını söyleyebiliriz. Fakat kavram olarak ortaya çıkışı aslında anlamının haricinde yeni bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun sebebi ise endüstri atılımları ve devriminin ekonomik ve toplumsal anlamdaki olaylara bunların sonucunda ortaya çıkan sorunlara yeni anlayışlar getirmesinden dolayı yeni kavram olarak değerlendirilmesi mümkündür. Kapitalizmin

ortaya çıkış sürecinde karşı gelenler olmuştur. Fakat liberal ideolojinin desteğiyle birlikte yasal bir durum niteliği kazanmıştır. Buna istinaden sürecin sonucu olarak karşımıza yeni bir kavram çıkmaktadır “emperyal” kavramı (Kesgin, 2016:726). Emperyal kelimesi ilk ortaya çıktığı zamanda devletlerin hudutlarının dışına çıkmayı ifade etse de, tamamiyle kontrolü ele geçirmeyi ve tahakküm altına alma anlamlarını taşıyordu. Bu sürecin oluşumu kapitalist sürecin dinamiğiyle bağlantılıdır. Kapitalist sistemin yeni pazarlara açılması ve daha fazla ham madde kaynaklarına ulaşımı gerekiyordu. Makineleşme sürecindeki gelişim ve beraberindeki silah üretiminin yaygınlaşması bunun mümkün olan en kısa sürede yapılmasını gerektiriyordu. Burada bir yarış hali mevcuttu. Yayılmacılık bir yarış haline gelmişti bu dönem sonucunda emperyalizm kavramının net bir çerçevesi oluşmaktaydı. Buradan hareketle emperyalizm bir toplumun kendisine ait olmayan bir toplum üzerine, güç kullanarak kendi tahakkümü altına almayı temel anlayış olarak görmekteydi.

Çalışmamda bahsi geçen emperyalizmin kavramının bu yeni anlayış ve kavram çerçevesinin değerlendirmesini ekonomik anlamda doğuşunu şu şekilde açıklayabiliriz.

- 1) Avrupa’da ve ABD’de biriken sermaye fazlasına, imkan ve saha oluşturabilecek yeni yatırım alanları.
- 2) Makineleşmenin ürünü olarak ortaya çıkan ucuza imal edilen ürünlerin satılması için yeni pazar sahalarının ve ekonomilerinin bulunmasına çalışılması ve bununla birlikte yayılmacılık.
- 3) Artan nüfus oranları göz önünde bulundurulduğunda insanlar için yeni yerleşim alanlarının gereksiniminin artması.
- 4) Üretim sürecinin gerçekleşebilmesi ve sanayinin kaynak sıkıntısı çekmemesi açısından hammadde noktasında herhangi bir eksikliğin yaşanmaması, bunun sonucu olarak sömürgeleştirme ve yayılmacılığın yaygınlaşması (Sander, 2013: 226).

Kapitalizm anlayışını benimsemiş ülkelerin, çalışmamın önceki başlığında bahsedildiği üzere, sistemin kriz noktalarının aşılması için kendi üretim düzenlerinin varlığını sürdürebilmeleri gerekiyordu. Bu doğrultuda hammadde ve pazar kaynaklarına yönelerek kendi güçlerini daha yaygın ve etkin olarak kullanmaya başlamışlar ve bu düzenin sonucunda bunu uygulayan diğer devletlerle bir rekabet ortamına girilmesi durumu ortaya çıkmıştır. Rekabet daha sonrasında çatışma ortamını hazırlamış, daha çok kazanma arzusu ve kar elde etme isteği özellikle 20.y.y.’ın ilk yarısında I. ve II. dünya savaşlarının ortaya

çıkmasındaki temel kaynak olmuştur. Batı kapitalizminin hammadde noktasında ihtiyaçlarını karşılayan ve pazar olarak kullanılan ülkeler neredeyse bugün bile az gelişmiş ülkeler ve gelişmemiş ülkeler sınıfında adlandırılmaktadırlar. Bu ülkelerin endüstri devrimini gerçekleştirmesi ve beraberinde kapitalist sistemi inşa etme sürecini oluşturması pek mümkün olmamıştır. Bunun sebebini ele alacak olursak; özellikle batılı devletlerin krizler yaşamadan ya da en hafif şekilde etkilerle bu süreçlerin altından kalkması gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelere olan bağılılıklarıyla açıklanabilir. Bu ülkelerin batılı devletler için pazar ve hammadde ihtiyaçlarını karşılaması gerekiyordu. Bundan dolayı az gelişmiş ve gelişmemiş ülkelerin gelişmeleri pek mümkün olmadı (Tanilli, 1981: 218-219).

Yukarıda da denildiği gibi çok büyük yıkımlara neden olan dünya savaşları, emperyalizm anlayışının getirdiği yayılmacılığın pazar rekabetini artırmıştı. Diğer ülkelerin ise az gelişmiş olarak kalmasının sebeplerini oluşturmaktaydı. Gelişmemiş gelişmemiş olmanın belirli bir tarihsel kökeni olabileceğini bu örnekler bize sunmaktadır. Liberalizmin bir ideolojiye dönüşmüş olması bu noktadan değerlendirildiğinde kendini göstermektedir (Manisalı, 2003: 38-39). Bu anlayışla zenginleşen, sermaye biriktiren ve rekabetin içine giren, özellikle ABD'deki kapitalistler artık tröstleşmeye başlamış, dışa karşı yüksek gümrük duvarları uygulanırken, içte 'laissez faire' ilkesini egemenliği, ülkeyi baştanbaşa ele geçirmiş ciddi oranda güçlü hale getirmiştir. Örneğin; özellikle demir yolları ağı Jame Hill ve J.P. Morgan isimlerinin elindeydi. Petrolde ise John D. Rockefeller, Demir-Çelik de ise Andrew Cornegie, Tütün, Duke ailesi, şeker Henry O. Havemeyer, bakır ise Guggenheim ailesi tekel olmuş vaziyetteydi (Ataöv, 1970:20).

Tekelleşmeye karşı çıkanlar da bulunmaktaydı. Fakat yöneltile eleştiriler ve toplumsal muhalefete rağmen, amaç halini alan genişleme ve yayılma görüşleri, çeşitli etkenlerle sürtüşme ve çarpışmalara rağmen hakim bir görüş olarak kendi konumunu muhafaza etti. Genel olarak değerlendirildiğinde güçlülünün ve egemenin, genişleme ve yayılma görüşlerini destekleyen felsefi, ahlaki ve stratejik nedenler ortaya atılıyordu. Avrupa Devletleri arasındaki ekonomik rekabet ve yarışma, emperyalist döneme girip bölüşme kavgaları başlayınca, Amerika da bunun dışında kalmamıştır. 1840'ların genişleme eğilimi duygusaldı; 1890'lara gelinceye dek birde felsefi içerik kazandı. Daha sonra sosyologlar uzun zamandan beri bilinen kuvvet politikasına düşünceye dayanan bir öz kazandırıyorlardı; onlara göre, doğadaki türler gibi, uluslar ve ırklar da hayatta kalmak için savaşır, yarışıyorlardı; en güçlülünün hayatta kalması kaçınılmaz bir gelişimdi. Güçlü olmak yalnızca güvenlik için

gerekli değil hayatta kalma, yaşam hakkının da kanıtıydı. Bu görüşlere göre bu durumun insanlar içinde geçerli olduğu düşünölmekteydi. Güçlü olanın hayatta kalma hakkına sahip olması ve güçsüz olanın ise bu hakkının elinden alınması durumu felsefi anlamda bir içerik ve kitlesel anlamda destek kazanmıştır. En güçlünün hayatta kalması ve egemenliğini kurması bir doğa kuralı olduğuna göre, daha yetenekli ırkların öbürlerini ezmelerinde bir sakınca yoktu. Hatta haklarıydı. Bu toplumsal Darwinistlere göre, gerekli üstünlöklere sahip ırkta Anglosakson ırkından, ve onun Amerikan dalından başkası değildi. Ekonomik alanda güçlünün zayıfı ezdiği bir bireycilikten yola çıkanlar doğa bilimci Charles Darwin (1809-1882)'den yararlanmayı düşünmüşler ve sistemlerinin felsefi alt yapısı için kullanmışlardır. Emperyalist egemenliğin yerleşmesi ve topluma empoze edilmesi doğrultusunda maddi alanda kişisel başarı ya da başarısızlığı, güçlü ile güçsüzü soya çekimle açıklamayı söylemişlerdir. (Ataöv, 1970:32-33).

Batı düşünce sistemi içerisinde değeriendirildiğinde bu şekilde düşüncelerin oluşumunun varolması çok şaşırtıcı bir özellik olarak görölmemesi gerekir. Çünkü bir düşüncenin ortaya çıkması, felsefi bir geleneğin olması sonucunda kültür havzasında biriken ürünler zamanla kümülatif bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Çalışmamda anlatmak istediğim düşünsel kaynaklardan bu şekilde söz etmem uygun olacaktır. Darwincilik, düşünsel ürünün bir çeşit malzemesine öz oluşturur nitelikteydi. ABD'de Darvinciliği geliştirenlerin başında John Fiske geliyordu. John Fiske (1842- 1901), Darwin'den ve Spencer'dan etkilenmiş Amerikalı felsefeci olarak Anglosakson anlamında tüm dünya üzerinde İngiliz ırkının hakimiyetinin, denizlerden başlayıp ticaretin yegane hamisi konumunda olup diğer ırklara gücün devrinin söz konusu olamayacağını vurgulamaktaydı (Ataöv,1970:33-34). Yalnızca felsefecilerin görüşlerinden ibaret olmayan bu görüşlere siyaset adamlarının da etkisi büyük bir ölçüde etki etmekteydi zira felsefi, ahlaki ve siyasi anlamda düşüncelerinin bir alt yapısının bulunması gerekiyordu. Bu anlayış dönemin eserlerinde siyasetçilerinin dillerinde, filozofların kitaplarında yerlerini bulmaktaydı ideolojik anlamda bir çerçeve çizilmekteydi. Çalışmamda bir önceki başlığında işlemiş olduğum, İngiltere örneğinde olduğu gibi, sanayi devrimi sonrasında makineleşmenin bir sonucu olarak ucuz maliyetle üretilen malların satılamaması, bir krizin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Daha sonra yeni pazar arayışları ile bu krizin ortadan kaldırılması ve yayılma süreci başlamıştır. Bu yayılma ve yeni pazar arayışları ve kriz durumu Amerika'da da görölmeye başlamıştı toplumsal eşitsizliklerin getirdiği sosyal huzursuzluk bir korkuyu da beraberinde getiriyordu. Buradan hareketle köleliğin artık piyasa haline geldiği de görölür bir hal almış vaziyetteydi (Sander,

2013: 227-228). Köle ticareti artık bir devletin ya da hükümetin tekelinde bir vaziyette değildi. Doğrudan serbest piyasa ile finanse ediliyordu. Kapitalizmin hareket ettiricisi olan arz-talep piyasası bu işin belirleyicisiydi. Köle ticareti şirketleri bulunmaktaydı ve bu şirketler Amsterdam, Paris ve Londra borsalarında işlem görmekteydiler. Orta sınıf Avrupalılar, borsada işlem gören bu hisselerden satın almaktaydılar (Harari, 2015: 326-327).

Emperyalizm savunucuları arasında kabul edilen Albert J. Beveridge (1862-1927)'nin düşünceleri de bu süreç içerisinde karşımıza çıkmaktadır. Daha yüksek uygarlıkların daha düşük seviye uygarlıklara göre yok olması kaçınılmazdır ve buna mahkumdurlar. Kimileri tarihin her döneminde olduğu gibi köleler olarak kalmak durumundaydılar kimileri ise efendi konumundaydılar. Bu düşünceden hareketle dünya ticari faaliyetleri ABD'nin belirleyici olduğu bir düzlemde olmalıdır. Emperyalizm bu noktada belirgin bir vaziyet almaktadır. ABD, İngiltere'nin izinden giderek büyük sömürgeler oluşturmuş ve efendi-köle düzenine katkı sağlamıştır (Ataöv, 1970: 79). Amerika Birleşik Devletleri oluşumu ve tarihsel süreci içerisinde değerlendirildiğinde kapitalist bir ülke pozisyonundadır. Kapitalist sisteminin ayakta kalabilmesi ve sürdürülebilirliğinin olması için askeri sahalar dahil olmak üzere; dünyanın her bir köşesinde önlemler almak durumundadır. Amerika Birleşik Devletinin kuruluşundan beri yapmış olduğu eylemler genel olarak değerlendirildiğinde dış dünya ile ilişkileri, dün de bugün de kapitalizmin sürdürülebilirliğini ve devamlılığını esas alarak hareket etmeyi öncelik olarak kılmıştır (Huberman, 1982:251).

Devasa boyutlara ulaşan sermaye ve kapitalizm, yoluna devam edecektir. Liberal düşüncenin özgürlükçü anlayışla hayat bulan, o'nun 'Laissez Faire' ilkesi ile gelişim gösteren kapitalizm, üzerine inşa ettiği değerlerin haricinde artık kendi felsefi ve ahlaki yapısını oluşturuyor ve toplumsal alanı, devletler anlamında siyaseti, ekonomiyi yeni baştan dizayn ediyordu. Liberalizmin felsefi temellerini anlamının yolu çalışmamda vurguladığım üzere insanlığın geçirdiği, toplumsal, siyasal, ekonomik ve kültürel yapıyı iyi bir şekilde idrak etmekten geçtiğini belirtmem gerekir. Dolayısıyla bu toplumsal, ekonomik ve kültürel gelişmeleri ayrıntıları ile açıklamak gerekiyor. Kapitalizmi ve onun kuvvetini uygulayan emperyalizmi tam olarak kavrayamadan onun tarihsel arka planını, kökenini idrak etmeden ve irdelemeden liberalizmi ve liberal felsefeyi anlamak pek mümkün gözükmemektedir. Emperyalizm ve liberalizm arasında bir ilişki vardır. Bu ilişki çelişkili görünebilir. İlk olarak liberalizm, ekonomik hayatın serbestlik ilkesi çerçevesinde şekillenmesi ve devletin piyasaya asgari düzeyde müdahalesini içerir. Emperyalizmi ele aldığımızda ise bir devletin,

başka bir devlete askeri ve politik yolları kullanarak ona müdahalede bulunmasıdır. Durum böyle iken bu iki kavram arasında nasıl bir bağ bulunur? (Alfredo, Deborah, 2014: 155).

Bu kavramların bağdaştırılması toplumsal dönüşüm ile ilgilidir. Toplumsal dönüşüm ve siyasal rejimlerin değişimleri, nesnel zorunluluklardır. İnsanlar ilk olarak bu içlerinde bulundukları zorunluluk durumunun farkında olmasalar da toplumun değişen şartları, insanlarda bu bilincin oluşmasına neden olur ve insanları bu durumun içinde harekete geçirerek fiili olarak durumun içerisinde yer almalarını olanak sağlar (Sartre, 1998: 18). Tarihsel zemin ise bu süreçte yer almaları için temel oluşturmaktadır. Çalışmamda bu noktada liberalizmin oluşturduğu dönüşüm ile birlikte siyasal ve sosyal anlamdaki değişimlerin bir sonucu olarak insanlar mevcut durum içerisinde zamanın ruhunun yansıttığı türden konuşmaya ve düşünmeye başlarlar. Liberal düşüncenin arkası sıra meydana gelen kapitalizm kavramının rekabetçi anlayışının bireysel anlamda bencilliği ortaya çıkarması üzerine düşünceleri Erich Fromm (1900-1980) tarafından şu şekilde açıklanmıştır. Rekabetçi kapitalizmin ortaya koyduğu ‘bireysel bencilliğin’ Endüstri Çağının bir yanılığısı olduğundan söz eden Fromm konuyu şöyle ayrıntılandırır; insanların sahip olma arzusuyla hareket etmesi ve sahip olmanın tek gaye olduğunu düşünmesi ne kadar çok şeye sahip olursa o kadar çok mutlu olacağını düşünmesine sebep olmaktadır. Müşterileri, onun rakipleri ve sömürmeyi amaçladığı kişiler onun için bir düşman konumundadır (Fromm, 1997: 29-30). Fromm, rekabetçi kapitalizmin bencilliğinin insan davranışlarını ne şekilde etkilediğini ortaya koymaktadır. Ortaya koyduğu bu düşünce batı düşünce geleneği içerisinde çıkan liberal ideolojinin, emperyalizm ile bağlantısını, modern birey üzerinden yapmaktadır. Yani, ekonomik sistemin gelişmesini belirleyen ‘insan için iyi olan nedir?’ sorusu yerini ‘sistemin gelişmesi için iyi olan nedir?’ sorusuna bırakıyordu. Bencilliğin ve sahip olma isteğinin, insanın doğasından geldiği fikrinin felsefi anlamda bir temel oluşturulmasında önemli bir yer tutması vurgulanıyordu. Bencil olma durumunun, insanın acıdan kaçıp, hoşuna giden davranışı yapma isteğinin ve sahip olma arzusunun bulunmadığı toplumların gelişimini sağlayamamış ilkel toplumlar olarak görülüyordu (Fromm, 1997: 32-33). Fromm’un belirtmek istediği bu durumun kapitalizmin, insan anlayışının, felsefi ve ahlaki açıdan ne çeşit tezahürünün olduğunun bir açıklaması niteliğindedir. Çalışma konumun içeriğinde ilk olarak liberal felsefenin ortaya çıktığı ve fikri anlamda onun bahsettiği meseleleri işlemekle birlikte, daha sonra liberal felsefenin devlet politikaları halini alması durumunu tezimde anlatmaya çalıştım. Bu başlığımız çerçevesinde ise liberalizmin bir ideolojiye dönüşmesi paydaşları, yani onun tarihsel kökenleri, zenginleştirilerek sanayi

evresini oluşturabilmelerine katkı sunan köle ticareti, sömürgeler, ile birlikte kapitalist hengame işlenerek aslında onun bir ideoloji olarak nasıl teşekkül ettiğini anlatmaya çalıştım. Tarihsel süreç değerlendirildiğinde yaşanan olayların liberalizmi bir ideolojiye nasıl dönüştürdüğü ya da tersinden ifade edecek olursak, bir ideoloji olarak liberalizm bu meselelerin oluşmasına nasıl temel oluşturmuştur? Sorularını yanıtlamaya çalıştığım bölümümde sonuçta liberalizmin bir ideoloji olarak tezahürüne varırız. İşte buradan hareketle de liberalizmin ideoloji halini alması beraberinde felsefi, siyaseti ve ekonomik anlamda değerışimleri bize sunmuş bununla birlikte, insan anlayışlarında da farklılıklar gözlenmiştir. Liberalizmin bir ideoloji halini alması daha ilerleyen dönemlerde neoliberalizmin oluşmasına ve neoliberal politikaların kaynaklığında küreselleşmenin ne şekilde dünya üzerinde yaygınlık kazandığını tezimin diğer başlığında detaylandıracağım.

2. LİBERALİZMDEN NEOLİBERALİZME DOĞRU YAŞANAN İKTİSADİ VE FELSEFİ DÖNÜŞÜM

Çalışmamın bu bölümünde, bir ideolojik durum alan liberalizmin, krizler sonucunda ortaya çıktığı yeni hal olan neoliberalizmin oluşumu ve bu sürecin iktisadi ve felsefi anlamda dönüşümünü aktardım. Bu dönüşüm yaşanırken, küreselleşme mefhumunun etkileri, onun neoliberal araçları olarak değerlendirdiğim, maliye politikaları ve şirketleri ele alarak, en son olarak ise küreselleşmenin tesirlerini aktardım.

2.1. Neoliberalizmin Ortaya Çıkışı

Çalışmamın bu başlığında liberalizmden neoliberalizme geçiş sürecinin ve neoliberal felsefenin iktisadi ve felsefi anlamda ne gibi değişimleri meydana getireceği işlenmiş, neoliberalizmin nasıl bir dönemde ve hangi ekonomik koşullarda, siyasal ve sosyal anlamda, nasıl bir zamanın ruhunu yansıttığı değerlendirilmiştir.

Kapitalizmin ve doğal olarak emperyalizmin, pazarlar, hammadde kaynakları ve nüfuz alanları konusundaki anlaşmazlıkları sistemin krize girmesini engelleyememiştir. Özellikle 1. Dünya Savaşı'nın ve Sovyet Devriminin etkileri kapitalizmin daha önce sağladığı kısmi istikrarın bozulmaya yüz tuttuğu ve yeni bir dünya savaşı hazırlıkları, 1929 yılında ABD'de daha öncesinde benzeri görülmedik bir krizin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Meydana gelen bu bunalım önceki bunalımlardan çok daha uzun sürmüş ve etkisi yıkıcı olmuştur. 1929 krizi, batı dünyasını etkilemekle birlikte, bunalımın etkileri en çok ABD'de görülmüş, Amerikan endüstrisindeki üretim fazlasından doğan bunalımı, ciddi bir tarımsal bunalım ve mali çöküş izlemiştir. Birçok banka, firma, ve işletme iflasa sürüklenmiş, 30 milyondan fazla insanın işsiz kalmıştır. Fiyatları düzenlemek ve tekellerin zararlarını engelleyebilmek adına yüzbinlerce ton buğday fırınlarda yok edilmiştir. Bu sırada yaklaşık olarak 100 milyon insan açlık ve yoksulluk ile mücadele etmektedir (Yeliseyeva- Manfred, 1978: 406). 1929 bunalımının yıkıcı deneyimi kapitalizmin merkez ülkelerinden başta ABD olmak üzere 'refah devleti projesi'nin benimsenmesini yaşama geçirmiştir. 1945- 1950 yılları arasında, Refah Devleti anlayışı, istihdamın artmasına yönelik hareket ederek, işçilerin lehine olan düzenlemeleri yerine getirerek, sosyal anlamda adaleti sağlayan ve esnafı birbirine karşı azılı rekabetten koruyan politikaları içermektedir. Bunları ortaya koyarken ise, toplumsal refahın genele yayılarak hareket edilmesini amaç ediniyordu (Somel, 2017: 494).

Sistem 1929 buhranından dersler çıkarmaya ve bunları uygulamaya koyarken, kamu yararı ön plana çıkıyordu. Muhafazakarlar ve liberaller refah devletinin gereğini kabul ediyordu. Özellikle 2. Dünya Savaşı'ndan sonra, ülkelerin başlıca, ekonomik faaliyetleri tarım ve madencilikti. Bunun sebebi, emperyalizmin nüfus ettiği topraklarda gösterdiği faaliyetlerdi. Çoğu iktisatçı başta kurumcu iktisatçılar olmak üzere, geri kalmış ülkelerde, kökleşmiş bir vaziyet alan yoksulluğun, endüstrileşme politikalarının uygulanması ile ortadan kalkabileceği üzerinde durdular. Bu anlayış neticesinde, çoğu devlet, planlı bir şekilde kalkınma ve sanayileşme politikalarına önem vererek refahın genele yayılmasına dair müdahalelerde bulundu. Liberal kapitalist anlayışın piyasaları serbest bırakması ve herhangi bir müdahalede bulunmaması anlayışı terkedilerek, yerine devletin ulusal anlamda kalkınma amacıyla piyasalara müdahale etmesinin gerekli olduğu yaklaşımı kabul gören bir yaklaşım halini aldı (Somel, 2017: 496- 497).

Aslında bu program kapitalizmin bir tedavi yönetimi idi. Değişik etmenlerin bir araya gelmesiyle Keynesçi politikalar aşıldı. Bunlara örnek olarak irdedeceğimiz başlıca noktalarda ilk olarak emeklilik ve sağlık sistemlerinin devletlerin gelişmesine bir engel durumuna gelmesi ve hantal bir yapı olarak büyüme hızına olumsuz etkide bulunarak yapısal krizlere sebep olmasıdır. Bir diğer örnek ise her geçen gün daha fazla maliyetli olduğu düşünülen paylaşım ve sosyal devlet anlayışına uygun vaziyette yapılan harcamalardır. Bu harcamalar neticesinde, neoliberalist değerlendirmelere göre yoksulluk kronikleşiyor ve tabana yayılıyordu. Uluslararası düzlemde değerlendirildiğinde ise, ülkelerin birbirleriyle arasındaki ilişkiler sonucunda, birinin diğeri üzerinde kurmaya çalıştığı tahakküm sonucunda, rekabet ortamının kaçınılmaz olduğudur. Bu rekabet ortamında gelişim gösteremeyen, diğer ülkenin gücü tarafından kontrol altına alınmak ile karşı karşıyadır. Son olarak değerlendirmemiz gereken bir diğer etken ise, nesillerin yapısının değişmesidir. İnsan ömrünün ortalama süresinin daha uzun bir hal almasıyla birlikte kuşak çatışması ortaya çıkmıştır bunu kadınların işgücüne eskisinden daha fazla katılması izlemiş ve geleneksel aile yapısında değişiklikler görülmüştür. Bu değişiklikler, sonucunda refahın merkeze alındığı harcamaların, sadece beşeri sermayeye sağladığı fayda yönünü irdelleyen politikalar öne çıkmıştır. Neoliberalizm bu sürecin yeni politikalarını ortaya koymaktadır (Yaşar, 2015: 73-75).

Neoliberalizm bugün mutlak tanımlamalara sahip olmakla birlikte temelde serbest piyasa ekonomisini tanımlamak için yaygın olarak kullanılan bir terimdir. Serbest piyasalar,

özelleştirme, fiyat düzenlemelerinin azaltılması, devletin piyasalara etkisinin ve müdahalesinin küçültülmesi, devletin pazarlardaki fiyatlar üzerinde minimal seviyede kontrolü, kendiliğinden düzen anlayışı ve iş gücü piyasalarıyla ilgili politikaları içerir. Özellikle uluslararası alanlardaki rekabet ortamının artmasından, sosyal anlamda bireyciliğin beraberinde getirdiği dayanışma ortamının azalmasından ve devletlerin büyüme hızlarının eskisine nazaran daha yavaş bir düzlemde seyretmesinden dolayı 1970’li yılların ortasından itibaren günümüze kadar uzanan neoliberal anlayışın ortaya çıkması ve refah liberalizmin ortadan kalkması kaçınılmaz bir hal almıştır (Yaşar, G.Yaşar, 2015: 71). İkinci dünya harbinin sonrasında gelişmiş ülkelerde özellikle 1970’li yıllarda Keynesçi, refah devleti anlayışı ciddi oranda itibar kaybetmiştir (Ghai, 1995: 40). Buradan hareketle ortaya çıkan ekonomik ve siyasi hal ile birlikte durumun tedavisi maksadıyla öne çıkan bir çözüm yolu olarak neoliberalizmin iyice görünür olmaya başladığını ifade etmek mümkündür. Aslında sosyalist ve liberal örgütlenmeler olarak yarışan ve zaman zaman kanlı da olsa ciddi olarak rekabet eden iki ideolojik kamptan birisi olan liberalizmin kendisini estetize etmesi manasına gelen neoliberal yorum ve fiiliyat, 1970’lerde yaşanan bir dizi ekonomik sorundan sonra bu duruma yeni bir çözüm denemesi olarak karşımıza çıkar. Aslında olan şey, kapitalizmin kendisini yenilemesi, yeniden üretmesi manasına gelmektedir. 1970’lerle birlikte kavramsal çerçevesinin oluşturulduğu, 1980’lere geldiğimizde ise genel olarak dünya ekonomisi ekseninde birçok devletin benimsemiş olduğu hakim bir görüş olarak karşımıza çıkan neoliberalizm, Keynesçi refah devleti tarzının aksi yönünde hareket eden bir ortamda, klasik liberalizm ile benzerlik gösteren yeni bir anlayış olarak kendini göstermektedir. Neoliberalizm, 19. yüzyıl dönemindeki klasik liberalizm anlayışının biraz değiştirilmiş hali konumundadır (Heywood, 2014: 67).

Belirli bir süreç içerisinde birtakım girişimler ve düzenlemeler eşliğinde meydana gelen neoliberalizm, birikimin maddi temelini dönüştürmek için ‘serbest piyasa’ altında devlet gücünün sistemli olarak kullanılmasına dayanır. (Alfredo, Deborah, 2014:10-11). Bu gelişmelerin özü itibarıyla 1980’li yılların ilk dönemlerinde artık tartışılan meseleler değişiklik göstermiştir. İlk olarak söyleyebileceğim olgu klasik liberal anlayışa geri dönüş olarak aktarılabilecek bir paradigma değişikliğinin ortaya çıkması, ikinci olgu ise ulusal devlet ve milliyetçilik üzerinden kalkınma modeli anlayışının eleştirilmesi olarak karşımıza çıkmasıdır. (Aydın, 2000:15).

Bu noktada neoliberal düşünürler üzerinden konuyu ele almak ve derinleştirmek gerekir. Bunların arasında Friedrich August Von Hayek (1899- 1992) meşhurlarındandır. Onun düşüncesinin temelinde olan anlayış “kendiliğinden düzen” kavramıdır. Özellikle kendiliğinden düzen kavramını felsefesinin temeline koyması A. Smith’ten ve onun “görünmez el” kavramından etkilenmesinden kaynaklanmaktadır. Hayek’e göre devlet ve piyasa birbirinden ayrılmaktadır. Bunun nedeni piyasanın canlı bir yapı olmasını ve devletin oluşturulmuş yapay bir kurum olduğunu düşünmesidir. Bu noktada Hayek, liberalizmin genel olarak kabul ettiği akılcı bakış açısının aksi bir şekilde düşünmektedir. Ona göre; akıl ile her şeyin bilgisine ulaşamaz, insan bilgisinin sınırlılığı söz konusudur. Devlet insan aklının bir ürünü olarak kurulan bir düzen iken, piyasa kendiliğinden var olan bir düzendir ve canlı bir yapıya sahiptir. Kendiliğinden düzen insan aklı tarafından tamamen kavranabilecek bir niteliğe sahip değildir. Ayrıca dış bir kaynak ile oluşturulmadığı için planlanmış gayeleri bulunmamaktadır, düzen kendiliğinden ortaya çıkmaktadır (Ataay, 2016: 134). Bundan dolayı piyasaya müdahale etmek en büyük hatadır. Piyasanın en önemli özelliği bireylerin çıkarlarının gerçekleşmesini sağlamaktır. Diğer bir özelliği ise düzenleme ve sınıflandırma özelliğine sahip olmasıdır. Piyasa bireylere çıkarları gereğince ne şekilde davranmaları gerektiğini belirten uyarılarda bulunur, bunun sonuçlarını tahmin eden bireyler ise karar vererek sürecin içine ya dahil olurlar ya da olmazlar. Bunu düzenleyen sistem piyasadır. Piyasanın bu karmaşık yapısı hiçbir insan aklının sonucunda meydana gelmemiştir. Bu süreç kendiliğinden düzen ile gerçekleşmiştir (Hayek, 1997: 110-112). Hayek’e göre piyasaya uygulanacak olan her çeşit devlet müdahalesi zararlı etkiye sahiptir. Ona göre, bu mesele bütün sektörler için yürürlükte olmaktadır. Burada dikkat edilmesi gereken husus, vatandaşlardan alınan vergilerin, hükümetlerin ve hükümetleri yöneten kişilerin zaafılarından belli başlı çıkar grupları tarafından kötüye kullanılması ve bu gelirlerin elde edilmesidir. Piyasa için önemle dikkat teşkil eden nokta ise bireysel faydadan ziyade grupsal anlamda bir fayda amacı güdenlerin oluşturduğu tehdittir (Yayla, 2000: 173).

Piyasaya eşitsizlikler sebebiyle olası bir müdahale etmenin, özgürlüklerin ortadan kalkması anlamına gelmektedir ve bu ister istemez sonuç olarak totaliter rejimlere dönüşmeyi sağlayacaktır. Eşitsizlik sistemin olması doğaldır ve sistemin verdiklerine karşılık aldığı bir bedel durumundadır. Bu bedel, feda edilebilir bir bedel olarak değerlendirilmektedir. Aksini düşünmek ise yanlıştır (Hayek, 1995: 108-110). Özellikle bu noktada Hayek’in Herbert Spencer’dan (1820-1903) etkilendiğini söylemek mümkündür. “Sosyal Darwinizm” anlayışında eşitsizlik normaldir ve hayatın bir gerçeği konumundadır.

Hayek'e göre eşitsizliğin haricinde sosyal anlamda adaletsizliğe dair bir durum da söz konusu değildir. Bunun sebebi ise piyasa içerisinde bireylerin mal ve mülk edinmeleri kendi çabaları, becerileri ve potansiyelleriyle doğru orantılıdır. Bunu kullananlar ya da kullanamayanlar vardır burada adaletsiz bir şekilde davranan kimse bulunmamaktadır. Potansiyelini ortaya koyamamak, çaba sarf etmemek söz konusudur (Hayek, 1996: 100-103).

Hayek'te özgürlük anlayışını irdelediğimizde kendiliğinden düzenin işlemesi için bireylerin eylemlerini gerçekleştirebilmeleri, piyasa ve şahıslar düzeyinde özgür olmaları gerekmektedir. Özgürlüğün sağlanabilmesi için ise, devletin hukuk ile piyasayı ve bireyleri güvence altına alınması gerekmektedir. Bu anlayış hukuk devleti anlayışının hakim olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu noktada çalışmamda daha önce de vurguladığım liberal düşüncenin kurucu düşünürlerinden olan J. Locke ve A. Smith'ten etkilenmektedir ve onların "sınırlı devlet" anlayışını referans almaktadır (Hayek, 2009: 205). Hayek'in devlet anlayışı, kendiliğinden düzen kavramı, özgürlük ve eşitlik meselelerine bakışı bu minvaldedir.

Bir diğer görüş ise Milton Friedman (1912-2006) tarafından dile getirilmektedir. Friedman, Hayek'ten farklı olarak pozitivist ve rasyonalist bir bakış açısına sahiptir. Onun neoliberal teorilere katkısı daha çok refah devleti anlayışına yönelik eleştirileriyle gerçekleşmiştir. Refah devleti anlayışının liberal düşünce ile uyummayacağını vurgulaması ve liberal felsefenin en temel fikirlerinden olan özgürlük anlayışının bu politikalar ile ortadan kalktığını vurgulamaktadır. Ona göre, neoliberal politikaların oluşmasında serbest piyasanın ve devlet müdahalesinin en minimal düzeyde olması devletin varlığını ve devlete olan ihtiyacı yok etmez aksine, bir ihtiyaç olarak, devlet yasa koyucu olmakla birlikte aynı zamanda bir yargıç olarak da karşımıza çıkmaktadır (Friedman, 2008: 21). Bu anlamda devlet ekonomik sahadaki özgürlükleri koruyarak bireylerin çıkarını da en yüksek düzeyde sağlamış olur (Friedman, 1988: 50). Neoliberal görüşlerin savunucuları arasında yer alan bu ideologların görüşleri bize aslında neoliberal politikaların klasik liberalizm anlayışıyla bir benzerlik taşıdığını göstermektedir.

Bu bağlamda değerlendirildiğinde, bu yeni ekonominin siyaset üzerinde hükümran olmasıyla ortaya çıkan yeni değerler çerçevesinde oluşan siyaseti geleneksel siyasetten ayıran Kesgin, buna farklı bir isim koyar. Burada ahlak ile siyasetin ilişkisi de hem fikriyatta hem de fiiliyatta geleneksel olandan farklı işler. Kesgin, bu yeni siyaseti endüstriyel siyaset

olarak tanımlar. Endüstriyel siyasetin en temel ögesi konumundaki pazar ekonomisi, toplumların istekleri ve kalıplaşmış halde olan alışkanlıkları ile doğrudan bir bağ içerisinde. Oluşturulan talep modanın ve reklamların birlikteliğiyle insanların arzularına ve alışkanlıklarına hitap eden hatta onları kendi isteği doğrultusunda şekillendiren bir arzın önderliğinde teşekkül eder. Endüstriyel siyaset hedonist ve pragmatist bir tarz ile insanları çağırarak felsefi, ekonomik ve politik anlamda meşruiyet kazanmıştır. Pragmatizm, özellikle Amerikan pragmatizmi, hedonist güdülere bağlı olarak, ona katkı sunan ödev ve yarar ahlakıyla beraber sistemin ahlaki gereksinimlerini oluşturmaktadır (Kesgin, 2019: 217).

Endüstriyel siyaset ilerledikçe televizyon, sinema, moda gibi birçok kuvveti ile tüketimi artırmak ve arz talep dengesinin bozulmaması çabası içinde olmuştur. Serbest piyasa kapitalizminin üretim için tükettirme felsefesi yalnızca yiyip içtiklerimiz, giydiklerimiz vb. bizi mutlu edecek başka şeyler midir? Elbette hayır. Felsefi anlamda metalaştırmak neoliberal ekonomik sistemin en önemli argümanı durumundadır. Serbest piyasa kapitalizminin ana felsefesi olan üretim ve büyüme bizim ölçütümüz olacaksa, bu durum zaman zaman ekonomik krizlere kapı açıp insanlığı dünya ölçeğinde savaşlarla baş etmek zorunda bıraksa da, serbest piyasa kapitalizmi aslında büyüme anlamında vadettiklerini yerine getirmiştir. Buna karşılık yaşanan değişiklikler ise küreselleşme kavramının ortaya çıkışını hazırlamıştır diyebiliriz (Harari, 2016: 232).

Sonuç olarak irdelendiğinde refah devleti anlayışının, küresel ölçekte yaşanan krizler sonucunda, yerini neoliberalizme bırakmasıyla karşı karşıya kalmaktayız. Zaman içerisinde insana ve toplumlara yapılan harcamaların, kalkınmayı oluşturduğu, dağılımı daha tabana yaydığı fakat iktisadi anlamda yarışa engel olmasından ötürü gelişimin ve ilerlemenin önünde engel olduğu düşüncesiyle birlikte neoliberalizm kendini göstermeye başlamıştır. Çalışmamda Neoliberalizm kavramını açıkladıktan sonra onun ortaya çıkış sürecini inceledim. Buradan hareketle çalışmam açısından önemli olarak gördüğüm bir kavram olarak Küreselleşme kavramının neoliberal araçlarını irdelemeyi uygun buluyorum.

2.2. Küreselleşmenin Neoliberal Araçları

Küresel kavramının tarihte ilk kullanımı, Marshall McLuhan'ın *Gutenberg Galaksisi* (1962) ve *Medya'yı Anlamak* (1964) adlı kitaplarında “küresel köy” değerlendirilmesiyle ortaya çıkmıştır (Gökkurt, S.A, 2018: 5). Küreselleşme sözü bugün değerlendirildiğinde, akademik çevrelerce nitelendirilmesinden daha çok, artık medyatik hatta halk ağzında olan

bir kelime haline gelmiştir (Keyman, 1995: 42). Küreselleşme olgusunun, Sovyet Sosyalist Bloku'nun yıkılmasıyla beraber ve tek kutuplu bir dünya düzeninin oluşmasıyla siyasal, felsefi, sosyal ve iktisadi alanların hepsiyle ilintili kapsayıcı bir kavram olarak teşekkül etmesi söz konusu olmuştur. Küreselleşme olgusunun ortaya çıkmasıyla birlikte, çeşitli bakış açılarının ve ideolojilerin etkisi altında kendine özgü tanımlamaları bulunmaktadır. Bu ideolojileri değerlendirecek olursak başlıca neoliberalizm ve marksizm karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak neoliberal ideolojinin küreselleşmeye dair bakış açısını incelersek burada bir olumlu değerlendirme görürüz.

Neoliberal anlayışa göre, dünyanın tek bir pazar haline gelmesi, ticari yaşamda ülkeler arası sınırların kalkması, bilişim, teknoloji transferi ve haberleşme ağlarının gelişmesi insanların bilgiye daha çabuk ulaşmasını, gelişimini ve insanların refahını artırmıştır. Bununla birlikte özellikle Çok Uluslu Şirketler'in (ÇUŞ) ortaya çıkması ulus devlet ve baskıcı devlet anlayışlarının zayıflamasına sebebiyet vermiş, devletlerin güç alanlarının zayıflaması durumu tecelli etmiştir. Bir diğer görüş olarak marksizmi ele aldığımızda ise karşımıza şunlar çıkmaktadır: Marksizm ideolojisi, neoliberal ideolojiden farklı olarak, küreselleşme olgusunu özgül olarak değerlendirmek yerine emperyalizmin daha farklı yeni bir biçimde tezahür etmesi olarak ele almaktadır. Bu ideoloji, neoliberal ideolojiye zıt olarak pazar ekonomisinin ve devlet müdahalesinin kısıtlanması durumunun bir kısım zümreye ayrıcalık tanıyacağını ve emeğin sömürülmesinin devamı olacağını belirtir ve bu zümrenin ise sömürgeci devletler olduğunu vurgulamaktadır (Kesgin, 2010: 219-220).

Bu ideolojik çerçevedeki bakış açılarına göre değerlendirildiğinde, küreselleşme kavramına yönelik olumlu ve olumsuz değerlendirmeler bulunmaktadır. Tabi bu yorumlamaların haricinde ortada olumlu ve olumsuz değerlendirmeler söz konusu iken bu olgunun tarihsel süreç düşünüldüğünde hangi toplulukların yararına olduğuna bakmamız küreselleşme olgusunun biraz daha netleşmesini sağlayacaktır. Bu bağlamda küreselleşme olgusunun bir çeşit coğrafi tanım çerçevesinde gösterildiğini ifade etmek mümkündür. Aslında olmakta olan şey, ekonomik sistemle birlikte onun felsefi, siyasi yansımalarıdır. Bu tek başına salt siyasi- iktisadi bir öğreti olarak gözlemlenemez. Buradaki husus toplumsal bir olgunun bize coğrafi bir kavram ile anlatılmaya çalışılmasıdır. Aslında durum küreselleşmenin etkisini ne şekilde gösterdiği üzerinedir. Küreselleşme olgusu, Batı düşünce geleneği içinde ortaya çıkmış bir kavram ve fikriyattır. Bu kavram ve fikriyatın dünyaya yayıldığı düşünüldüğünde, aslında olan şeyin Batı kültür havzasında ve düşünce geleneğinde

şekillenmiş bir kavramın dünyanın genelini kabul göreceği bir kavram olarak kabul edilmesinde yatmaktadır. Küreselleşme bu açıdan değerlendirildiğinde Batı düşüncesinin yansımalarının, bütün dünya üzerinden kabul görülmeye başlaması durumundan ibarettir (Açıkgenç, 2005: 37- 39). Ayrıca diğer bir görüş ise Soğuk Savaş sonrası ABD'nin dünya üzerinde yegane güç olmasının ve beraberinde getirdiği hegemonyasının bir aracı olarak küreselleşmeyi kullandığı düşüncesindedir ve yine bu görüşe göre ABD'nin ideolojisinin ve politikalarının bir ürünü olarak gerçekleşen bir sürecin yansımalarını da hala görüldüğü ifade edilmektedir (İrge, 2005: 68-69). Kısaca ortaya koyulmaktadır ki bu görüşlerin ifade edilmesi küreselleşmenin net bir tanımının ideolojilere göre farklılık gösterdiğini bize sunmaktadır. Kimi görüşler küreselleşmeyi olumlarken, kimi görüşler ise olumsuzlamaktadır.

Çalışmamın özü itibariyle alt başlık olarak karşımıza gelecek bölümlerde küreselleşmenin neoliberal araçları olarak teşekkül eden, maliye politikaları, ortaya çıkan çok uluslu şirketler ve son olarak da tesirleri ele alınmaktadır. Maliye politikaları ve uluslararası şirketler çalışmamın ekonomik-politik alanını oluşturmakta ve dil ve kültür çerçevesinde küreselleşmenin tesirleri üzerinde durulmaktadır.

2.2.1. Maliye Politikaları

Çalışmamın daha önceki başlığında, neoliberal sistemin ortaya çıkış sürecinin nasıl ve ne şekilde olduğu üzerinde durmanın beraberinde bu bölümde ise neoliberalizmin ortaya koyduğu maliye politikalarını incelemeye çalıştım. Öncelikle geçmiş dönemlere bakıldığında “Neoliberalizmin felsefi temellerinin, Friedrich Hayek ve Ludwig Von Mises’in 1940’lı yıllardaki yazılarında bulunduğu bilinmektedir” (Çelik, 2012: 187-193). Ancak liberal kapitalizm, neoliberalizm ile birlikte yeni bir vizyon edinerek dünyaya yayılmıştır. Dünyaya aktarılacak istenen bu yeni anlayışın en belirgin özellikleri şunlardır; Sermayenin akışının serbestliğinin sağlanabilmesi için gümrük engellerinin azaltılması hatta mümkün olduğunca ortadan kaldırılması, serbest ticaretin ve karşılıklı iş birliğinin giderek artırılarak bütün ülkelerinin ekonomilerinin birbirleriyle entegre bir şekilde hareket etmesinin sağlanmasıdır.

Bu doğrultuda maliye politikalarını ve ekonomik yansımalarını ortaya koyacak güç ise, Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, İktisadi İşbirliği ve Gelişme Örgütü ile Dünya Ticaret Örgütüdür (Tanilli, 2001:18).

Bu saydığımız uluslararası örgütler genel olarak bakıldığında kapitalizm anlayışının tüm dünyada egemen bir ekonomik anlayış olabilmesi, tüm kurum ve kanallarıyla yerleşmesinin alt yapısını oluşturmak adına çalışmalar yapan ve kapitalizm olgusunun tek merkezli olması, sistemin dünyanın her tarafında rahatça kontrolünün sağlanması, dolayısıyla tamamen küreselleşmesi, etki alanlarının ve hakimiyetin tam merkezli olması yolunda destekçilerinin en önemli temsilcileri konumunda olduğu değerlendirilmektedir.

Neoliberalizmle birlikte yeni bir vizyon elde ederek, dünyaya yayılan liberal kapitalizm anlayışı, kapitalizmin basitçe değişikliğe uğramasıyla bir anda ortaya çıkmış bir anlayış değildir. Neoliberal maliye politikalarının ortaya çıkışı, kapitalizm merkez ülkesi olan ABD'nin, II. Dünya Savaşı bitmeden hazırlıklarına başladığı ve doları dünyanın rezerv parası ilan etmesiyle 1944 yılında ortaya çıkar. ABD'nin küçük bir kasabası olan Bretton Woods'ta kırkdört ülkenin katılımıyla gerçekleşen konferans, ABD'nin mali-siyasi örgütlenme ve bunu yönetme çabalarının sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası Para Fonu'nun (IMF) da temelleri o zamanlarda atılmıştır. Bretton Woods'ta yapılan bu konferans doların hakimiyetinin sağlanması yolunda ve doları uluslararası boyuta taşımanın, rezerv para niteliğine kavuşturarak, altına benzer bir rol üstlenmesinin ilk adımını oluşturur. Konferansta ulusal para birimlerinin özgürce dövizle dönüştürülebilirliği de kabul edilmiştir. Altın, üye ülkelerin paralarının paritesinin ortak paydası olmaya devam etmiştir. Ancak konferansın asıl amacı, doların uluslararası mali işlemlerde egemen para haline getirilmesi olmuştur. Bunun için daha sonra ikinci bir uluslararası kambiyo sistemi kabul edilmiş ve ABD para birimi olan dolar, değeri altına oranla tanımlanan (bir ons karşılığı) bir para haline getirilerek evrenselleştirilmiştir (Aydoğan, 2000: 520). ABD, Bretton Woods'ta alınan kararları Birleşmiş Milletler'e (BM) taşıyarak Uluslararası Para Fonu (IMF) 27 Aralık 1945 tarihinde, "Washington'da imzalanan ana sözleşme ile Birleşmiş Milletler Örgütü olarak kurulmasını sağlamıştır" (Aydoğan, 2000:521). Daha sonra maliye politikalarının oluşmasını sağlayan kuruluşlar ile ilgili olarak İngiliz jeostratejist olan Halford Mackinder'in (1861-1947) düşünce geleneğinin bir devamı niteliğinde olan Zbigniew Brzezinski (1928-2017) hedefin tüm dünya hakimiyetinin olduğundan söz etmektedir (Sinanoğlu, 2015:81). Brezezinski, ABD'nin gücünün kaynağının yalnızca askeri ve finansal kaynaklardan gelmediğini uluslararası kuruluşların amaçları doğrultusunda, hareket ettirilebilmesinden dolayı yegane hakim güç olduğundan bahseder ve ekler IMF, BM ve NATO bu kuruluşların başında gelmektedir (Brezezinski, 1998: 27-30). Bu görüşler doğrultusunda Küreselleşmenin, sağlanması için ortaya koyulan neoliberal maliye

politikaları ve kurumlar bir anlamda felsefi boyutunun dışına çıkarak bir ideolojik yapıya büründüğü görülmektedir. Bu noktada liberalizmin devamı niteliğinde olan neoliberalizm zamanın koşullarına göre şekillenen ve belirli bir zümrenin amaçları doğrultusunda faaliyet göstermesiyle ideolojik bir hal almaya başlamıştır. Bu ideolojik hal, zamanın değerleriyle bezenmiş olmasından ötürü bir siyasi felsefe olmasından ayrılmaktadır. Liberalizmden, neoliberalizme doğru yaşanan iktisadi süreci anlayabilmemiz için bu dönüşümü anlamak önemlilik arz etmektedir.

O dönemlerde neoliberalizm felsefesini ortaya koyan düşünürler “Hayek öncülüğünde Mont Pelerin Topluluğunda yaygınlaşmaya başlamış, Friedman’ın çalışmaları ile neoliberalizmin ekonomik ve politik programı olgunlaşmıştır” (Çelik, 2012: 188). Bireyi merkeze alan neoliberal düşünürler, insanın refahı için özel mülkiyet, serbest piyasa ve serbest ticareti, neoliberal felsefenin ana omurgası olarak görmüşlerdir. Daha önce uygulanan keynesyenci refah devleti politikalarının, bireysel gelişimi ortadan kaldırdığını ve yoksulluğu tabana yaydığını söyleyen neoliberalistler, kişinin refahını sağlayacak tek şeyin serbest piyasa ve uygun ticaret koşullarının sağlanmasıyla olacağı üzerinde durmaktadırlar. Serbest piyasa koşulları ve uygun ticaret koşullarının sağlanması sonucunda, insanın girişimciliği ve potansiyelini kullanmasının imkanı sağlanacaktır. Böylelikle toplumsal anlamda refah ve huzurun ancak bu değerlerin evrenselleşmesiyle sağlanabileceğini aktarmaktadırlar (Çelik, 2012: 189).

Neoliberal kuramcılar kapitalizmin hakim olduğu ülkelerde sosyal harcamaların, işçileri koruyan iş yasalarının, işsizlik yardımı gibi uygulamaların, çalışan üretici kesimi tembelleştirdiğini ve sosyal harcamalara kaynak yaratmak için uygulanan yüksek gelir ve servet vergi oranları ile girişimci insanların yeni işyerleri kurmaktan caydırıldıklarını ileri sürüyorlardı. Neoliberal iktisat kuramcılarına göre devletin ne para politikası ne de maliye politikasıyla ülkede hasılanın ve istihdamın seviyesinin etkilenmesi mümkündür. “Devletin görevi fiyat istikrarını kazanmak, kamu mallarını üretmek ve rekabeti korumaktır” (Somel, 2017: 495 496). Buradan hareketle kamu malları ve hizmetleri özelleştirilmeli, ticaret düzenlemeleri tamamen serbest piyasaya bırakılmalı, devlet sermaye ve emek kontrollerini azaltmalı, yabancı yatırımcılara özgürlüğün sağlanmasının önü açılmalıdır. Neoliberal politikaların istekleri bu şekilde teşekkül etmektedir. Neoliberalizm genel anlamda bir finansallaşma ve metalaşmayı da beraberinde getirmiş olup neoliberal maliye politikaları siyasal ve felsefi anlamda bu şekilde kendini göstermiştir. Bütün bunların yapılabilmesinin

en etkin yolu da devleti kullanmaktır. Genel olarak değerlendirildiğinde klasik liberalizm ile neoliberalizm arasında benzerlikler görülmektedir fakat devletin varlığı hususunda neoliberaler piyasanın yasalarını koyucu ve o yasaların korunmasını sağlayan hakim gücün devlet olduğunu söylerler (Çelik, 2012: 188).

Neoliberal anlayışa göre rekabetin doğru bir düzlemde oluşabilmesi ve adaletin sağlanabilmesi için devlet piyasalar nezdinde kontrolü sağlayan olmalıdır ve bunun için gereken şey adaleti sağlamak için müdahaleci olmasıdır. Devletin, özel mülkiyetin korunması ve piyasa koşullarının sekteye uğramaması için gerekli durumlarda piyasanın işleyişinin bozulmaması adına piyasaya müdahale eder konumda olması gerekmektedir (Çelik, 2012: 189).

Bu anlamda adalet kavramının bir ideolojik değerlendirme noktasına evrildiği görülmektedir. Bu mevcut maliye politikaları ve onun uygulanabilirliği için kurulan kuruluşlar, bir zümrenin bakış açısının, amaçlarının, değerlerinin ve hatta ön yargılarının mevcut duruma aksetmesi şeklinde tezahür edebilir. Durum böyle olunca evrensel bir özelliğe haiz olan adalet kavramının, varolan neoliberal ideoloji içerisinde araştılandırıldığını söylemek doğru olacaktır. Bu araştılandırılma adalet kavramına, mevcut amaçlar doğrultusunda bir çerçeve çizmektedir. Bu amaçlar evrensel bir nitelik taşıması gerekirken aslında felsefi, ahlaki ve dini zeminlerde kendini göstermesi beklenirken, Batı düşünce sistemi içerisinde, olması gerekenin tersi bir biçimde tezahür etmiştir. Bu değerlendirme sonucunda adalet kavramının tecellisi noktasında ideolojik bir bakış açısıyla hareket edilmiş ve bir anlamda adalet kavramının dahi ideolojik açıdan propagandalaştırılması durumu söz konusu olmuştur. Amaç bağlamında erdemlerin dahi araçsallaştırıldığı görülmektedir. Siyasetin ahlaki, amaçlar doğrultusunda araçsal bir nitelik kazanmıştır (Kesgin, 2018c:805).

Neoliberal kuramın felsefi açılımını yaygınlaştırma amacıyla hareket eden bazı kuramcılar, uluslararası birçok kuruluşun oluşmasında büyük katkılar sundular. 1980’li yapısal anlamda krizler sonucunda gelir giderlerinin dengesinin bozulduğu ve cari açıkları bulunan ülkelere, bu anlayış doğrultusunda “Dünya Bankası kredi şartı olarak neoliberal ilkeleri uygulamak şartıyla Yapısal Uyum Programları (YUP) sundu” (Somel, 2017:496). Bu yaşanan olaylar neticesinde küreselleşme neoliberal maliye politikaları aracılığıyla teşekkül etmiştir.

Devletlerin kredi alma şartları neoliberal maliye politikalarını uygulamaları şartıyla mümkündür. Bu politikaların uygulanmasıyla birlikte büyük oranda özelleştirmeler gerçekleşti. Özelleştirmeler devletin temel unsurları konumunda olan eğitim, sağlık hatta askeri alanda dahi karşımıza çıkmaya başlamıştır (Somel, 2017:496). Ancak neoliberal maliye politikalarının uygulanmasıyla birlikte serbest piyasa, serbest ticaret, özelleştirmeler, gibi durumlar bazı değişimlere sebep olmuştur. Bu noktada,

Dünya nüfusunun %20'sini oluşturan gelişmiş ülkeler 1970 yılında, tüm dünya gelirlerinin % 73,9' una sahiptiler. Bu oran 1989 yılında % 82,7'ye yükseldi. Dünya nüfusunun en yoksul % 20 nüfusuna sahip olan ülkeler, dünya gelirlerinden % 2,3 pay alırken, payları 1989 yılında % 1,4' e düştü. Az gelişmiş ülkelerin dünya ticaretindeki payları, 1950 yılında % 31 iken bu pay 1989 yılında % 21'e geriledi (Aydoğan, 2000:626).

Bu bize gelişmiş devletlerin ekonomik açıdan daha da geliştiğini, az gelişmiş ülkelerin ise daha da gerilediğini göstermektedir. Özetle açıklayacak olursak Keynesçi refah devleti anlayışının ortadan kalkması ile birlikte yeni bir döneme girilmiş, klasik liberalizm ile benzer köklere sahip olan fakat değerlendirilmesi bakımından kendine özgü bir formu bulunan neoliberalizm, küreselleşme kavramının özünü oluşturmuştur. Neoliberal küreselleşmenin maliye politikaları, dünya sahnesine yeni kurumları çıkartmış ve bu kurumlarla beraber dünya siyaseti, devletler ve milletler açısından köklü değişiklikler yaşanmıştır. Bu değişiklikler ekonomik, siyasi olmakla birlikte aynı zamanda felsefi bir yapıya da sahiptir. Neoliberal küreselleşmeyi onun siyasal ve felsefi boyutlarını ve 21. yüzyıl insanının içinde bulunduğu çağın felsefi ve siyasi boyutlarını anlamamız için bu süreci iyi idrak etmemiz gerekmektedir. Çalışmamın bir sonraki bölümünde neoliberal küreselleşme ile birlikte ortaya çıkan şirketleri değerlendirerek neoliberal küreselleşmenin metodolojik çalışmasını anlatmaktayım.

2.2.2. Şirketler

Neoliberal küreselleşmenin anlaşılması bakımından yirmibirinci yüzyıl içerisinde şirketlerin önemini ve gücünü anlamamız gerekmektedir. Çalışmamın bu başlığında şirketlerin dünya üzerindeki hegemonyasını ve sınırlarını ortaya koyacağım. Neoliberalizmi tam olarak tanımlamakta güçlük olduğu olgusu halen tartışılrsa da emperyalizm, kapitalizm, küreselleşme gibi günümüzün belirleyici meselelerinden bağımsız olarak bu mesele incelenemez. Bu kavramlar tarihsel süreç içerisinde çok fazla geçmişi olmayan kavramlar olmasına rağmen taşıdıkları anlam gereği birbirine çok yakındırlar. Neoliberalizm yöntemsel olarak değerlendirildiğinde bir üretim tarzı olmamaktadır. Neoliberalizm geniş bir

toplumsal, siyasi, iktisadi olaylar ve olgular üzerinde yükselmektedir (Alfredo, Deborah, 2014: 14).

Neoliberalizmin vurgularından birisinin rekabetçi ekonomi anlayışı olduğunu çalışmamda daha önce de vurgulamıştım, fakat bu konuda olumsuz bir değerlendirmeyi belirtecek olursak “bir ülke ekonomisindeki veya o ülkedeki ekonomik bölgeler arasındaki ticaretin, rekabetçi olanı daha güçlü kılarken uluslararası ticaretin neden ve nasıl daha az rekabetçi olanın lehine olduğu anlaşılamamaktadır” (Kurmuş, 2014: 12). Buradaki tespit bize şirketlerin etkisinin ve gücünün anlaşılmasında yardımcı olmaktadır. Aslında mevcut durum var olan gücün el değiştirmesi şeklinde kavranabilir. Hiçbir şey yok olmamaktadır, aslında olan şey, gücün şekil değiştirmesidir. Devletlerin ellerinde bulundurdıkları güçlerin şirketlere geçmesi durumu devletlerin ekonomideki yetkinliklerini kaybetmelerini ve gücün şirketlerin eline geçmesini ortaya çıkarmaktadır.

Küreselleşme olgusuyla birlikte dış ticaret pazarlarına açılmayan şirketlerin büyüme olanağı büyük bir ölçüde kısıtlanmış, hatta yok olmuştur. Tüm dünyada gerçekleşen ticaret serbestliği ile birlikte gelişmiş ülkeler bu serbestliğe en fazla ihtiyaç duyan ülkeler konumundadırlar. Dünya pazarlarına ne kadar hakim olunursa yayılmacılık da o kadar fazla olur ve küresel anlamda ekonomik güç de bu oranda artar. Bu savımızı bir örnekle destekleyecek olursak şu bilgiyi aktarmak yerinde olacaktır (Kurmuş, 2014: 12).

Dünya ihracatının %87.8’ini gelişmiş 30 ülke gerçekleştiriyor. D-7 şeklinde aktarılan Dünyanın en gelişmiş 7 ülkesi ABD, Japonya, Almanya, Fransa, İngiltere, Kanada ve İtalya’dan oluşan en gelişmiş 7 ülkenin dünya ihracatındaki payı %47.9’ dur (Aydoğan, 2000:588).

Bu oranlar bizlere küreselleşme ile ticaretin devletler nezdinde ne şekilde olduğunu göstermekle beraber, burada konumuzu ilgilendiren asıl nokta olan şirketlerin dünya ticaretindeki paylarını anlatmamız çalışmamın mahiyetini, ortaya çıkan felsefi sistemin ve küresel sorunların anlaşılması için gerekmektedir. Bu doğrultuda bir örnek vermemiz gerekirse şu bilgiyi verebiliriz: “Coca Cola’nın işletme gelirlerinin %80’i ABD dışından geliyor. Philip Morris 170 ülkede 160’tan fazla markayla sigara üretiyor” (Aydoğan, 2000:588). Çalışmam açısından aktarmaya çalıştığımız örnekler şirketlerin dünya ticaretindeki paylarını ortaya koymasının yanı sıra aynı zamanda gelişmiş ülkelerin içinden çıkmış olan ÇUŞ’ların dış pazarlara olan ihtiyacının, klasik dönem liberalizm anlayışının hakim olduğu zamanlardan günümüze kadar gelen süreçteki en üst noktadaki ihtiyacı olarak karşımıza çıktığını da göstermektedir.

Dünyadaki ölçülebilen ekonomik etkinliğin %80'i en zengin 12 ülkeden kaynaklanıyor. Dünyanın en büyük 200 şirketinin hemen hepsi bu ülkelere ait. Birleşmiş Milletler, 1989 yılında yapılan 196 milyar dolarlık denizaşırı özel yatırımların %83'ünün, varlıklı 24 ülke tarafından gerçekleştirildiğini söylüyor (Aydoğan, 2000:588).

Bu anlamda değerlendirildiğinde şirketlerin gücünü, ihtiyacı olan pazarları ve yayılmacılığını aktarmış bulunuyoruz. Bu süreç pazarlama felsefesinin işleyişini yansıtmaktadır. ÇUŞ'ların girdiği ya da girmeyi planladığı pazarlarda bulunması gereken şeyin genellikle devletin istikrarlı bir gelişme göstermesi ve mevcut üretim faaliyetlerine başlanıp istihdam sağlanmasının şartı olarak, devletin piyasayı düzenlemesi faaliyeti gerekmektedir. Bunun tezahürü olarak ise uluslararası anlaşmaların ortaya çıkması sağlanmıştır. Günümüzde, uluslararası anlaşmaların en önemli noktası neoliberal ideolojinin ve beraberinde gelen küreselleşmenin meşruiyetini dayandığı sistemler olarak kabul edilmesidir. ÇUŞ'ların az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler için yaptığı yardım ve işbirliği faaliyetlerinin, bu ülkelere istihdam sağlaması suretiyle yardımcı olduğunu net olarak ifade edebiliriz. Fakat aynı kesinlikteki bir yargıyla bu ülkelerin kalkınmalarına yardımcı olduğunu söyleyemeyiz (Kurmuş, 2014: 14).

Batı kapitalizmi, yirmibirinci yüzyılda neoliberalizmin serbest rekabet düzeni, serbest piyasa ekonomisinin ulusal anlamda devletlerin pazarlarına müdahaleler etmesi ve onların pazar hakimiyetini ortadan kalkmasına sebep olmuş, özelleştirmeler ile ise gücün el değiştirmesine imkan sağlamıştır. Devletlerin elinde bulundurduğu kurum ve kuruluşlar eğitim ve sağlık ve hatta askeriye gibi sektörler ÇUŞ'ların eline geçmiştir (Çeçen, 2005:189). Dünyanın hemen her yerine ulaşmak ÇUŞ'ların temel ideolojilerini belirten bir nitelik olmuştur. Kazanabilmek için bütün dünya pazarlarına ulaşmak rekabetin sonucunda tüm bu pazarların zirvesine ulaşabilmek ve tekelleşmek ÇUŞ'lar için yegane amaç konumundadır. Kazanma arzusunun bir sonucu olarak ÇUŞ'lar tekelleşmiştir ve uluslararası ticaret içerisinde en az verginin olduğu ülkeler üzerinden bu işlemlerini yapmışlardır. Genel olarak bu ülkeler devlet denetiminin tamamen ortadan kalktığı küçük ada ve adacıklardan olan devletçikler olarak karşımıza çıkmaktadır “Cayman adaları, Bahreyn, Cape Verde Bahamalar, Bermuda, böyle yerlerdir” (Aydoğan, 2001:244).

Bugün dünyamızın, sosyal, kültürel, ekonomik, teknolojik olarak geldiği nokta insanlığı daima ileriye giden bir varlık olarak gören pozitivist anlayışla ya da modernleşme ile çözümlemeye çalıştığımızda manevi alanın boşluğu ve insanın metalaşması durumu karşımıza çıkmaktadır. Başarı elde etmenin yegane yolunun bu alanlarda bir atılım

göstermek olduğu fikri ve inancı hayatımıza aktarılmaktadır. Bundan dolayı felsefi anlamda bir medeniyet noktasında insanlık aleminin eksiklikleri karşımıza çıkmaktadır. İnsan sadece bir beden varlığı olarak görülmekte ve ekonomik anlamda tükettiği kadar var olmak durumundadır. Sahip olma arzusu insan hayatının felsefi temelini oluşturan bir olgu haline gelmektedir. Neoliberal küreselleşme ve onun araçları olarak ÇUŞ'lar insanlığın her yerine ulaşarak aslında insanları tek tipleştirerek onları sadece bir beden varlığından ibaret kılmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte yeni değerler ortaya çıkmaktadır bu değerlere bakıldığında insanlar çoğunlukla aynı şeylere modaya özendirilmekte aynı şeylere ulaşmanın arzusunu taşımaktadır. Dünya küreselleşerek aslında kültürel anlamda farklılaşma ya da zenginleşmemektedir. Aksine tek tipleşerek manevi yönden değersizleşmektedir. Tek kutuplu bir dünya anlayışı küreselleşme ile hakim kılınmaktadır. Bu tek kutuplu dünya ile ortaya konulan değerler küresel anlamda gücü elinde bulunduran zümrelerin değerleri olmaktan öteye gidememektedir. Peki bu değerler, insanlık için, medeniyet için, felsefi anlamda etik bir idealler meydana getirebilir midir? Bu sorulara yanıt almak ve felsefi anlamda bir sunum yapabilmek gayemizi oluşturmaktadır. (Bayraktar, 2017: 110-113). Çalışmamda da neoliberal küreselleşmenin ortaya koyduğu araçlar ile meydana getirdiği değerlerin incelemesini yaparak felsefi anlamda bir değerlendirme yapmak temel eksenimizdir. Buradan hareketle liberalizmin neoliberalizme dönüşümü sürecinden sonra, neoliberal politikalar neticesinde oluşan küreselleşmenin en önemli aracı olan şirketlerin konumunu ve etkinliklerini değerlendirdim ve çalışmamın diğer başlığında ise küreselleşmenin tesirleri üzerinde durarak bu meseleyi teferruatlandıracağım.

2.2.3. Küreselleşmenin Tesirleri

Bu başlık altında küreselleşmenin sosyal, siyasal ve felsefi anlamda tesirleri üzerinde duracağım. Medeniyetler zamanın gerektirdikleri çerçevede değişmektedir. Medeniyetlerin bu değişimine bazen teknik ve bazen de beşeri alanlarda yapılan değişimler sebep olmaktadır. Değişmeyen veya kendi medeniyet unsurlarını ortaya koyamayan topluluklar parıltısını kaybeder ve tarih sahnesinden ya kaybolurlar ya da başka medeniyetlerin tahakkümü altına girerler (Ortaylı, 2016: 223-224). Bu anlamda küreselleşme kavramı ile birlikte insanlık tarihinin ve medeniyet unsurlarının bir değişim sürecine girdiğini söyleyebiliriz. Bu değişim sürecinin, olumlu ve olumsuz değerlendirmeleri bulunmaktadır. Küreselleşmeyle birlikte ilk olarak karşımıza çıkan şey dünya üzerinde herhangi bir şey üretilmişse, bu bilgi olabilir, bir ürün olabilir, toplumsal bir kavram olabilir, insana dair olan

hemen hemen her şey bunun içine dahil edilebilir, bu ortaya çıkan şeyin küresel çapta yayılması durumudur. İkinci noktada ise bu yayılımın taraflar nezdinde, bunu firmalar, şirketler ve onların ürünlerini tüketen insanlar ya da devletler olarak düşünebiliriz, karşılıklı olarak bir bağımlılık sürecine girmesi olacaktır. Son noktada ise bu bağımlılığın artarak yoğun hale gelmesi, bütünleşme sürecini meydana getirmiştir (Yalçınkaya, 2016: 21-23). Bilginin yayılma hızının artması, ulaşım ve haberleşme ağının genişletilmesi, yeni güncel hayatı şekillendiren gelişmelerin yaşanması karşılıklı olarak kültürler arasındaki ilişkileri yeni bir boyuta taşımıştır. Dünya üzerindeki neredeyse bütün toplumları kapalı toplum olmaktan çıkarmış, kültürlerinin başka kültürler tarafından bilinmesine imkan sağlamıştır. Kültürler arasındaki iletişim dünyanın mozaik yapısını ortaya koymasından tek tipleşmenin aksine bir durum ortaya koyar. Fakat bu durum tek bir güç odağının ya da onun oluşturduğu bir olgunun sonucu ise bu durum hakim olan gücün ideolojisinin yaygınlaşması haline dönüşmektedir. Yirminci asrın son çeyreğine geldiğimizde, küreselleşmenin tezahür biçimi, ilk olarak olumlu bir bakış açısıyla değerlendirildiğinde, ekonominin işleyiş sürecinin ve devlet müdahalelerinin ortadan kaldırılıp daha sonra özgürlükçü bir demokrasi anlayışının benimsenmesi tıpkı Batı devletlerinin içinde bulunduğu refah ortamı gibi, küresel anlamda bir refah düzenini oluşturacaktır. Ayrıca bu olay dünyayı küresel bir köy haline getireceğinden kalıcı ve sürdürülebilir bir barış ortamı tahsis edilecektir. İnsanların din, dil, ırk, mezhep, kültürel ayrılıklarının son bulması durumu, başlıca çıkar gruplarının, serbest piyasa koşullarındaki rekabet düzeninden korkmasından kaynaklanır. Bütün dünya bu idealler ve değerler çatısı altında birleştiğinde refah bakımından bir sorun yaşanmayacaktır (Kaynak, 2007: 111). Öte yandan Dünya üzerinde bir sorun olduğunda bunun müdahalesi daha çabuk çözülebilir hale gelmiş olacak, insanlık için ortak olan sorunlar ortak çözümlemelere kavuşturulacaktır. Bunlar küreselleşmeye yöneltilecek olumlu değerlendirmeler arasında yer almaktadır. Diğer bir açıdan değerlendirdiğimizde ise, küreselleşen dünyanın üretim araçlarının da küreselleşmesi bütün dünyaya aynı ürünlerin pazarlanmasına sebep olmuştur. Bu durum tüketim kültürünün dünya üzerinde yaygınlaşmasını sağlamıştır. Daha sonra bu ürünlerin tüketilmesi herkeste aynı tek tipleşmenin oluşmasını meydana getirmiştir. Bir diğer taraftan ise farklı kültürleri tanıma imkanının daha kolay olması kültürel anlamda zenginleşmeyi sağlamışken, bu kültürel etkileşim hakim küresel gücün ideolojisinin yansıması olarak görüldüğünde ise ulusal anlamda kültürlerin etkilerinin ve gücünün azalması ve bir tek tipleştirme yarattığı söylenmektedir (İnalçık, 2004: 71-73).

Küreselleşmenin tesirini en fazla hissettirdiği alanların başında dil ve kültürel saha gelmektedir. İnsanoğlu varlıkları hayal ettiğinde, onları bilincine kazandırdığında, onları dil vasıtasıyla dış dünyaya aktarır. İnsanlar hayal ettiklerini, var olanları diğer insanlara aktarmamış olsaydı dünya üzerinde kültür namına hiçbir şey olmamış olacaktı. Dil kültürün bir unsuru olmakla kültürün ön şartı durumundadır. Kültürün bir düşünce ürünü olmasından kaynaklı kültür ile dil arasında kuvvetli bir ilişki söz konusudur (Öner, 1999: 291-292). Kültür unsurlarının oluşması süzme süzme gelen ve yıllarca biriken bir geçmişe sahiptir. Bir nesilden bir başka nesile aktarılabilmesinin kaynağında dil bulunmaktadır (Sinanoğlu, 2009: 43). Kültür bu anlamda para ile satın alınabilecek bir şey değildir. “Kültürün, felsefenin, sanatın şiirin endazesizidir” (Altındal, 2018: 11).

Kültür ayrıca insanların düşünce birikimlerinin, dil tarafından tezahür etmesidir. Fakat bu kültür, zaman içerisinde değişikliklere uğrayabilir. Bunun sebebi, insanların içinde bulundukları dönem ve koşulların etkileriyle, yeni bir kültürleşme sürecinin ortaya çıkmasından kaynaklıdır. Aynı ölçüde dil de zarar görüp anlama ve kavramlandırma sürecini bozabilir. Küreselleşme ile meydana gelen en büyük etki bu yeni kültürleşme sürecinin pratiğe yansmasıdır. Bu süreç sonucunda dünya genelinde yalnızca ekonomik-politik anlamda değişimler değil, dil ve kültür anlamında da değişimler yaşanmıştır. (Mahiroğulları, 2010: 1279). Kültürleşme süreci aslında başka bir kültürün etkisinde kalma durumudur. Kavramsal ve değerler anlamında çok ağır bunalımlar görülebilir. O süreç içerisinde toplumun yüzyıllarca süren süzme birikiminden meydana gelmiş değerler zarar görebilir, aşınabilir, hatta ortadan kalkabilir. Mutlak bilgiler olarak kabul görülen anlayışlar değişkenlik gösterebilir. Kesin diye inanılan değerler tamamen ortadan kaldırılıp yerlerine yeni değerler konulabilir (Altındal, 2018: 12).

Küreselleşme süreciyle değerlerin değişmesi, varolan bilgilerin, ortaya atılan bilgiler ile değiştirilmesi durumu ortaya çıkmıştır. Neoliberal küreselleşmenin kültürel anlamda olumsuz yönden eleştirildiği nokta buradan ileri gelmektedir. Sürecin ülkelerin kültürel mozaik yapısının korunması değil, değerlerinin zarar görmesi ve egemen görüşün istediği dünya tasavvuru neticesinde şekillendiği üzerinedir. Daha sonra sosyal medya hakimiyeti, sinema endüstrisinin etkin bir şekilde kullanılması, akademik çevrelerin kontrolü ile kültürel anlamda bir emperyalizm uygulanarak toplumların algısal olarak yönetilmesinin kaynağı oluşturulduğu savunulmaktadır. Bunu yaparken ise eğitimin önemi çok büyüktür ve bu noktada dil aracılığıyla ile zihinlere değerler empoze edilebilir. (Kurtoğlu, R. 2017: 121-

123). Eğitim kurum ve kuruluşları bu değerler üzerine felsefesini inşa eder. Eğitim sürecinin ortaya koyduğu her şey modern dönemin anlam ve kaynağına uygun bireylerin yetiştirilmesini amaçlamaktadır. Bu değerlerin incelenmesi yapıldığında modern dönemin ortaya koyduğu birey; çerçevesinde değerlendirilir ki burada ortaya çıkan en temel değer pragmatist bakış açısı ve felsefi tutumu olduğunu söyleyebiliriz. Batı düşüncesi içerisinde yeşermiş bu kavramda değerlerin oluşumu insanın tabiatına binaen biçimlenmektedir. İnsanların tabiatından ortaya çıkan arzularına yönelen değerler sahası oluşur. Bu ise değer sahasının maddi olarak tezahür etmesine yol açmaktadır. Bunun bir sonucu olarak günümüz şartları gereği değerler artık gözle görülür, elle tutulur bir ürün olarak belirmektedir. Bu süreci oluşturan hakim sınıflar, ekonomik birer sınıftır ve değer sahası çıkar ve trampa edilmesi mantığıyla hareket eden bütün her şeyi içine almaktadır (Kesgin, 2018a: 16-18).

Sonuç itibarıyla küreselleşme olgusuna dair, olumlu ve olumsuz birçok bakış açısı bulunmaktadır. İnsanların neoliberal küreselleşmenin ortaya koyduğu ahlak anlayışını ve değerlerini benimsediği takdirde insanların refah ve hayat standartlarının artacağını ve pozitivist anlamda iyiye doğru bir ilerlemenin olacağını söyleyen görüşler mevcuttur. Bunun aksi olarak söylenebilecek değerlendirmelerde küreselleşme olgusunun neoliberal politikalar neticesinde bir ideolojik boyut aldığı kabul edilmektedir. Bu ideolojik bakış açısıyla birlikte küreselleşme olgusunun, hakimiyet sahasının oluşum sürecine bakıldığında, onun bazı kurum ve kuruluşlar bünyesindeki faaliyetler sonucunda ortaya çıktığı varsayımı yapılmaktadır. Bu kuruluşlarla, neoliberal maliye politikaları uygulanarak, Dünya'nın küresel bir köy halini alması durumu şekillenmiştir. İlk olarak ortaya koyulan maliye politikaları bir ideolojik zeminde yükselmektedir. Amaç ve çıkar bağlamında inşaa edilen değerler Batı Medeniyeti kültür havzasından evrensellik vurgusuyla yükselerek egemen bir ideolojik görüş halini almaktadır. Neoliberal ideoloji bu süreçte kendisini kutsal ve şaşmaz bir düşünce olarak bütün dünyaya kabul ettirme gayesine bürünmüştür (İnanç, 2015: 7). Daha sonra 20. yy'ın son çeyreğinde hakimiyet alanını yaygınlaştıran Çok Uluslu Şirketler ile onların insan yaşamına etkisiyle sonuçlanan, alışkanlıkların ve değerlerin neredeyse bütün ülkelere yayılımı görülmektedir. Bu süreç kapitalizmin arz talep sürecindeki, arzın talebi şekillendirmesiyle ideolojik bir boyut halini almaktadır. Gelir dağılımındaki adaletsizlik, nihai noktada adalet kavramının ideolojik bir söylem haline dönüşmesine sebep olmuştur. Bu noktada modern anlamda bireyin, devletin (şirketlerin) bütün bağlarından, geçmişinden yalnızlaştırarak ortaya koyduğu bir seküler kurgu belirmektedir. Bu değerlendirmeye göre, bu ideolojik bakış açısı neoliberalizmin maliye politikalarının ve

şirketlerin etkisiyle küreselleşmenin tesirlerinin etki sahası genişlemektedir. Bu sahada dilin ve kültürün zarar görmesiyle birlikte ortaya konulan egemen görüşün değerleri etrafında bir tek tipleşme sorunu ortaya çıktığı iddaası bulunmaktadır. Bu değerlendirme dile getirilirken eğitimin üzerine büyük bir vurgu yapılmaktadır. Çünkü neoliberal küreselleşmenin ortaya koyduğu değerler çerçevesinde şekillenen bir eğitim anlayışının, toplumun bütününe sirayet etmesi gerekmektedir. Buradan hareketle küreselleşme olgusunun olumlu ve olumsuz değerlendirmelerini ortaya koyduğum bu başlık altında kültürel alanlarda küreselleşmenin hangi değerler üzerinde inşa edildiğini, buna yönelik değerlendirmeleri tespit etmeye çalıştım. Son bölümde ise Dünya üzerindeki gelir dağılımı ve eşitsizliği, ahlaki erdemlerin ve ekonomik değerlerin neler olduğu konularıyla birlikte, son olarak ahlak ve ekonomi arasındaki ilişkiyi irdelemekteyim.

3. NEOLİBERAL KÜRESELLEŞMENİN SİYASAL VE FELSEFİ BOYUTLARI

Çalışmamın bu bölümünde, liberalizmden neoliberalizme yaşıdan iktisadi dönüşümün sonucunda ortaya çıkan neoliberal küreselleşmenin siyasal ve felsefî boyutlarını değerlendirdim. İlk olarak Dünya gelir dağılımının adaletsizliğine dair ortaya koyulan veriler ışığında, bu durumun sebep olduğu toplumsal sorunlar ele alınmaktadır. Bu yapılırken batı ve doğu dünyasından seçilen ülkeler değerlendirilirken onların neoliberal politikaları uygulamaya başladıktan sonraki durumları irdelenmektedir. İkinci olarak ise küreselleşme ve evrenselleşme ayrımı yapılarak, günümüzde etkisini görmekte olduğumuz neoliberal küreselleşmenin ortaya koyduğu ekonomik değerlerin, ahlaki erdemlere dönüşümü ele alınmaktadır. Bu dönüşüm yaşanırken bu sürecin ahlaki yapısı ve hangi ilkeler üzerine inşa edildiği değerlendirilmektedir. Son olarak ise sürecin oluşumuna katkısı olan bazı filozofların görüşleri aktarılarak, onların oluşturduğu ahlaki değerlerin felsefî boyutları ele alınmaktadır.

3.1. Dünya Gelir Dağılımı Ve Toplumsal Sorunlar

Dünya üzerindeki gelir dağılımına baktığımızda bir adaletsizlik olduğuna dair değerlendirmeler mevcuttur. Bu değerlendirmeler sonucunda, adaletsizliğe sebep olan faktörlerden bahsetmeden önce bir tanımla konumuza başlangıç yapmak doğru olacaktır. Gelir dağılımı, bir devlette belirli bir dönemde meydana gelen milli gelirin o ülkenin ekonomik ve sosyal sınıflarını oluşturan şahıslar içerisinde paylaştırılmasıdır. Bu gelir dağılımındaki adaletsizliğin ise temelinde yatan farklı etkenler vardır ve öncelikle bunları belirlemek gerekir. (Avcı, 2017: 76).

Gelir eşitsizliği ve beraberindeki gelir adaletsizliği farklı sebeplerden ötürü oluşabilmektedir. İlk olarak belirtilmesi gereken husus, adaletli olmayan mal ve mülkün dağılımıyla birlikte elde edilen gelirdeki adaletsizliğin oluşumudur. Belli bir kesimin bu anlamda kazancı ve serveti fazla olacağından bu noktada bir adaletsizlik durumu da söz konusu olacaktır. Bu kesim, içinde bulunduğu toplumda azınlık olma noktasında ise, gelir adaletsizliği bu noktada belirginleşecektir. İkinci olarak değinilmesi gereken nokta ise, maaş ödemeleri ve vergilendirme farklarındaki dengesiz bölüşümdür. Toplum içinde bulunan, bireylerin üretim süreçlerinde kazandıklarının, üretime oranla katkısı arasında yüksek oranda bir fark var ise, bunun sonucunda da gelir dağılımının adaletsizliği söz konusu

olacaktır. Bu husus düzenlenirken devletlerin vergilendirmelerde uyguladığı politikalar, gelir dağılımındaki adaleti ya da adaletsizliği etkileyecek bir diğer nokta olarak karşımıza çıkmaktadır (Ayyıldız, 2017: 133-134).

Gelir dağılımı ile ilgili daha net verilere 1980 yılından itibaren ulaşılmaya başlanmıştır. 1980’den günümüze kadar olan gelir dağılımındaki dalgalanmalar özellikle Rusya, Çin, Hindistan ve ABD’de dikkat çekmektedir. Çalışmamda bu ülkelere dair detaylı bilgileri vermekle birlikte kısmen adaletsizliğin diğer ülkelere göre daha az olduğu Avrupa’da ise özellikle Fransa ve Almanya özelinde konuyu irdeledim. Dünya’nın geri kalanı olarak ise Ortadoğu, Güney Amerika ve Afrikada’ki ülkelerde, özellikle savaş gibi bir ülkenin ekonomisini, gelir durumunu, refahını, hükümetini etkileyen durumlar, gelir adaletsizliğinde durağan seyrin kararlı bir biçimde sürmesine yol açmıştır. Çalışmamda irdelediğim ülkelerdeki gelir adaletsizliğindeki önceki yıllara göre ani artışın nedenleri çeşitlilik göstermektedir. Bu nedenlerin, istisnaları da bulunmak üzere, savaş, iç karışıklık gibi siyasi nedenler olup elbette bu siyasi nedenlerin ekonomiyi de etkileyen faktörlerinin bulunduğunu söylemek mümkündür. Fakat en önemli etken olarak alacağımız nokta neoliberal küreselleşmenin etkisini göstermeye başladığı dönemlerdir (Alvaredo vd , 2019: 6).

Konumuz açısından önem arz eden, bazı doğu ve batı ülkelerindeki gelir adaletsizliğinin artış olarak seyretmesinin bir diğer nedeni de, ülkeden ülkeye fark eden, benimsenen siyasal rejimlerin yanı sıra, özellikle devletlerin izlediği yeni ekonomi politikalarının getirdiği ekonomide özgürleşme, liberalizm ve yeni dönemde neoliberalist felsefi politikaların ve modellerin izlenmeye başlanması olduğudur (Danışoğlu, 2004: 230). Neoliberalizmi benimsemeye başlamış ve tamamen kabul etmiş ülkelerde devletin ekonomide söz sahibi olması rolündeki azalış, rekabet ortamının artması ve dışa açılma arzusu bu ülkeler arasındaki farkın ve gelir dağılımındaki dengesizliğin gidişatında yatan önemli bir etken olduğu değerlendirilmektedir. Elde edilen verilerden yola çıkılarak yapılan değerlendirmeye göre dünyanın gelir seviyesi en yüksek olan yüzde birlik kesiminin, gelir seviyesi en düşük yüzde ellilik kesiminin iki katı yönünde bir zenginliğe sahip olması, gelir dağılımındaki adaletsizliği gösteren bir örnek olarak karşımıza çıkmaktadır (Alvaredo vd, 2019: 7-10).

Gelir dağılımındaki dengesizliklerin ve adaletsizliğin toplumlarda meydana getirdiği sosyal sorunlara daha ayrıntılı değinmeden önce yukarıda da belirttiğimiz birtakım batı ve

doğu ülkelerinin, gelir dağılımındaki adaletsizliğini yakından incelemek, ülkelerin bu adaletsizliği sayısal verilerden yola çıkarak belirttikten sonra, toplumsal sorunların kaynağını gözlemleyip anlayabilmemiz açısından uygun olacağını düşünüyorum.

3.1.1. Amerika Birleşik Devletleri, Fransa ve Almanya

Klasik dönem liberal anlayışın önemle üzerinde durduğu konuların başında gelir dağılımı gelmektedir. Klasik liberal anlayışın hakim olduğu dönemlerde gelirlerin emek ve sermaye arasındaki ilişkisi ve paylaşımı üzerinde yoğunlaşılırken, bugüne baktığımızda neoliberal politikaların sonucundaki anlayışa göre gelirlerin bireysel olarak dağılımı önem arz etmektedir. Veriler neticesinde değerlendirildiğinde, ABD’de 1980’li yıllardan itibaren izlenen neoliberal politikalar sonucunda, nüfusun %1’lik kesiminin Gayri Sahi Milli Hasıla (GSMH) içerisinde aldığı payda, büyük bir değişimin ortaya çıktığı görülmektedir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında düşen milli gelirlerin, liberal düşüncenin temelini oluşturduğu neoliberal düşünce ve yeni düzen içerisinde yükselmesiyle, en fazla karı bu nüfusa oranla düşük paya sahip kesim elde etmiştir. Bu kesimin kazancındaki bu artış gelir adaletsizliğinin derinleşmesine sebep olmuştur (Bocutoğlu, 2013: 17).

Çalışmam açısından batı dünyası içerisinde değerlendirilecek olan ABD, bütün zengin ülkeler arasında en fazla gelir adaletsizliğine sahip ülke konumundadır. Verilere bakılacak olursa, ABD’de neoliberalizmin ortaya çıkışıyla birlikte 1980’li yıllardan 2014’e kadar geçen süre zarfında, ulusal gelir oranında %61’lik bir yükselme mevcut iken bu yükselme en alt kademede olan %50 için bu şekilde gerçekleşmemiştir. Bu durum en üst seviyedeki %1’in gelirlerinin artması, en alt seviyedeki %50’nin gelirlerinin azalmasıyla sonuçlanmıştır. Bu noktadan hareketle verilecek bir diğer istatistik ise, en üst noktada bulunun %1’lik kesimin gelirin, 1980’de ulusal anlamda gelirin %11’ine tekabül ederken bu oran, 2018 yılında %21 seviyesine gelmektedir. Ayrıca en alt kademede %50’deki değişim ise %20 oranından %11 seviyelerine kadar inmiş vaziyettedir. Ulusal gelirdeki %9 oranındaki bu değişim en üst kademede %1’lik zümrenin lehine bir şekilde sonuçlanmıştır (Alvaredo vd, 2019: 92-93).

Bu durumların oluşumuna dair bazı değerlendirmeler bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak eğitim alanında topluma getirilen yüksek fiyatlandırmaları verebiliriz. Vergi yükümlülükleri bakımından ise ülke içinde gelir seviyesinin daha az olduğu kesime getirilen ağır miktardaki artışlar ve bununla birlikte maddi anlamda daha refah içinde yaşamakta olan

kesime getirilen vergilerde, daha düşük artışlardan kaynaklanmakta olduğu söylenilebilir (Avcı vd, 2017: 78).

Elbette vergilendirmedeki adaletsizlikler ABD ölçüt alındığında bu ülkenin gelir adaletsizliğini etkilese de yalnızca eğitim ve vergilerdeki değerler ABD'deki gelir adaletsizliğine neden olmuştur diyemeyiz. Bu nedenlerle birlikte ABD'de yerleşmiş olan liberal ekonomi sisteminin ve 1980'li yıllardan sonraki neoliberal politikaların faydaları, ülkenin yoksul kesimine dağıtılamamıştır. Bu durumun sonucunda ise daha zengin olan sınıfın gelirlerindeki artışlar ve ülkenin büyük çoğunluğunu oluşturan kesime daha az gelir payı düşmesi, zaten zengin olan ülkenin daha küçük bir yüzdesini oluşturan topluluğa yüksek maaşlar getirilip de, bunlar dışında kalanların aldıkları maaşlarda yapılması gereken zamların yapılmaması, bu toplumu ekonomik olarak sınıflara ayıran farklılığın her geçen gün artması da büyük ölçüde gelir dağılımındaki dalgalanmaları ve gelir adaletsizliğindeki artışı beraberinde getirmiştir. Liberal anlayışın getirdiği devlet müdahalesinin pazarlardaki azalışı, ülkeler arası ticari faaliyetlerde birtakım sınırların kaldırılması, zaten zengin olan sınıf üzerinde olumlu bir etki yaratmış, yoksul kesimi ise olumsuz yönden etkilemiştir. Gelir paylaşımından daha az bir bölümü alan yoksul kesim özellikle sağlık alanındaki özelleştirmeler sonucunda, insan hayatının metalaşmasına ve sağlık hizmetlerinden yararlanamamakla karşı karşıya gelmişlerdir. Bunun haricinde borçluluk oranlarındaki artış çok yüksek seviyelere ulaşmaktadır (Çelikel Danışoğlu, 2004: 233).

II. Dünya Savaşından kısa süre sonra 1980 yılına kadar ABD'de toplumun bir bütün olarak elde ettiği gelir 1980'li yıllardan sonrasına göre daha adil bir şekilde dağılmıştır. Bunun nedeni elbette bir savaşın son bularak toplumun yeni yeni kendine gelmesi, bir ülkenin, toplumun yaşamı için gerekli olan temel faktörlerde ekonomi, sağlık hizmetleri gibi alanların rayına oturtulması söylenebilir. Savaş sonrası özellikle maddi olarak çöken halkın ayağa kaldırılması için bir çaba sürecidir. Bu dönem atlatıldıktan sonra ise gelir dağılımında adaletsizlik kendini 1980 tarihine gelinmesiyle birlikte göstermeye başlamıştır (Alvaredo vd, 2019: 91).

Gelir dağılımı konusunda devletin ekonomideki varlığını sağlayacak en etkili vasıtaları toplumsal alan ve vergi yükümlülükleri alanında ortaya konan ekonomi modelleri ve sarfiyatlarıdır. Ortaya konacak vergi sistemleri ile toplumun daha düşük gelir elde eden kesimine düşük miktarda vergi yükümlülüğü getirilmesi ile ekonomik kazançları artırılarak tüketim yapabilecekleri alanı genişletmek, diğer taraftan ise toplumun zengin kesimini

oluşturanlara daha yüksek oranlarda vergi yükümlülüğü getirilerek bu kesimin sarf edecek kazançlarını azaltmak, gelir dağılımında kullanılan vasıtalar dandır. ABD’de ise gelir dağılımında kullanılan bu vasıtanın gelir adaletsizliğini ortadan kaldırıcı etkisinin bulunmadığı, vergi yükümlülüklerinin yoksul kesime daha fazla oranlarda getirildiği bilgisiyle ulaşmaktayız (Cural, 2009: 87).

Diğer bir gelir dağılımında adaletsizlik görülen ülkelerin bulunduğu Avrupa’yı ele aldığımızda ise ABD’ye kıyasla orta sınıfın daha geniş olduğunu ve bir bakıma gelir dağılımındaki adaletsizliğin daha az olduğu görülmektedir (Cural, 2009: 89). Avrupa ülkelerinden birkaçını ele almak suretiyle gelir dağılımındaki eşitsizlikleri incelemek için ilk olarak Fransa’ya baktığımızda şu verilere ulaşırız: Öncelikle gelir dağılımında önemli bir toplumsal rolü olan savaşıardan yola çıktığımızda Fransa’da I-II. Dünya Savaşları bağlamında bu iki savaşın arasındaki süre boyunca gelir adaletsizliğinin ivme kaybettiği birçok bilimsel veri ile gözlemlenmiştir. Gelir adaletsizliğinde yaşanan bu düşüşe sebep olan olaylar ise birden fazladır. İlk olarak elbette daha önce de bahsettiğimiz savaş gibi bir faktör ülkenin manevi değerlerini yıpratırmasıdır. Elbette bu savaşlar sonucunda maddi etkenler kategorisinde bulunan ülkenin sahip olduğu kapitalin eriyerek yitip gitmesi, bir diğer neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Fransa’da yine bu savaş dönemlerinde paranın yüksek oranda değer kaybetmesi sonucunda meydana gelen enflasyon, savaş sonrası devletin yeniden kalkınmaya ve halkın menfaatini korumak amacıyla deyim yerindeyse ipleri eline alması sebebiyle, birçok Fransız’ın kişisel malvarlıklarını istimlak etmesi Fransa’da gelir adaletsizliğinde düşüşe neden olmuştur. Ancak uzun süren savaş yılları son bulduktan sonra Fransa’da birçok ülkede yaygın hale gelmiş bu gelir adaletsizliğindeki artış kendini göstermeye başlamıştır. Kalkınmaya, ekonomide yükselmeye başlayan Fransa için elde edilen bu ulusal gelirin paylaşılması da güç olmuş bu paylaşımındaki adaletsizlik de halkın büyük tepkisine neden olmuş bu dönem birçok büyük iş bırakma eylemleri, toplantı ve gösteri yürüyüşlerine sahne olmuştur fakat her ne kadar halk tepki gösterse de Fransa’daki gelir adaletsizliği artmaya devam etmiştir (Turgut, 2019: 319)

Bu konudaki verileri ortaya koyacak olursak, 2014 yılındaki verilere göre, Fransa’nın %10’u ulusal anlamda gelirin %33’üne sahip olmaktadır. %1’i ise toplam gelirin %11’ini elinde bulundurmaktadır. 1900’lü yıllardan beri Fransa’daki gelir adaletsizliği büyük oranlarda değişime uğramıştır. Fransa’daki gelir eşitsizliğine güncel olarak baktığımızda ise milenyumun ilk yıllarıyla birlikte, yani son yirmi yıl boyunca yaşanan gelir dağılımındaki

adaletsizliğin bir düşüş yaşadığını, toplum tabakaları bazında ise en çok gelir elde eden sınıfla bu alt ve üst sınıfların daha ortasında kalmış halk kesiminin elde ettiği gelirin birbirine yaklaşma yolunda ilerlediği bilgisine ulaşırsak da bu gelir eşitsizliğindeki düşüş dengesiz bir şekilde seyrettiği için, toplumun ekonomik yönden en üst tabakasının zaten elde ettiği yüksek kazanç aynı kesim için artışını korumuştur. Bu durum Fransa’da da belirttiğimiz nüfusun %1’ini oluşturan kesimin sahip olunan kapitallerin fazlalaşması nedeniyle bunlardan elde edilen getirilerin de fazlalaşması gelir adaletsizliğini sürekli karşımıza çıkaran yolda temel unsurlar olmuştur (Alvaredo vd, 2019: 105-111). Diğer bir taraftan bu sürecin yine de gelir adaletsizliğinde Avrupa’da diğer bölgelere göre daha düşük olmasının sebebi olarak sosyal devlet anlayışının korunmasından ileri geldiği değerlendirilmektedir. Özelleştirmelerin kritik alanlarda mümkün olduğunca az olması gelir dağılımındaki adaletsizliğin kısmen daha az olmasının bir nedeni olarak değerlendirilmektedir. Yine bir diğer Avrupa ülkesi olan Almanya’yı inceleyecek olduğumuzda bu ülkedeki gelir dağılımındaki adaletsizliğe yönelik şu bilgilere ulaşmaktayız: Öncelikle Almanya’nın da tıpkı Fransa gibi siyasi düzlemde yaşanan çalkantılı dönemlerinin olması elbette gelir dağılımındaki hareketlenmelere yol açmıştır. Bu kabul üzerinden daha detaylı bir şekilde irdelenecek olursak Almanya I. ve II. Dünya Savaşlarından çıkmış bir ülkedir. 1800’lü yılların sonuna doğru bir sanayileşme sürecinin içerisinde olup bu süreçten en çok kar elde eden Almanya’daki en zengin yüzde birlik dilim I. Dünya Savaşı sırasında en süratli gelir payındaki artışı yaşamıştır (Turgut, 2019: 320).

II. Dünya Savaşı sonrası Almanya’da 1980 yılına kadar maldan yahut paradan emeksiz gelir elde etme faaliyetleri sıkı şekilde kontrol altında tutulmuştur. Bu dönem Almanya’ında ekonomi politikalarında gözlemlenen, özel sektörde bulunan sınai ve iktisadi birçok faaliyetin kamu için, kamu yararına devlet tekeline alınmasıyla yani izlenen birtakım kamulaştırma, devletleştirme hareketleriyle gelir dağılımındaki adaletsizlikte bir parça azalma görülmüştür. 1980 yılından önce görülen gelir dağılımındaki umut vaadeden denge 1980 yılıyla birlikte her ne kadar dış ülkelerden Almanya’ya birtakım yatırım, mevduat faaliyetleriyle gelir adaletsizliğinde az bir süreci kapsayan azalmalar kaydetmişse de genel olarak ülkede toplu şekilde işsizliklerin yaşanması gibi birçok toplumsal ve ekonomik sorunlar neticesinde bahsettiğimiz denge bozulmuş ve toplumun en yoksul (en az gelir elde eden) yüzde ellilik diliminin milli gelir seviyesinin de altında gelir elde etmesine yol açmıştır (Çeştepe, Tatar, 2019: 129). Son olarak yakın döneme ait verileri incelediğimizde ise 2013 yılında nüfusun alt kademesinde bulunan %50’nin ulusal gelirden aldığı toplam paya

bakıldığında %17 seviyelerinde olduğu görülmektedir. Diğer yanda ise nüfusun %10'una sahip olan kesimin ulusal gelirdeki payı %40 seviyelerinde olmaktadır. En üst noktada olan %1 ise bugün 1913 koşullarına kıyasla biraz daha az bir gelir elde etmektedir ki bu gelir, 1913 yılında %18 iken 2013 yılında bu oran %13 seviyelerindedir (Alvaredo vd, 2019: 90-94). Bu sayısal verileri ortaya koyduktan sonra çalışmamın fiili dayanağı olabilecek olan göstergeleri, dünyanın doğu ülkeleri ile derinleştirmek gerekir.

3.1.2. Çin, Hindistan ve Rusya

1980 yılından süregelen gelir adaletsizliği değerlerindeki yükselişleri incelediğimizde, batı ülkelerinin yanı sıra; Çin, Hindistan ve Rusya'da batı ülkelerindeki gelir adaletsizliğindeki artış hızından daha hızlı bir şekilde arttığını söyleyebiliriz. Bu üç ülkedeki hızlı artışın genel olarak nedenine baktığımızda, üç ülkenin hükümetlerinin, ekonomik sistemlerindeki değişiklikler karşımıza çıkmaktadır. Özel mülkiyeti reddeden öğretiyi geçmişinde benimsemiş olan Rusya'da yönetim anlayışındaki değişimle birlikte gelir adaletsizliğinde de artışlar yaşanmıştır. Çin'de ise ihracat-ithalat hareketleri, uluslararası ticari faaliyetler ile devlet etkisinin azalması dolaylı olarak gelir adaletsizliğinde artışlarda hızlanmalara yol açmıştır (Alvaredo vd, 2019:6)

Öncelikle bu üç ülkeden Çin'i inceleyecek olursak Çin'deki 1980 yılından itibaren gelir dağılımındaki adaletsizliğin ülke içindeki etkilerinden önce, bu tarihten itibaren Çin'in ekonomik anlamda hızla büyüdüğü gözlerden kaçmamalıdır. Elbette bu yükseliş, içinde yer aldığı bölge coğrafyasına da etki etmiştir. Çin'in varlığını sürdürdüğü Asya kıtası dünyadaki gelir dağılımı nazarında dünyanın en yoksul insan topluluğunun yarısını içinde barındırır. Çin'in küresel çaptaki yükselişi bu yoksul yarımın gelirlerinde artışa neden olmuştur. Çin her ne kadar yükselişiyle yoksul yarıma ekonomik anlamda bir katkı sağlamış olsa da dünyadaki en üst sınıfın (yüzde birlik dilimin) yine kazançlı çıkmasına yahut gelir seviyelerinin büyük oranlardaki yükselişlerine, büyük bir oranda katkı sağlamıştır (Çelikel Danişoğlu, 2004: 217).

Yukarıda da bahsettiğim gibi Çin'deki yönetim sisteminin getirileri ekonomik anlamda devlet kontrolüne dayanır. Çin, 1970'lerin sonuna kadar katı ekonomi yöntemleri, örnekleriyle hareket etmiştir. Ancak 1970'li yılların sonuna gelindiğinde ekonomideki devlet müdahalesini azaltmaya, ülkelerarası ticaretini harekete geçirmeye yönelik birtakım faaliyetler gözlemlenmiş bu faaliyetler de Çin'in ekonomide ıslahatlara yönelmesini

meydana getirmiştir (Turgut, 2019: 317). Öyle ki 1978 yılında Çin Komünist Partisi Amerika ile yaptığı anlaşmadan sonra, ekonomideki yenilik arayışları bağlamında, sosyalist anlayıştan uzaklaşmadan serbest piyasa koşullarına geçişi amaç edinmektedir. Bu dönemlere örnek olarak söylenecek en önemli sözü dönemin Çinli devlet adamı olan Deng Şiaoping söylemektedir; “Kedi ister siyah olsun, ister beyaz, fare yakalabiliyorsa iyi bir kedir” (Gündal, 2015:58). Bu amaç doğrultusunda hareket edilmesinden dolayı Çin’de ciddi oranlarda emeğin sömürülmesiyle karşı karşıya gelinir. Neredeyse her kapitalist yükselişin sonucunda olduğu gibi emeğin sömürülmesiyle karşı karşıya kalınmaktadır. Bu durum daha önce belirttiğimiz Almanya’nın kapitalistleştiği dönemlere benzediği ifade edilebilir.

Bu süreçle birlikte, özelleştirmelere izin veren birtakım ekonomi yöntemleri ortaya koyulmuştur. Bu özelleştirmelere izin veren yeni ekonomik sistem yine belirttiğimiz gibi ülkedeki yoksul kesimin gelirlerinde bir artış yaratmışsa da zengin kesimin gelirlerinde daha da büyük bir artışa vesile olmuştur ve öyle ki nüfusun neredeyse 1/2’sini oluşturan yoksul denilebilecek gelir seviyesinde bulunan insanların elde ettikleri gelir miktarı ile ülkedeki zengin 1/10’u oluşturanların kazandıkları gelirler arasında başlayan uzaklık, benimsenen yeni ekonomik anlayışla birlikte daha da belirginleşmeye başlamıştır. Gelir eşitsizliğinde gözlemlenmiş olan bu artış 2006 yılından itibaren daha stabil bir yaklaşım sergilemiştir; bu döneme kadar izlenen yeni ekonomi çizgisinden vazgeçilmese de sistem dahilinde birtakım yumuşatıcı, düzenleyici yöntemlere gidilmiş böylece Çin’deki gelir adaletsizliğindeki artış oranının stabil bir çizgide yürüdüğü gözler önüne serilmiştir. (Alvaredo vd, 2019 :123-124)

Rusya’yı inceleyecek olduğumuzda ise öncelikle şunları belirtmemiz gerekir: I.Dünya Savaşı’na kadar olan süreç boyunca Rusya’da milli gelir seviyesinde resesyon gözlemlenmiştir. Ardından II.Dünya Savaşından sonraki Rusya’da ise süratli bir şekilde sanayileşme sürecine girilmiş, buna ek olarak ise eğitime verilen önem artarak, eğitimin sürekliliği ve ülkenin tamamına sağlanması adına önemli mevduatların ayrıldığı bir proje uygulamaya konulmuştur; sanayileşme ve eğitim alanlarındaki bu gelişmeler ve yaşanan bu yükseliş de ülkenin milli gelirinin paralel şekilde yükselişe geçmesine sebep olmuştur. Ancak Rusya’nın milli geliri bu alanlardaki gelişmelerle yükselişe geçse de hayat şartlarında olumlu gelişmelere ve ilerlemelere kapı açmamıştır; toplum eğitilmiş fakat yoksuldur (Musayeva, 2011:400-401).

Ülkede eğitilmiş olan kesimin, eğitimleriyle birlikte hayat şartlarının iyileşeceği beklentisi boş bir hayalden ibaret olmuş, emeklerinin karşılığını alamamaları da bu kitlenin

siyasi çerçevede hareketlenmesine neden olmuş dolayısıyla bu hareketlenmeler de kısaca SSCB'nin dağılmasını beraberinde getirmiştir. Rusya'da gelir dağılımını inceleyeceğimizde, ekonomide büyük değişikliklere sebebiyet verip gelir dağılımını ve toplumun hayat koşullarını, en geniş tabakasından en dar tabakasına kadar doğrudan etkileyecek olan ekonomide kapitalizme, serbestleşmeye intikal süreci karşımıza çıkmaktadır. Rusya, SSCB'nin dağılmasına kadar olan dönemde çoğunlukla devletçi bir ekonomik anlayışa sahip olmuştur. Ancak sonraları bu durum değişmiş, kapitalizme intikal etme süreci içerisinde azımsanamayacak boyutta etkisi olan özelleştirme faaliyetlerine başlanmış böylece devletin, kamunun ekonomideki payı en aza düşürülüp, ticarete serbest pazar şartlarına adapte olma sürecine girilmiştir. (Alvaredo vd , 2019 :131-133)

Rusya'nın, benimsemiş olduğu anlayış olan sosyalizmden liberal bir ekonomiye geçmesi, bizlere 'geçiş ekonomileri' adı altında kaydedilmiş ülkelerin birtakım ekonomik özelliklerini vermektedir. Bu çerçeveye dahil olan ülkelerde pazar ürünlerindeki maliyetler ve ticari etkinlikler özgür bırakılır. Aynı zamanda Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT) üzerindeki etkinlik ve kontrol devlet elinden alınıp özel sektöre devredilir. Rusya'da da böyle bir geçiş süreci görülmüştür. Ancak bu geçiş, ihtiyaç duyulan temeli oluşturmada yaşadığı için ülkede işsizliğe yol açmıştır. Dolayısıyla devletin rolünün ekonomide en aza indirgenmesi Rusya'da gelir dağılımı çerçevesinde önemli adaletsizliklere vesile olmuştur. Elbette Rusya'da sosyalist sistemin sıkı sıkıya benimsenmiş olduğu dönemlerde de gelir adaletsizliği söz konusuydu fakat kapitalizmin sunduğu serbest pazar anlayışına sahip bir ekonomiye karşıt olarak işgücü piyasası gelir adaletsizliği bağlamında Rus toplumu için daha olumlu bir tutum sergilemişti. Tüm bunlar dahilinde ise diyebiliriz ki liberal ekonomiye intikal süreci ülkede büyük bir işsizliğe ve ücretlerde düşüşe yol açmıştır. Bu işsizlik ve ücret düşüklüklerinden nasibini alan, zaten ülke çapında en az geliri elde etmekte olan yoksul insan kitlesi olmuştur. Daha önceki incelemelerimizde de gördüğümüz gibi bu durumdan yine kazanç sağlayan ise en çok gelir elde etmekte olan, kapitale haiz kitle olmuştur. (Musayeva, 2011:401-402)

Bir diğer gelişme yine kapitalizme evrilme vesilesiyle, Rusya'da pazarlardaki ülke vatandaşlarına sunulan ücretlerde devlet kontrolünün yok denecek şekilde azaltılması ülke ekonomisinde adeta büyük bir yıkıma yol açmıştır. Tüketim mallarındaki ücretlerin ani artışlarının önüne geçilemez bir hal almış olması, ülkenin büyük bir kısmını oluşturan nüfusun zaten elde etmekte oldukları gelir miktarlarının azlığı, ülkede para ve mal arasında

büyük bir uçurum yaratmıştır. Bu da Rusya ekonomisini derinden sarsan büyük çapta bir enflasyon yaşanmasına neden olmuştur. Yine kapitalizmden ekonomik anlamda en çok zarar görmüş olan yoksul kitle, büyük enflasyondan da zarar gören kitle olmuş bu durum da zaten fakir olan kitlenin daha da fakirleşmesine yol açmıştır. Yaşanan büyük çaptaki enflasyon sürecinden sonraki dönemde ülkenin en fakir yarısının gelir seviyesinde iyileşmeler görülse de Rusya ekonomisine genel bir düzlemde günümüze kadar baktığımızda bu yoksul kitlenin gelirlerindeki düzelme, iyileşme çok küçük bir paya karşılık gelmektedir. En az gelir elde eden dilimin biraz yukarısında olan dilimdeki insanların (orta sınıf) ise gelir seviyelerindeki artış yine günümüze kadar gösterişsiz bir gelişme kaydetmiştir ve en zengin dilimi oluşturan insanların gelirlerindeki artış elbette totalde Rusya ekonomik anlamda ne kadar gelişme sağladıysa neredeyse bu gelişmeyle paralel biçimde gelişme kaydetmiştir (Alvaredo, vd, 2019: 134-135).

İncelediğimiz üç ülkeden son olarak gelir dağılımı çerçevesinde adaletsizliklere dair Hindistan'ı ele aldığımızda ise Hindistan'ın geçmiş döneminde müstemleke bir devlet olup uzun süren mücadelesinden sonra İngiltere kraliyetine karşı hürriyetini kazanması ile yıllar boyunca en çok gelir elde edenlerin (üst sınıf) gelir miktarlarında, önemli bir azalma gözlemlenmiştir. Hindistan'ın hürriyetini elde etmesiyle birlikte zengin kitlenin gelirlerindeki azalışın temel sebebi izlenen yeni siyasi ve ekonomik yöntemlerdir; ekonomide devletçilik yöntemi benimsenerek özellikle bu sistem ulaşım ve kredi kuruluşlarına dair alanlarda kendini göstermiştir. Hindistan'ın hürriyetini kazanmasından itibaren otuz yıl boyunca kaydedilen zengin kitledeki elde edilen gelirlerde görülen bu azalma otuz yıllık sürenin sonunda Hindistan'ın ekonomide özelleştirmelere, dışa açılmalara başvurması nedeniyle yeniden zengin sınıfın gelir miktarlarında artış yaşamasına neden olmuştur. Belirtildiği üzere, otuz sene boyunca ise Hindistan da tıpkı Rusya'nın kapitalizmi benimsemeden önceki döneminde olduğu gibi ekonomide devlet mekanizmasının yoğun hissedildiği bir ülke olmuş, bu tutumunu ülke ekonomisinde kapitalizm sistemini kabul etmeye başlayarak önemli ölçüde değiştirmiştir. Sosyalizmden kapitalizme evrilme ile dünyanın en kalabalık ikinci ülkesi olan Hindistan'da da gelir dağılımında önemli boyutlarda adaletsizlikler yaşanmıştır (Alvaredo, vd 2019:142-148).

Bu bilgiler ışığında yapılan bazı değerlendirmelere göre, kapitalizm sürecinin ortaya çıkışıyla birlikte, sürecin kurucu ve taşıyıcı paydaşları olan insan, öncelikle ve özellikle insan adeta bir ekonomik varlık (homo-economicus) olarak tanımlanmış ve öne

çıkartılmıştır, denebilir. Bu sürecin sonucunda liberal felsefenin kaynaklığında şekillenen düzen, özellikle 1960'lı yıllardan başlayan ve 1980'li yıllara gelindiğinde neoliberalizm ile birlikte siyasal yönden bir etkiye sebep olmuştur.

Çalışmamda verdiğim veriler incelendiğinde, tüketim faaliyetlerinin artırılması ve üretimin sürekliliği ve kitleselliği sonucunda gelişen bir pazar ekonomisi bulunmaktadır. Bu pazar ekonomisi sayesinde gelirin adil bir şekilde paylaşımı her geçen gün ortadan kalmaktadır. Azınlık olan zümrenin elde ettiği kazançlar her geçen gün artmakta, çoğunluğun elde ettiği gelir ise her geçen gün azalmaktadır. Bu süreç beraberinde emeğin sömürülmesi ve yoksulluk sorununu doğurmaktadır. Sistemde öne çıkan yoksulluk ve adaletsizlikler ise düzeni adeta bir sömürü düzeni görüntüsüne taşımaktadır. Bu düzeninin olağanlaşması beraberinde suç ve eğitimsizliğe yol açmaktadır. Eğitimsizlikte oluşan fırsat eşitsizliği ve adil olmayan düzen insanlık açısından sorun teşkil etmekte ve savaşların zeminini oluşturmaktadır. Yoksullaşan insanların, siyasal düzlemde başka devletin çıkarları doğrultusunda kullanılmasına ve beraberindeki terör faaliyetlerinin oluşumuna kaynaklık etmektedir. Borçlanma ve tüketim üzerine kurulu sistem insan onuru ve değerleri açısından ezilmesine manevi açıdan yıpranmasına sebep olmaktadır (Çalışkan, 2011: 93-102).

Felsefi açıdan ortaya çıkmış olan homo economicus, ideolojik çıkarlar doğrultusunda kullanılmaya açık bir duruma gelmiştir ve bu sürecin sosyal ve siyasal etkilerine bu düzlemde maruz kalmaktadır. Bir sonraki başlığında ise bu sürecin sonucunda ortaya çıkan küreselleşme olgusunun, evrenselleşme olgusuyla farklarını ortaya koyarak, ahlaki erdemleri ve onun ekonomik değerlere dönüşümünü işledim.

3.2. Evrenselleşme Ve Küreselleşme: Ahlaki Erdemler Ve Ekonomik Değerler

Bu bölümde evrenselleşme ve küreselleşme mefhumlarını inceleyecek, sonrasında ise aralarındaki temel farkı ortaya koyarak, neoliberal küreselleşme sürecinin ahlaki erdemlerini ve ekonomik değerlerini anlatacağım. Bunu yaparken bu sürecin tarihsel anlamda oluşum sürecini de değerlendireceğim.

Küreselleşme mefhumunun kabaca bir tanımını bugün okuduğumuzda politika, iktisat ve haberleşme gibi kategorileri içinde barındıran toplumsal alanlarda insanların sıkı ilişkiler içerisine girmesi, adeta bir vahdet oluşturma doğrultusunda gelişmesi, dünya insanları adı altında bir araya gelmesi anlaşılmaktadır (Gürsoy, 2007: 131).

Her insan, bilinen varlıklar arasında kendisine bahşedilmiş bir düşünebilme yeteneğine sahiptir. Düşünebilme yeteneği insana kendini ve yaşadığı toplumu algılaması, anlamlandırması için toplumun en küçük birimi olan aileden başlayarak o toplumun daha geniş katmanlarına kadar, bu çevrede edindiği tecrübe ve bilgilerle bir şuur elde etmesini sağlar. Bu şuur insana özgürce seçimler yapabilmesinde, doğruyu yanlış ayırt edip içinde yaşadığı toplum içerisinde, ödev-mesuliyet dimağına sahip şekilde kendi iradesiyle hayat yolunu çizmesinde yarar sağlar. Bu anlamda evrenselleşme ile farkının olduğu noktaya dair bir değerlendirmeye göre, küreselleşmenin ortaya koyduğu ahlak anlayışı insanın şahsi dimağını oluşturmaya engel olabilmektedir. (Gürsoy, 2007: 132)

Bu noktada, insanın dimağını oluşturmaya engel olunabilmesini sağlayan hususlar belli araçların kullanılmasıyla olabilmektedir. Özellikle haberleşme ve ulaşımın günümüz teknolojisini göz önünde bulundurduğunda küreselleşme kaçınılmaz bir hal almıştır diyebiliriz. Gelişmiş hızlı internet ağı insanların birbiriyle iletişim kurmasını, birçok alanda bilgiye, veriye ulaşımı kolaylaştırmıştır. İnsanların internet sayesinde sosyal medya kullanımlarıyla birlikte özellikle toplumların genç nesillerinde, birbirlerinin yaşantılarına özenme başlamış bu da o toplumdaki gençlerin kendi gelenek ve göreneklerinden uzaklaşmalarına hatta anadillerinde de paralel bir yozlaşmaya sebep olmuştur. Bir milletin kültürünün en temel hazinesi olan dil bu özenteleşmelerle yozlaşmakta olup, küreselleşmeye hizmet etmektedir. Bunun yanı sıra veriye, bilgiye ulaşmada yaşanan kolaylık zengin kaynakların bulunduğu kütüphanelerden araştırma yapma isteğini adeta yok etmiş, insanları tembelleştirmenin yanı sıra insanların yalan yanlış bilgilere ulaşmasına da zemin hazırlamıştır. Böylece düşünme faaliyeti, bilgiye ulaşmada emek, emeğin karşılığı ortaya çıkan bilgi ve düşünce üretimi azalacak, topluma sunulan eserlerin dilinden içeriğine kadar bir yavanlık görülecektir. Kabul etmeliyiz ki teknolojinin yararları yok sayılamaz fakat ne yazık ki insanı küreselleştirdiği de yok sayılamaz. Bir diğer küreselleşme aracı olarak, ekonomiye etkileri çerçevesinde, liberalizmi, serbest piyasa ekonomisini, ülkelerin dışa açılma serüvenlerini ele almak konumuzu aydınlatılabilir açısından da yararlı olacaktır (Başdemir, 2009: 1-2)

Küreselleşmenin bir aracı olan neoliberalizm anlayışında basitçe, bir önceki başlığımızda da aslında bahsettiğimiz gibi, devlet kontrolünün ekonomide neredeyse yok denecek ölçüde en aza indirgenmesi, özelleştirmeler, ihracat ve ithalattaki sınırların ortadan kaldırılması aynı zamanda sosyal adalet, yani sınıflar arasında gelir dağılımı bakımından

adalet ideali de yatar. Birçok iktisatçıya göre ekonomide özgürlüğü getiren liberalizm, aslında artan uluslararası ekonomik faaliyetlerle, daha ucuz işgücü sebebiyle zengin ülkelerin fakir ülkelerde şirketler kurmalarıyla bir nevi insan emeğini sömürgeleştiren bir düzen olarak karşımıza çıkmıştır. Liberalizmin ortaya çıktığı yerlerde çalışma ve mülkiyet hakları gibi birtakım insan hakları güvence altına alınmış, bireysel özgürlükler sağlanmış ise de bir o kadar emek sömürüsünü beraberinde getirerek bunun tam tersi yönünde insan hayatı üzerinde gelişme kaydetmiştir. (Başdemir, 2009: 1-4)

Evrenselleşme mefhumuna ve anlayışına gelecek olduğumuzda ise bu anlayışın küreselleşmeden çok farklı olduğunu görürüz. Öyle ki evrenselleşme küreselleşmenin aksine içerisinde ahlaki bireytemelinde ahlakı ve insanın kendi iradesiyle doğru ile yanlış seçerek bir hayat yaşama yetisini barındırır. Evrensellik, küresellik anlayışından farklı olarak bireyin, modern anlamda devletin ve şirketlerin ideolojik olarak, ulaşmak istediği amaçlar doğrultusunda şekillenmesinden yana değildir. Kişinin öz değerleriyle, kültürüyle bütün insanlarla birlikte olabileceğini ortaya koymaktadır. Aslında evrensellikten ziyade ahlak felsefesi evrenselliği içerisinde barındırır, asıl ahlakilik insanı evrenselleştirir ve erdemli insan modelini de bu sayede ortaya koyar. Dolayısıyla evrenselleşmiş insan modelinin içinde bulunduğu ahlak anlayışı, ideolojik bir perspektiften bakmak yerine, felsefi bir yüzü sayesinde, kültür ve değerini kaybetmeyip erdemli insanın var olabilmesine yardım eder. Bu noktada küresellik ahlakının ortaya koyduğu değerler düzleminde ideolojik bir bakış açısının teşekkül etmesinden öte görülmemektedir (Gürsoy, 2007: 132-133).

Ahlak, sadece toplumsal anlamda davranışları kapsayan, ona ait ilkelere uyan hareketler ya da bilimler açısından değerlendirildiğinde sosyoloji ya da sosyal psikoloji gibi alanların sunduğu bilgiler neticesinde anlayıp kesin bir çerçeve çizebileceğimiz bir alan değildir. Şahsiyetini inşa etmiş, kendini sorumlu bir birey olarak gören, erdemli olmayı kendine ilke edinmiş, bir vicdan felsefesi olarak ele almak daha bütünleyici bir çerçeve çizmektedir. Ahlak bir anlamda “Gerçek iyi nedir? Benim tutum ve davranışlarımın temel ilkesi ne olmalıdır?” diye sorarken, diğer taraftan ise onun evrensel önemini vurgulamaktadır. Bir diğer ilke olarak burada metafiziği değerlendirebiliriz ki. Onunla kendi toplumunu ve diğer toplumları algılayabilsin onun bir parçası olduğunu anlasın ve tüm insanlığın önemini ve değerini kavrasın. Böylelikle ahlak felsefesi olarak ahlaki bir bakış açısı hayatı kavrama, anlama ve anlamlandırma, kişiler arasındaki ilişki kurmada metafizikle ilişkili ve bir bütünlük içerisinde (Gürsoy, 2006: 78).

Bu noktadan bakıldığında, küreselleşmeden farklı olarak görüldüğü gibi evrenselleşmede ortaya çıkan insan modeli tek değil birçoğudur ve bu bireyler kendi istekleri doğrultusunda seçecekleri hayat yolunu, manevi değerlerini toplumunun kültürüyle harmanlayarak özgürce seçer. Küreselleştirmenin ideolojik olarak oluşmuş olan değerlerinin yanı sıra evrenselleşme ile, iradesini ve öz değerlerini kaybetmiş insanın aksine, içinde bulunduğu toplumun kültürüyle var olan insan ve varlığını bu kültür sayesinde koruyan insan karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda içinde bulunduğu toplumun kültürünün kişiye kattıkları sayesinde bir toplum bir arada yaşayabilmektedir (Bayraktar, 2014a: 46-47).

Evrensellik, görüldüğü üzere insanın ve var olduğu uygarlığın manevi değerlerini içerisinde barındıran bir anlayıştır. İnsanı temele alan bu yaklaşım düşünebilen, seçim yapabilen insanı destekleyip onu yalnızca varlıklar aleminde bir canlı olarak nitelendirmez; evrenselliğin temele aldığı insan sahip olduğu ve bulunduğu toplumun manevi kıymetleriyle şekillenmiş insan olup küreselleşmenin temel aldığı insanın aksine bir biçimde tezahür eder (Bayraktar, 2016: 30-36).

Ahlakın ortaya çıkardığı insanın birey olma vasfı onu iradesi doğrultusunda yaptığı seçimlerle erdemli insan olma çizgisine getirir. Ahlak felsefesi çerçevesinde erdem, insanın öz benliğiyle ilişkilidir ve ahlaki bir birey olmanın ehemmiyetine dikkat çeker. Ahlak felsefesi kapsamında vücut bulan erdem anlayışına göre, bir insan erdem sahibiyse o insan ahlak çerçevesinde iyi bir insandır; fakat bu insan, erdem etiğine göre kendi menfaatlerini tamamen düşündüğünde erdemli de olmayacak dolayısıyla iyi bir insan da olmayacaktır. Ahlak çerçevesindeki bu erdem anlayışı insana her ne kadar değer veriyorsa da asıl olarak topluma değer vermektedir. Bireyin şahsi değerleri toplumun birtakım değerlerinden farklıysa, bir çatışma hali söz konusuysa, birey ve toplum karşılaştırıldığında erdem toplumun tarafında yer alacaktır. Erdemin oluşması için ahlaka, ahlakın oluşması için birbirini değerli gören insanlara, bu niteliğe sahip insanların da oluşması için aynı kültüre ve ananeye sahip insanların oluşturduğu bir topluma ihtiyaç vardır dolayısıyla erdemler de küreselleşmenin reddettiği kültürleriyle birlikte var olan değerleri ve gelenekleriyle bir bütün halinde yaşamakta olan toplumlarda gelişecektir (Cevizci, 2017: 237-239).

Görüldüğü üzere erdem ahlakın bir ürünüdür. Erdem sahibi insan ancak manevi kıymetleri ile birlikte erdemli olabilecektir. Öyle ki erdemli olmaya çalışırken mesuliyet bilinciyle hareket edecek, ahlaki bireyin erdemli sıfatına sahip olmasıyla kendi içindeki iyi insana ulaşabilecektir. Bu felsefi çıkarımla ortaya koymaya çalıştığım küreselleşme ve

evrenselleşme ayırımından sonra, neoliberal küreselleşme kavramının oluşmasına temel olarak kaynaklık sağlayan dönem koşullarını ve o zaman ve zemin içerisinde değerlendirmeleriyle öne çıkmış olan düşünürleri incelediğimizde, karşımıza her şeyden önce batı ve onun oluşturduğu fikriyat kaynaklık etmektedir (Gulbenkian Komisyonu, 2012: 12). Bu fikriyatın oluşturduğu bir değerler manzumesi mevcuttur. O değerler bir tür ahlâk anlayışı üzerine oturmaktadır. İnsan ahlâksız bir varlık olamayacağından ötürü, küreselleşme denilen sürecin de birden çok ahlak anlayışı vardır ve süreç bu ahlak anlayışları ile yürür. Sistem bir bütün olarak her türlü paydaşını içinde barındırmaktadır.

Çalışmamın ilk bölümünde üzerinde durmuş olduğum Aydınlanma Dönemi öncesi düşünme geleneğinde bir Tanrı inancı üzerine kurulan bir temel mevcuttur. Bu temel elbette Aydınlanma Dönemi içerisinde de devam etmiştir lakin, eski dönemdeki kadar gücünü ve etkisini koruyamamıştır. Bu süreçle birlikte modern anlamda bireyin oluşumunu beraberinde gelmiştir. Bu oluşumda insanın merkezde olduğu bir düzen bulunmaktadır. Felsefi açıdan değerlendirildiğinde, Aydınlanma Dönemi anlayışındaki değişimle birlikte ontolojik, epistemolojik ve ahlaki açıdan artık insan evrenin merkezinde ve onun yönlendiricisi konumundadır. Bu noktada ahlaki erdemlerin belirleyicisi konumunda olan yine bir insan, karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Anglo- Sakson düşünürlerden olan Locke daha sonra Hume ve en sonunda Smith'in ortaya koydukları insanın doğasına dair yaklaşımların bu düzenin sistematik bir vaziyet almasına katkısı olduğunu söylemek mümkündür. Oluşan bu sürecin sonucunda batı düşünce geleneği içerisinde kendisini var etmiş bireylerin biraraya gelerek, kendine has özellikleriyle öne çıkmasıyla iktisadi bir insan modeli ortaya çıkmıştır. Bu iktisadi insan, belli bir sınıfın çıkarları etrafında şekillenmiş ve güçlenmiştir. İlerleyen süreçlerde kontrolü tamamen ele alacak olan, bu sınıf tüccar sınıfıdır. Tüccar sınıfının bu mücadelesi, dinsel, ideolojik, felsefi, ahlaki ve ekonomik bir zeminde uzun yıllarca süren bir etkileşim sonucunda inşa edilmiştir (Kesgin, 2018a:6-8).

Bu sürecin temel değerlerinin oluşumu iktisadi süreç ile yakından ilişkilidir. Oluşan yeni süreçle, yeni toplumsal değerler ortaya çıkmaktadır. Bu değerlerin oluşturucusu ise bu ekonomik faaliyetlerin şekillendirdiği toplumlardır. İlk olarak Aydınlanma Döneminin, oluşturduğu insan modeliyle, Sanayi Devrimi sonrasında üretim şekillerinin değişmesi ve köyden kente yaşanan göç ile birlikte geleneksel olan alışkanlıkların, yeni bir toplumsal hal aldığı görülmektedir. Aydınlanma sürecinin ve liberal felsefenin ortaya koyduğu değerler

olan akılcılık, bireycilik, özgürlükçülük, rızaya ve hoşgörüye dayalı yönetim tarzı insanların yaşam tarzlarını değiştirmekteydi (Heywood, 2013: 46).

Bu değerlerin insan yaşamlarını değiştirmelerinin haricinde en temel noktaların başında, arz-talep ilişkisinin dönüştürdüğü toplumlar ve bireyler gelmektedir. Bu sürecin hareket ettiricisi, ekonomik değerler ve piyasanın etkisi olmuştur. Bu durumun oluşmasını sağlayan ve hakimiyeti elinde bulunduran yeni ekonomik sınıf, onların düşüncelerine kaynaklık eden, liberal düşüncenin kurucu felsefecileri ve ayrıca klasik dönem liberal teorisyenler bu sürecin temel zeminini oluşturmaktaydılar. Bu süreç sonucunda oluşan insan, ekonominin oluşturduğu değerler çerçevesinde kendine varlık alanı buluyordu. Bu değerlerin en önemlisi çıkar kavramıydı. Çıkar bu sürecin işlemesi ve arz-talep piyasasının oluşmasını sağlayan temel değerdi. İnsanın kazanma arzularını ve bunun sonucunda gelişimin meydana geleceğini ortaya koyan anlayış, liberal anlayışla kurulan felsefi sistemin, temel ekonomik değeri ve ilerleyen süreçte onun ahlaki erdemi konumundaydı. Bu noktada ekonomik sürecin yarattığı değerler başlıca bireyin kendi çıkarını maksimize ederek hareket etmesi, bunu hareket ettirici olarak ilerleme fikri, ve en son noktada bireyin hazzına göre hareket etmesi, olarak temayüz etmektedir. Fakat bu sürecin temelinde birey vardır ve bireyin özgürlüğü ve kutsallığı üzerine inşa edilen süreç, kendine ekonomik değerlerin, piyasaların ve insanın kazanma arzusunun bir ürünü olarak, bireyin kendi doğasından alındığı fikri öne sürülmektedir (Kesgin, 2019: 171- 178).

İlerleme fikri üzerinden erdemin ahlaka dönüşümünü ele alacak olursak, ilerleme fikri insanın gelişerek daha iyi bir noktaya geleceğini belirtmektedir. İktisadi süreç sonucunda ortaya çıkan ilerleme fikri, belirli bir ideolojik bakış açısına sahiptir. Bu ideolojik bakış açısı, özellikle çalışmamın ilk bölümünde bahsetmiş olduğum geleneksel dönemin yok olması, modern dönemin oluşmasıyla birlikte net olarak görünür hale gelmiştir. Bu noktada karşımıza çıkan şey bireyin sekülerleşerek, felsefi anlamda erdemin, bir değere dönüşmesi durumudur. Bir başka şekilde ifade edecek olursak endüstriyel süreç sonucunda ortaya çıkan bir değer, ahlaki bir erdem mahiyetinde olan iyiye doğru dönüşümü söz konusudur. Bu durum ideolojinin ortaya koyduğu değerlerin, evrensel olarak kabulü anlamına gelmektedir. Süreç bizlere ekonomik değerlerin, ahlaki erdemlere dönüşümünü ifade etmektedir. Bu dönüşüm sonucunda bir araçsallaştırılma ve onun amaç bağlamından kopartılması mevcuttur (Kesgin, 2018a: 8 -11).

Sonuç olarak ifade etmek gerekirse, batı düşünsel zemininden beslenen neoliberal küreselleşmenin ahlaki değerleri mevcuttur. Küreselleşme ve evrenselleşme ayrımını ortaya koyarak anlatmaya çalıştığım bu sistem belirli değerler ve ideolojik olarak, kurucu kültürün unsurlarını taşımaktadır. Ortaya koyulan bu ekonomik değerler modern batı düşüncesinin tecrübelerinden ortaya çıkmış olduğu için onun bakış açısını taşımaktadır. Neoliberal küreselleşmeyi ve onun ortaya çıktığı zemini anlamamız için bu ekonomik değerlerin ve erdemin değere dönüşümünü kavramak bizler için önemli bir felsefi çerçeve sunmaktadır. Çalışmamda bu ayrımı ortaya koyduktan sonra son olarak ahlak ve ekonomi üzerinden neoliberal felsefenin siyasal ve felsefi zeminini teferruatlandırmak gerekir.

3.3. Neoliberal Küreselleşmenin Sonucunda Ahlak Ve Ekonomi

Çalışmamın son bölümünde ilk olarak neoliberal küreselleşmenin siyasal boyutunu ele aldığımız nokta, gelir eşitsizliği ve adaletsiz dağıtım olmuştur. İkinci başlıkta ise küreselleşme ve evrenselleşme ayrımını ortaya koyarak onun siyasal ve felsefi yönünün ayrımlarını ortaya koymaya çalıştım. Bu son bölümün son başlığında ise ahlakın neoliberal küreselleşmenin siyasal ve felsefi boyutundaki yerini inceleyerek onun iktisadi bir süreç içerisinde hangi değerler üzerinden inşa edildiği, bu değerlerin ne gibi yansımalarının olduğu ve felsefi anlamda ne şekilde tezahür ettiği üzerinde durmaya çalıştım. Bunu ortaya koyarken filozofların düşüncelerinin etkisinin ve söylediklerinin üzerinden giderek, neoliberal küreselleşmenin sonucunda ortaya çıkan insanın felsefi anlamda değerlerinin ne olduğu, bu değerler incelendiğinde ahlak ve ekonomi ilişkisinin ne şekilde tezahür ettiği soruları üzerinden konuyu işledim. Neoliberal küreselleşme sonucunda ortaya çıkan ahlak anlayışı nedir? Ahlakın bir amaç olmaktan çıkıp araçsallaştırılması ne zaman ve hangi değerler ile gerçekleşmiştir? Bu değerlerin insan hayatına etkileri ne olmuştur? Filozofların bu düşüncelerin oluşmasındaki yeri nedir? Şimdi bu sorulara cevap olabilecek değerlendirmelerin izini sürelim ve kendi çerçevemizi sunalım.

Ahlakın tezahür etmesi, insan davranışlarının ortaya çıkması ile mümkün hale gelmektedir. Bunun felsefeyle ilişkisini Kesgin şu şekilde tasvir eder:

Felsefenin, insan eylemleri açısından iyi ya da kötü olan şeyin ne olduğuna bunların nasıl bir süreçle ortaya çıktığına, davranışların doğru ve yanlış durumunun nasıl meydana geldiğine ve böylece erdemli yaşamının nasıl gerçekleşebileceğine, insan hayatının gerçekte bir amacının var olup olmayacağına ve varsa bu amaçlara ulaşmak için insanın gerçekleştirebileceğinin neler olması gerektiğine ve bunları elde etmede yerine getirilmesi gerekenlerin neler olduğuna karşılık gelen ahlak felsefesi/etik, insanın ahlaki eylemleri olarak isimlendirilebilecek davranış alanıyla ilgili kavramları analiz eden iyi ve kötünün anlamlarını açıklama çabası içerisinde

olarak bir fiili, iyi ya da kötü yapan ölçütlerin neler olduğu üzerinde yoğunlaşır (Kesgin, 2009: 152).

İnsan davranışlarının şekillenmesinde iyi ve kötünün anlamlarını açıklamamız ve fiili olarak iyinin ve kötünün ne şekilde tezahür ettiği önemlidir. Buradan hareketle karşımıza çıkan en önemli unsur, siyaset ve insanın siyasi eylemleri sonucunda ortaya çıkan ekonomik süreçtir. İnsan eyleminin bir kısmı siyasi ve ekonomik içeriklidir. Ahlak ve siyaset insanı doğruyu ve yanlış ayıracak duruma getiren olguların başında gelmektedir. İnsanoğlunun davranışları mutlak suretle bir ahlaki algı ile şekillenir (Kesgin, 2015b: 12). Belirli bir ahlak algısının oluşturduğu ekonomi, özellikle modern dönemin son çeyreğinde insan hayatının hemen her anında ve yerinde görünür olmaktadır. Özellikle kentsel yaşam bunun daha fazla görüldüğü alandır. O sebeple ahlak ile siyaset ilişkisi aslında ekonomi ile ahlak ilişkisini düşünmek demektir. Liberalizmin ve yeni dönemde neoliberalizmin iki farklı ahlak anlayışını merkezine almaktadırlar. Bunlardan ilki sonuççu temelde ahlakı ele almaktır. Bu ahlak anlayışında ahlaki ilkelerin, fertlerin üzerinde ortak mutluluk sağlamasını konu alır. Diğer bir ahlaki anlayışı ise, deontolojik temeldir. İlkelerin fertlerin ortak zihinlerine dayandığını söylemektedir. Bu iki ahlak anlayışının dayandıkları temel, doğal haklar temelinde ve karşılıklı çıkar temelinde inşaa edilmiştir. Bu noktadan değerlendirildiğinde farklı anlayışlar olmasına rağmen liberal düşüncenin ahlaki bir anlayıştan yoksun olduğu düşünülememektedir. Sürecin bir ahlak anlayışı ve onun tezahür biçimleri mevcuttur (Başdemir, 2007).

Zira bugün siyasetin de temel zemini ekonomi ve onun değerleri üzerinden teşekkül etmektedir. Bu ekonomik sürecin oluşturduğu bir insan modeli bulunmaktadır. Ortaya koyulan ahlak anlayışı ne şekilde tezahür ederse etsin insanın merkezinde olduğu bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konu irdelenirken felsefi anlamda temel kabul edilecek nokta, ahlakın bir amaç olarak görüldüğü mü yoksa bir araç olarak mı görüldüğüdür. Bu ilişkide neoliberal küreselleşme sonucunda ortaya çıkan şey ahlakın siyaseti midir? Yoksa siyasetin ahlakı mıdır? Bu sorular bize ahlak ve siyaset ilişkisinin ne şekilde ortaya koyulduğunu göstermektedir (Kesgin, 2019: 189-192). Amacın ve aracın ne olduğunu ortaya koymamız bize neoliberal küreselleşmenin ortaya çıktığı zemini anlamamızda ve hangi değerler üzerine inşa edildiğini kavramamızda katkı sağlayacaktır.

Son iki yüzyıllık süreç içerisinde ve bazı ülkelerde ise özellikle son otuz yılda, siyasetin düzenlediği ekonomik alışkanlıkların temelde olduğu ve hayatımızın kurucu değeri olarak karşımıza çıktığı belirginleşmiştir. Ahlakın yerine siyasetin ve onun beraberinde

getirdiği ekonomik düzenin değerlerinin aldığı siyasetin oluşturduğu ekonominin ahlaki tutum ve davranışları meydana getirdiği görülmektedir. Neoliberalizm ile birlikte borsanın, tahvillerin ve dolaşımdaki kağıtların üretim ilişkileri üzerindeki etkisi beraberinde siyasal ve felsefi etkileri beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda ulaştığımız ekonomik hayatın kurucu unsur haline gelmesi durumudur. Ekonominin insan hayat ve ilişkilerinde doğrudan bir fail olarak yer alması daha belirgin hale gelmiştir. Bu belirgin hal, onun ahlaki değerlerini de ortaya koymaktadır ve bize bir ahlaki felsefe sunmaktadır. Bu noktada bazı filozofların düşüncelerini incelememiz siyaset, ahlak ve ekonomi ilişkisinin arasındaki ilişkiyi anlamamız için kaynaklık edecektir. Bunlardan ilk olarak karşımıza çıkan filozof Niccola Machiavelli'dir (1469-1527).

Machiavelli denildiği vakit onun ideolojileşmiş hali olan Makyavelizm görüşü karşımıza çıkmaktadır. Bu görüş en özet şekilde ifade edilecek olursa, amaca giden yolda her şey mübahtır şeklinde bilinmektedir. Bu amaç doğrultusunda, tüm araçların kullanılması ve amaca ulaşabilmek için her şeyi yapmayı hedefleyen bir siyasi görüştür. Makyavelizm ideoloji haline gelmesi onun, Machiavelli'nin *Hükümdar* adlı eserini kaleme almasından çok zaman sonra cereyan etmiştir. *Hükümdar* adlı eserinde, Machiavelli, siyaset için ahlakı adeta araçsallaştırır. Tabi bu değerlendirme yazarın diğer eserlerindeki tutumuyla onun, tutarsızlığı üzerine eleştirileri doğururken, zamanın şartlarının içinde bir değerlendirme yapanlar da bunu bir tutarsızlık olarak görmemektedirler. Bu görüntünün çeşitli sebepleri olduğu muhakkaktır (Kesgin, 2004).

Çalışmam için önemli olan nokta Machiavelli'nin *Hükümdar* adlı eserinin Batı düşüncesi içerisindeki yeri ve onun akan tarihsel süreç içerisinde bugünkü neoliberal küreselleşmeye ne gibi etkisi olduğu üzerinedir. Onun bu eserinde siyaset ve ahlak ilişkisi değerlendirildiğinde yönetmenin ve gücün sürekliliğine sahip olmak ve siyaseten egemen olmak için hükümdarların erdemli ve iyi olmalarını gerektirecek bir durum söz konusu değildir. Fakat hassas bir nokta ise şudur, insanlara böyle görünmek onların yararına olacaktır demektedir. İnsanları aldatmak burada önemlidir. Bu noktada *Hükümdar*, ikiyüzlü ve yalancı olabilir, böylelikle halkı yapılması gerekenler hususunda ikna edebilecektir. Sonuç olarak ise halk kuvvetlerini arkasına kuvvet olarak alabilme imkanına erişecektir. *Hükümdar* halkı arkasına alarak onlardan güç almalı, onları faaliyetleri için inandırmalı fakat onlara asla güvenmemelidir. Çünkü Machiavelli'ye göre aslında siyasi olan insanoğlu doğası gereği kötüdür, fesattır ve çıkarıcıdır onlara bu sebepten ötürü asla güven duyulmamalıdır.

Bu yüzden hükümdar her zaman mevcut konumunu ve iktidarını korumasını bilecek ve bunu temel alarak hareket edecektir. Machiavelli'nin siyasal anlamda amacı, Hükümdar'ın iktidarını ve konumunu ne pahasına olsun korumak ve sürdürmek olduğu için. Onun için doğru olan şey ona katkı sağlayan şeydir. Bu uğurda siyaseten rakip olduğu bir kişiyi zehirlemek ve onun ölmesini sağlamak, size bir zarar sağlamıyorsa yani yakalanmamışsanız ve bu iş çıkarınız gereği yapılmışsa bu iyi bir şeydir doğrudur. Doğru ve yanlışın, iyinin ve kötünün anlamı bu siyasi bakış açısından değerlendirilir (Kesgin, 2015a: 120-124).

İktidarını ve konumunu korumak için her şey yapılabilir. Sahtekarlık, yalan söyleme, ikiyüzlülük bu uğurda mazur görülebilir. İnsanların bu doğasında vardır. Onlar; kandırılmaya, aldatılmaya, inanmak istediklerine inanmayı tercih ederler. Bunun sonunda helak olabileceklerini görseler bile buna inanmak istemezler. Onlara sadece duymak istediklerini söylemek inanmak istediklerini vermek gereklidir. Eğer bunu çoğunluk yapmasa bile azınlıkta olan insanlar yapacaktır. Ya da diğer bir deyişle kimse yapmasa bile onu yapacak olan bir kişi çıkacaktır. Bu insanın doğasında olan bir durumun siyaseten eyleme yansımından ibarettir. Machiavelli'nin bu söyledikleri siyaset ve ahlak ilişkisi temel alındığında birçok olumsuz eleştiriye maruz kalmış ve Makyavelizm denildiğinde onun kötü olarak algılanmasına ve onun bu düşünceleri akla getirmiştir. (Machiavelli, 2016: 92-95). Fakat bir diğer boyut ise Machiavelli'nin *Söylevler* adlı eserinde tezahür eder, Machiavelli *Söylevler*'de Makyavelizm düşüncesinden farklı bir noktadan konuşur. Machiavelli'nin *Hükümdar* adlı eserinde ahlak ile siyaset arasındaki ilişkinin siyasetin ahlakı şeklinde tezahür ettiği görülse de bu noktanın oluşmasında, onu etkileyen faktörler, birleşik ve güçlü bir İtalya görmek olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu nokta Machiavelli'nin devletin, iktidarın ve hükümdarın güçlü olmasına dair yapılan vurgulardan ileri gelmektedir. Eğer bu hak, adalet, erdemlilik, iyilik ve doğruluk gibi değerler mevcudiyeti sağlanacaksa onun için devletin, güçlü iktidarın ve güçlü hükümdarın olması gereklidir. Ancak bu şekilde erdemli olunabilir. Bunların faaliyeti geniş bir tabana yayılarak halka nüfuz edebilir. Yine söylevlerinde devletin, iktidarın ve hükümdarın güçlü olması ahlaki değerlerin ve erdemliliğin oluşması için bir koşul niteliğinde olduğunu değerlendirirken eğer bir siyasi iktidar güçsüz ise orada ahlaken bir yetersizlik ve erdemliliğin yoksunluğu görülecektir. Gücün boşluğunun ortaya çıkması, zayıflığın başgöstermesi ahlaki açıdan da değerlerin yoksunluğuna sebep olacak değerler üstüne inşa edilecek bir zemin bulamayacaktır (Smith, 2001: 143). Bu konuda söylenenler bize Machiavelli'nin anlaşılmasının hala bir tartışma konusu olduğunu göstermektedir. Bir diğer

boyutta ise Machiavelli'nin bir makyavelist olmadığı durumunu ortaya çıkartmaktadır. Bununla ilgili olarak Cassier şu değerlendirmeleri yapmaktadır. Hükümdar adlı eserde herhangi bir şekilde yönetenin iyiye ya da kötüye teşviki yoktur sadece mevcut durumun değerlendirilmesi ve buna dair tespitler ortaya koyulmaktadır, olay bilimsel bir tavır ile aktarılmaya çalışılmaktadır. Bu durumun suçlusu Machiavelli yapılmamalıdır (Cassier, 1984: 156-157). Hemen bu noktadan değerlendirdiğimizde *Hükümdar*'ı kaleme almasında onun teknik bir kitap olmasıyla Machiavelli'nin laikleştirmeyi ve bilimselleştirmeyi işlediğini görürüz. Bu konuda *Hükümdar* adlı eser merkeze alındığında Şenel şunları söylemektedir. Machiavelli, siyasal gücün, kaynağını Tanrı'dan değil kuvvetten aldığını düşünerek bunu kabul etmiştir. Bu düşüncesi Machiavelli'nin siyasal düşüncenin, Katolik temelli dini-siyasi düşünceden ayrıldığı noktayı vurgular niteliktedir (Şenel, 1986: 390).

Machiavelli'nin siyasal insanın doğasına dair söyledikleri ve sosyal olayları açıklarken teknik bir şekilde irdeleyerek ahlak ve siyaset arasındaki kurduğu ilişki, Machiavelli sonrasında birçok filozofu etkilemiş ve onların düşünsel zeminlerini oluşturduğu liberal ideolojinin sonucunda ortaya çıkan neoliberal küreselleşmenin ahlaki değer yapısının oluşması için bir zemin olmuştur. Bu anlamda machiavelli zamanın ruhunu anlamamız için önemlidir etmiştir. Neoliberal küreselleşmenin ahlaki yapısının oluşmasında katkısı olan Machiavelli'nin düşüncelerinden de etkilenen diğer bir filozof ise G. W. F. Hegel'dir (1770-1831) Hegel, Machiavelli'nin ortaya koyduğu programı onaylar. Hegel'in Machiavelli'yi savunmasında onun içinde yaşadığı zamanın ve zeminin ilişkileriyle açıklamak doğru olacaktır. Sonuç itibariyle Machiavelli'de siyasi yönden boşluğun ve zayıflığın hakim olduğu bir İtalya var idi. Hegel'de ise bu durum zayıf bir Almanya'nın varlığında kendini bulmaktadır. Almanya'nın dağılmış, parçalanmış ve iktidar boşluğunun olduğu siyasal bir düzenin içinde olması onun, Machiavelli ile benzerliklerini ve ihtiyaç duydukları şeyin altında yatan sebebi ortaya koymaktadır. Machiavelli İtalyan birliğine vurgu yaparken Hegel Alman birliği üzerine vurgu yapar. Bu noktada devletin ve güçlü iktidarın vurgulanmasında bir tarafta Machiavelli diğer tarafta Hegel vardır. O onun amaca giden yolda her şeyin mübah olabileceğine ve amaç araç ilişkisi bağlamında ahlakın araçsallaştırılabileceğinin bir başka temsilcisi konumundadır. Machiavelli'nin düşüncelerinin desteklenmesi zaten Hegel'inde tarih felsefesine dair söyledikleriyle ilintilidir (Cassier, 1984: 126-128).

Hegel'e göre tarihin amacı ve onun sonu insanın özgürleşmesi ile gerçekleşecektir. Hegel dünya tarihini de bu minvalde değerlendirmektedir. Hegel'in ifadesiyle "Dünya tarihi

özgürlük bilincinde ilerlemedir” (Hegel, 2006:21). Dünya tarihinin özgürlük bilincinde mümkün olan bir ilerleme olduğu ve bu ilerlemenin ise zorunlu olduğunu söylemektedir. Bu durum kişilerin kendi aralarında bir düzen inşa etmelerine, aralarındaki ilişkilerde hoşgörüyü temel alarak hareket etmelerine ve bağımsız olarak tanıdıkları bir hukuksal yapı altında yaşamaya başlamalarına dek sürüp gitmektedir. Tarihsel sürecin zorunlu olması tarihte insanın yerini ortaya çıkartır. Hegel’in ifadesiyle, “dünyada büyük hiçbir şey tutku olmaksızın başarılmış değildir” (Hegel, 2006: 22).

Hegel’in de kullandığı ve inandığı ilerleme kavramı 19.yy’da egemen görüş olarak karşımıza çıkmaktadır. Tarihin sürekli olarak ilerlediği ve insanların her daim daha iyi koşullara doğru yöneldiği, ahlaki, felsefi, ekonomik ve bilimsel olarak ilerleme fikrinin zeminini Hegel’de bu şekilde görürüz. Onun için ilerleme bir bilinç aşaması olmasından dolayı insan doğasındaki özgürlük bilinci onun bu aşamaya doğru hareket etmesini ve daima ileriye doğru daha iyiye doğru bir yönelimin olduğunu söylemektedir fakat o dönemin pozitivist anlayışından farklı olarak Hegel sadece bu durumun tarihsel olarak ilerlemesinin mümkün olduğundan bahsetmesidir bu temel felsefi ayrım olarak belirlemektedir (Collingwood,1990: 126-127). Hegel’in de kullandığı ilerleme fikri, kapitalizm ile birlikte onun oluşturduğu ekonomik hayat arz-talep düzeni, serbest piyasa ekonomisi ve pazar ekonomisi toplumu teknolojinin gelişmesi ve teknik alanın hakimiyeti ile günümüz dünyasının her alanına tesir etmiştir. Bunun sonucu ve idame ettiricisi olan neoliberal küreselleşme ise, adeta bir ahlaki değer olarak karşımıza çıkmaktadır. Daha doğrusu ilerleme fikri ve inancı yararcılık ve faydacılık ile birlikte hazcılık ve ödev ahlak anlayışlarına adeta bir yön ve ivme kazandırmaktadır (Kesgin, 2011: 277-280). Batı medeniyetinin hakim bir güç olarak belirlenmesi iktisadi alanda liberalleşme ile söz konusu olmuştur (Huntington, 1993: 57-59). Bu egemenliği elde etmesinin temelinde Batı medeniyetinin özellikle aydınlanma ile aklın eleştirisi ve insan aklının doğaya egemen olması düşüncesi yer almaktadır. Özellikle bu anlamda Descartes’in mekanist evren anlayışı bilginin elde edilmesinden sonra bilginin hakim güç olabilmek için kullanılabileceği görüşünü beraberinde getirmiştir. Bu düşünce geleneksel dönem bakış açısının aksine bir şekilde teşekkül ederek deneyin ve gözlemin egemen olduğu bir epistemolojik bakış açısı kazanmıştır. Böylelikle olaylar analiz edilirken sadece teknik bir bakış açısıyla bakma durumu ortaya çıkmıştır (Dedeoğlu, 2012:196).

Francis Bacon'un (1561-1626) "bilgi güçtür" sözü üzerine bilginin hakimiyetinin olduğu ve tezahür ettiği görülmektedir. Hakkın güç olarak görülmesi düşüncesi ortadan kalkarak, yerine bilginin hakimiyeti ve gücün hak olarak görülmesi ortaya çıkmaktadır. Bu anlayış bize neoliberal küreselleşme sürecine kadar uzanan, sömürgeci egemen görüşün temellerini sunmaktadır (Bayraktar, 2014b: 24).

Neoliberal küreselleşmenin ortaya koyduğu bir başka değer ise çıkar kavramıdır. Çıkar kavramı özellikle ilerleme fikriyle birlikte ele alındığında temel taşıyıcı değer olarak belirginleşmektedir. Yararcılığa dair görüşleri açıklarken modern dönemde karşımıza Jeremy Bentham (1748-1832) çıkmaktadır. Ahlak ve ekonomi ilişkisinden hareketle Bentham ve onun yararcılığa dair söyledikleri bize kapitalist süreçle beraber inşa edilen ve özellikle 1970'li yıllardan sonra küreselleşme kavramıyla birlikte anılan neoliberalizmin değerlerini ortaya koyma açısından önem arz etmektedir. Bentham'a göre yarar değerler arasında en üst mertebede olan temel değer olarak yer almaktadır. Çıkarın merkezde olmadığı bir değerler sistematığının zemini sağlam olmamaktadır. Ona göre çıkarın hareket noktası ve menşei insanın kendi yararı doğrultusunda hareket edip, acıdan kaçıp hoşuna giden davranışlara yönelmesinden oluşmaktadır. İnsanın doğasına dair yaptığı açıklama da Bentham yararın (iktisaden çıkarın) hareket ettiricilerinin haz ve acı olduğunu söyler. Bu iki kavram üzerinden insan tabiatı gereği davranmaktadır. Bu minvalde değerlendirildiğinde ahlakın kaynağının insanın hazzıya yönelmesi ve hoşnut olduğu davranışları gerçekleştirmesidir. Olaya sadece sayısal anlamda bakan Bentham niteliksel olarak hazzın varlığından söz etmemektedir (Macit, 2020: 84-88).

Bu düşünceler aslında yazarın kendi döneminin de fotoğrafı gibidir. Söz konusu dönemden günümüze uzanan bu değer tasviri ve çağrısı bugün neoliberal küreselleşmenin ahlaki zemininde de yaşayan bu çıkar duygusundan hareketle insanın acıdan kaçıp hazzıya yönelmesi durumu bulunmaktadır. İnsanların çıkarlarını korumak ve en yüksek anlamda hazzıya ulaşması kapitalist nizamın, onun taşıyıcısı olan liberal ve neoliberal küreselleşmenin felsefi temellerini ortaya koymaktadır (Kesgin, 2019: 222). Neoliberal küreselleşmenin bu değerler üzerinden yükselişi ve hakimiyeti tek kutuplu dünya düzeninin yerleşmesiyle sorgulanamaz hale gelmiştir. Ortaya konulan değerler evrensel değerler gibi görünmektedir. Bu durumun belli bir gücün hakim değerleri olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Bu süreç küresel güçlerin etki alanlarını oluşturmaktadır. Oluşturulan etki alanları emperyalizmin küreselleşmesini ve kapitalizmin dünyayı tükettirmek amacıyla, pazar haline

getirilmesini sağlamaktadır. Bu süreç çıkarlarını maksimize etmeye çalışan bireylerin davranışlarını sadece güçlü olanın hayatta kalacağı ve refah içerisinde yaşamayı hak edeceği düşüncesiyle birlikte değiştirmektedir (Bayraktar, 2017: 112-113). Bu sürecin oluşmasına etki eden bir diğer ahlaki ölçüt ise F. W. Nietzsche (1844-1900) ile karşımıza çıkmaktadır. Sistemin kendisine doğrudan katkısından ziyade dolaylı bir katkıdan bahsetmek mümkündür. Peki tesiri ne yöndedir? Nietzsche'nin ahlaka dair öne sürdüğü ilk önemli nokta, ahlakın yalnızca geleneksel olan davranışların devamlılığını sağladığı üzerinedir. Onun için ahlaklı olmak bu geleneksel olan davranışlara bağlılıkla ilgilidir. Bu şekilde incelendiğinde Nietzsche'nin egemen olan ahlakına karşı çıktığı görülmektedir (Cevizci, 2010: 157). Ona göre geleneksel yasalar, insanların doğasına ve yapısına göre yapılmamış yasalardır. Çünkü ahlak üzerinden bahsi geçen yasaların, toplumda hakim olan sınıfın diğer kitlelerin hayatlarını düzenlemek adına ortaya koydukları kurallar bütünü olduğunu söyler. Buradan hareketle uygulanan bu ahlaki tutumların köle ahlakı olduğundan bahseder (Nietzsche, 2011: 72-73). Nietzsche'nin temel aldığı bu yaklaşımda konu insandır. Ona göre insanlar güçlüler ve zayıflar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bireylerin hayatında hakim olan ilişki biçimi güç ilişkisidir. Ahlak olarak nitelendirilen kurallar sistemi ve değerler sistemi temel olarak bu güçlülerin ve zayıfların ahlakı şeklinde tezahür etmektedir. Bunu belirleyen nokta bireyin güçlü karakterli ya da zayıf karakterli olmasından kaynaklanır. Zayıf karakterli olan bireylerin ortaya koyduğu ahlak anlayışı köle ahlakı olurken, güçlü bireylerin oluşturduğu ahlak efendi ahlakı olarak teşekkül eder. Nietzsche bu ayrımı yaptıktan sonra kendine göre bir efendi ahlakı ortaya koyar onun ahlak anlayışının oluşturduğu üç tip insan tipi bulunmaktadır.

Sürü Tipi İnsan (Simgesi Deve): Var olan yapıyı, sistemi, kurumları sorgulamadan kabul eder. Bu tip insan çoğunluktur. Dinsel, toplumsal, ideolojik sistemlerin tesiri altında ve hatta esiri olan bu insandan kurtulmak gerekir. Bu tip insan tipi onun en alt seviye olarak gördüğü insanı oluşturmaktadır.

Başkaldıran İnsan (Simgesi Aslan): Var olanı eleştiren, sorgulayan, ona başkaldıran, karşı gelen insandır. Sorgulama ve eleştiri içerisinde bulunduğu için önemli bir aşamadır. Ancak bu yeterli değildir. Onun istediği insan anlayışı özgür insan yani üst insan anlayışıdır.

Özgür İnsan (Simgesi Çocuk): Nietzsche insanın ayırt edici yönün öncelikle eleştirmek, sorgulamak olduğunu (2. aşama), daha sonra ise üst aşama olan üstün insan da dediği bu aşamada, yeniden ve sadece kendi aklıyla, bağımsız ve özgür olarak kendi

değerlerini kendisi yaratmak olduğunu savunur. Sorgulayan, eleştiren, anlayan, bağımsız düşünebilen, kendi aklıyla isteyen ve davranan özgür insan olmak, işte O'nun oluşturmak istediği insan anlayışının temelidir (Cevizci, 2010: 157-159). Nietzsche'nin ortaya koyduğu ahlak anlayışı ve onun olması gereken üstün insan modeli güçlü zayıf ilişkisini ortaya koyarak bugünkü anlamda neoliberal küreselleşmenin felsefi temellerini ortaya koymaktadır. Zira saha adeta güçlülerin daha fazla güçlü ve haklı olabildiği ciddi bir hukuki ve ahlaki zemine sahiptir.

Sonuç olarak, bugünkü şekliyle neoliberal küreselleşme, batı düşünce geleneğinin bir ürünü olarak ortaya çıkmış ve onun düşünsel zemininde beslenmiş ve filizlenmiştir. Aydınlanma döneminin, yeni bir süreç yaratmasıyla ontolojik, epistemolojik ve ahlaki açıdan yeni bir insan ve onun merkezde olduğu evren anlayışı kendini göstermiştir. Onun düşünsel felsefi boyutunu liberal bir bakış ile ortaya koyan, Locke, Hume ve Smith gibi düşünülerin insanın doğasına ve ekonomik serbestliğine dair söyledikleri, sürecin hareket ettirici temel düşüncelerinin başında gelmektedir. Bu anlayış, endüstrileşmeyle birlikte geleneksel olan yaşantının, modern bir hal almasına ve bu modern hal alınırken köklü değişikliklerin meydana gelmesini sağlamıştır. Sürecin faili olan bir zümre bulunmaktadır. Bu zümreyi tüccar sınıfı oluşturmaktadır. Tüccar sınıfı, çıkarları doğrultusunda hareket ederek, kendi konumunu güçlendirerek ilerleyişini sağlamıştır. Tüccar sınıfının, düşünsel anlamda fikrîsel dünyasını şekillendiren liberalizm felsefesi, zaman içerisinde, tüccar sınıfının çıkarları ve arzuları neticesinde hareket edilmesine ve onun ideolojik bir boyut kazanmasına sebep olmuştur. Bu süreç batı medeniyetinin içerisinde çıkmış olan bir düşünce külliyyatının, ideolojik çıkarlar doğrultusunda bütün dünyaya yayılmasına neden olmuştur. Bu yayılım olurken birkaç yüzyıl öncesinde klasik manada sömürgeci güçler, güçlerini kullanarak, tahakküm altına alarak ve sömürgeleştirerek birçok topluma doğrudan etkisini hissettirmiştir. Bir felsefi fikriyatın zaman içerisinde belli bir zümrenin çıkarları doğrultusunda şekillenmesi, ideolojik bir boyut haline gelmesini sağlamıştır. Dünya üzerinde ortaya çıkan bu felsefi düşüncenin bir sonucu olarak temayüz etmiş uygulama araçlarından birisi olarak maliye politikaları bulunmaktadır. Bu maliye politikalarında, modern zamanda tröstleşen şirketlerin etki alanlarını ve faaliyetlerini genişlettiği değerlendirilmektedir. Dünya artık küresel bir hal almıştır ve küreselleşmenin tesirleriyle karşı karşıyadır. 1980'li yıllarla birlikte doğrudan etkisini belli eden neoliberal küreselleşmenin siyasal boyutlarına baktığımızda ise başından bu yana devamedegelen gelir dağılımındaki adaletsizlik ve bunun yarattığı sosyal ve siyasal sorunlar giderek daha da

derinleşerek karşımıza çıkmaktadır. Bu sürecin oluşumu ahlaki erdemlerin, ekonomik değerlere dönüşümünü meydana getirmiştir. Machiavelli'nin ortaya koyduğu ve kendinden sonra adlandırılan makyavelist anlayışla ahlakın amaç olmaktan çıkıp araç olarak değerlendirilmesiyle başlayan ve insanın doğuştan kötü olduğu inancından beslenen bu süreç, daha sonra kendi çıkarını düşünerek hareket eden bireyin, çatışma ve rekabet ortamında hazlarına yönelik hareket etmesi, ilerleme fikriyatının bireyin bu amaçlarına uygun şekilde kullanılması ve güçlü-zayıf bireylerin ayrımı durumu bir araya geldiğinde bugünkü neoliberal küreselleşmenin oluşumundaki felsefi temelleri karşımıza çıkarmaktadır.

4. SONUÇ

Bugün neoliberal küreselleşme, zamanın ruhuna uygun bir şekilde evrilerek, hakim bir ideoloji konumunda, insan yaşamını düzenler niteliktedir. Bu düzenleme meydana gelirken, ortaya çıkan düşünce sistemi Batı kaynaklı olmasından ötürü Batı değerleri ve yargıları üzerinden tecessüm etmektedir. Felsefi olarak değerlendirilecek temel nokta, mevcut sistemin hangi değerler üzerinden yükseldiği ve bugün siyasal ve felsefi boyutlarda ne şekilde yansımalarının olduğudur. Süreç, siyasi ve onun oluşturduğu ekonomik düzlemde meydana geldiği için değerlerin de oluşumu bu kavramlardan bağımsız olarak ele alınamaz.

Neoliberal küreselleşmenin ortaya koyduğu değerler, modern insanın hayatında dönüşerek, ahlaki erdemlerin yerini almış vaziyettedir. Değerler, insanların zihinlerinde neredeyse evrensel değerler olarak özdeş anlamlara gelmektedir. Yeni dönemin insan anlayışında insanın kutsanması ve en değerli varlık olarak evrenin merkezinde olduğu düşüncesi hakim görüş konumundadır. Bu görüş beraberinde, insanın özgürlüğünü temel alarak; ilerlemeci bakış açısını, çıkarını düşünen insanın, hazzı ulaşmak için hareket etmesini ve rekabete dayalı toplum anlayışını ortaya çıkartmıştır. Amaç modernleşme, ilerlemek, rekabet etmek ve pragmatist bir yaklaşım ile hareket etmek olduğu için insan kapitalizm ile birlikte “homo economicus” halini almıştır. Rekabet etmek ve çıkarını düşünmek bu sürecin temel değerleri olmaktadır. Manadan kopuş, maddesel bir bakış açısına sahip olmak ve dünyevileşmek sürecin dinamiklerini ortaya çıkartmaktadır.

Neoliberal küreselleşme ile arzın talebi oluşturduğu bir süreç belirginleşmiştir. Her şeyin alınıp satılabilir olduğu bir sistem içerisinde, bireyler çıkarılarlarını düşünmelidirler. Bireylerin çıkarılarını, mutluluğunu dolayısıyla hazzını düşünerek hareket etmesi tek gayeleri konumundadır. Bunlar meydana gelirken bazı yansımalar söz konusudur. Siyasal anlamda değerlendirildiğinde, dünyada gelir dağılımındaki adaletsizlik özellikle neoliberal ekonomi politikalarının uygulanmasıyla birlikte artış göstermiş ve kitlelerin yoksullaşmasına, eğitim ve sağlık gibi kritik hizmet alanlarından eşit olarak yararlanılamamasına sebep olmuştur. Felsefi açıdan değerlendirildiğinde ise siyaset ve ahlak dolayısıyla ahlak ve ekonomi ilişkisi bu sürecin temel noktalarını ortaya koymaktadır. Neoliberal küreselleşmenin ortaya koyduğu ahlak anlayışında, bugün siyasetten bağımsız bir saha bulunmamaktadır. Siyasi gayeler, bugün ahlakın araçsallaştırılmasını mümkün hale getirmektedir. Ekonomik ilişkiler temelinde ahlakın amaca giden yolda, araç konumunda olması büyük felsefi etkilere sebep olmaktadır. Ekonomi, hayatın belirleyicisi konumundadır ve modern insanın çerçevesini bu

hayat anlayışı oluşturmaktadır. Sistemin oluşumunu ve dönüşümünü anlamak için onun felsefi alt yapısını anlamamız gerekmektedir. Bunun için ise bakılması gereken yer, batı düşünce tarihi ve batı kültürüdür. Filozofların düşünceleri bizlere bu konuda detaylı bilgi sunmaktadır. Liberal felsefenin ortaya koyduğu değerler ile bir ideoloji halini almasıyla dönüşümün başladığını söyleyebiliriz.

Batı düşünce geleneği değerlendirildiğinde, liberalizm kavramı, önemli bir yer tutmaktadır. Onun ortaya çıktığı dönemin en önemli özelliği, geleneksel insan anlayışının ortadan kalkarak, modern bireyin oluşumunun gerçekleşmiş olmasıdır. Bu süreç içerisinde liberalizmin kaynağını ve hakimiyetini sağlayan temel düşünce modern bireyin özgür olmasıdır. Modern bireyin oluşumu ele alındığında kozmolojik, ontolojik ve epistemolojik temellerde inşa edildiği görülmektedir. Bu temellerin oluşumunda tarihsel süreç irdelendiğinde Batı Orta Çağ düzeninde iki büyük güç olan Katolik Kilise ve feodal toprak ağalığı düzeninin etkisini kaybetmesi görülür. Köyden kente göçün başlamasıyla değişen sosyal hayat biçimleri belirli bir zümrenin çıkarına bir vaziyette ilerleyerek onun gelişimine katkı sağlamıştır. Bu zümre burjuva sınıfıdır. Burjuva sınıfı zamanın ruhunu iyi değerlendirerek ekonomik süreci sırtlayan sınıf konumundadır. Batı Orta Çağ düzeni içerisinde geleneksel dönemin zayıflamasında Reform hareketinin önemi büyüktür. Katolik Kilise anlayışının zarar görmesi, insanın Tanrı'nın rızasını kazanmak için çalışması ve zenginleşmesi, bireyin Dünya anlayışında ciddi değişimlerin yaşanmasını sağlamıştır. Daha sonra ortaya çıkan Rönesans hareketlerinin başlamasıyla artık değişim etkisini göstermeye başlamıştır. Kozmolojik, ontolojik ve epistemolojik olarak bireyin temel özellikleri, akli referans alması, kendisinin evrenin merkezinde olduğunu ve özgürlüğüdür.

Liberalizm bireyin yaşama, özgürlük ve mülkiyet hakları gibi fikirleri üzerinde yükselmektedir. Bunun oluşmasının kaynağındaki yazılı metinlerini göreceğimiz noktalardan biri Amerika Birleşik Devletleri'nin "Bağımsızlık Bildirgesi" olmuştur. Bireycilik, akılcılık, özgürlük, rızaya dayalı yönetim ve hoşgörü liberal devletin kurulmasının zeminindeki düşünceler olmuştur. Daha sonra burjuvazinin feodaliteye karşı mücadelesinin sonucunda meydana gelen Fransız Devrimi ile liberal düşüncenin hakimiyetinin sağlanması ortaya çıkmıştır. Böylelikle liberal felsefenin doğuşunu hazırlayan tarihsel süreç ve onun ne şekilde ortaya çıktığı belirtilmiştir.

Çalışmamda liberal felsefenin ortaya çıkmasını sağlayan başlıca fikir babalarını olarak J. Locke, D. Hume ve A. Smith ele alınmıştır. İlk olarak Locke'un görüşlerini ele aldığım

mülkiyet kavramı öne çıkmaktadır. Mülkiyetin korunması gerektiği, bunun insana Tanrı tarafından bahşedilmiş doğal bir hak olduğunu belirterek, bunun için gerekli olan yönetim anlayışının hoşgörü ve rızaya dayalı yönetimin olduğunu vurgulamaktadır. Bu düşünceler liberalizm için hem düşünsel zemin, hemde birçok filozof için fikir kaynağı konumundadır. Evrensel bir ahlak yasasının varlığından söz edilemeyeceğini söyleyen Hume'a göre, insanlara devletin belli bir ahlaki öğretiyi dayatması uygun değildir. D. Hume'un ortaya koyduğu düşünceler A. Smith'i etkilemiş ve onun serbest piyasa ekonomisinin oluşmasını sağlayan en önemli düşünür konumuna gelmesine katkıda bulunmuştur. Smith düşüncesinde, modern devletin en önemli görevlerinin; bireylerin temel hak ve hürriyetlerinin korunması ve mülkiyet hakkı olduğu görülür. Bunun haricinde devlet özel teşebbüsün haklarına müdahale noktasında oldukça minimal düzeyde hareket etmelidir. Böylece rekabet ortamı desteklenmiş olacak ve ulusların zenginleşmesinin önünde bir engel kalmayacaktır. Onun serbest piyasa anlayışı, devletin piyasaya müdahale etmemesi gerektiğini vurgulaması bugün neoliberal düşüncenin de savunduğu ilkeler olarak görülmektedir ve süreç o zamanın devamı niteliği taşımaktadır. Bu düşünceler liberal düşüncenin omurgasını oluşturmaktadır. Sonuç olarak belirli bir tarihsel süreç içerisinde oluşumunun zemini hazırlanmış olan liberal düşüncenin kurucuları Locke, Hume ve Smith'tir. Liberalizmin savunduğu temel meseleleri incelediğimizde, akılcılık, bireycilik, özgürlük, hoşgörü ve rızaya dayalı yönetim anlayışı ve serbest piyasanın olduğunu görmekteyiz. Bu liberal felsefenin oluşum sürecini tarihsel bir açıdan yansıtmaktadır. Peki bu liberal düşünce veya felsefe, bir ideoloji olarak nasıl ortaya çıkar veya bir ideoloji olduğu düşünülebilir?

Siyaset felsefesi ve siyasal ideoloji arasındaki temel farkları irdelediğimizde, siyaset felsefesinin zaman ve mekandan soyut dönemin koşullarına göre şekillenen bir yapısının bulunmadığını görmekteyiz. Siyasal ideolojiyi ele aldığımızda ise, ortaya koyulan ideoloji insanlara belirli bir dönemin içerisinden seslenmektedir. İdeolojiler belirli bir iyinin peşinden koşmaktadırlar. Fakat bu iyinin peşinden koşarken, bu iyi belirli bir zümrenin, topluluğun iyisi olarak temayüz etmektedir. Siyasal ideoloji ve siyaset bilimi bilgiyi ve varlığı ele alış bakımından uzmanlaşmayı gerektirir ve varlığı parçalara bölerek incelemeyi yöntem olarak edinir. Siyaset felsefesinde ise bu durum, bütüncül kapsayıcı bir bakış açısı ile ele alınmaktadır. Bu anlamda hakikat, ideolojiler açısından zaten ulaşılmış olan bir olgu veya fikir iken; siyaset felsefesi için ulaşılması için mücadele gereken, çaba gösterilmesi, sorgulanması gereken bir olgudur. Durum böyle olduğunda belirli bir zümrenin çıkarları doğrultusunda şekillenmesi ve dönemin koşullarına göre değişkenlik göstermesi liberal

felsefenin ideolojik bir boyut kazandığının ortaya koyulmasını sağlamaktadır. Ayrıca kendi değerlerini inşa ettiğinde bunu yayılımcı bir bakış açısıyla herkese ulaştırmak istemektedir. Oysa siyaset felsefesinin böyle bir amacı bulunmaz. Liberalizmin ideoloji halini halması bu değerlerin belirli bir sınıfın çıkarları doğrultusunda dönüşümünden soyut bir şekilde ele alınamaz. Ayrıca bu sınıfın kalkınmasına olanak sağlayan devlet politikaları ile liberal felsefenin, devletlerin gelişmesi için ideolojik bir perspektif sunmuştur. Özellikle Batı tarihi incelendiğinde sömürgecilik ve ırkçılık bugün dahi izlerini barındırmaktadır. Sanayi devriminin etkisi ve bilimsel anlamda yapılan atılımlar ile liberal devlet anlayışı Batılı devletler özelinde egemen görüş halini almaktadır. Liberal felsefenin ideolojik bir boyut kazanması sonucunda çıkarını düşünerek hareket eden devletler, dünya pazarlarına yayılarak daha fazla ham madde ve sömürge insan gücüne ulaşmaya çalışmıştır. Öyle ki köle insan ticareti yapan şirketler o dönem borsada en fazla kazandıran şirketler arasında olmuşlardır. Böylelikle kapitalist dünya düzeni hakim hale gelmeye başlamıştır.

Kapitalizm anlayışının Batılı devletlerce benimsenmesi ile sistemin ilk krizi ortaya çıkmıştır. Bu krizin aşılabilmesi için ise çözüm olarak, yeni pazarlara açılmak ve ham madde kaynaklarına yönelmek gerektiği düşünüldü. Kapitalizmin bütün Dünya'ya yayılması durumu karşımıza çıkıyordu. Bu süreç içerisinde değerlendireceğimiz bir diğer nokta ise, bu gerçekleşirken emperyalizmin kullanılmasıdır. Güç kullanma ve tahakküm altına alma anlamlarına gelen emperyalizm, kapitalizmin pazar ekonomisinin ve rekabet koşullarının sürdürülebilmesi için önem arz etmekteydi. Az gelişmiş ülkeler ya da gelişmemiş ülkeler, gelişmiş ülkeler tarafından ya sömürgeleştiriliyor ya da eşit olmayan şartlarda anlaşmalara zorlanıyordu. Bu da mümkün olmazsa savaş ile tehdit ediliyordu. Bu emperyalizm çağı kapitalizm için gerekli olan sermaye birikimine büyük katkıları olan süreç olarak tarihe geçmiştir. Rekabet ortamı ilerleyen sürelerde kontrol edilemez çatışma ortamına dönüşmüş ve dünya savaşlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Özellikle batılı devletler sömürge ve güç paylaşımında anlaşmazlıklara girerek I. Dünya Savaşının çıkmasını sağlamıştır. Sürecin bu noktaya kadar gelen zaman zarfında birçok tekel ve kartel oluşmuştu. Liberal felsefenin oluşumunda ekonomik süreci sırtlayan burjuva sınıfı çok daha gelişmiş ve hakimiyet alanı bütün dünyaya yayılmıştır.

Bu süreç sonucunda, liberal ideoloji kendini yenileyerek 1930'lu yıllardan 1970'li yıllara kadar sürecek olan refah devleti anlayışı, (keynesyen tarzı devlet anlayışı) hakim olmaya başlamıştır. Savaştan çıkmış toplumların, yaralarını sarması ve daha iyi bir gelecek

inşa etme amacıyla uygulanan bu sistem, refahın toplumun tabanına yayılmasını amaçlıyordu. Bu amaç doğrultusunda ulusal kalkınma planları ile klasik liberalizm anlayışından farklı olarak devletin piyasaya müdahale etmesi durumu belirginleşen bir hal aldı. Daha sonra sürecin yapısal bazı krizlerle birlikte değişimi ve liberalizmden neoliberalizme yaşanan iktisadi dönüşüm meydana geldi.

Neoliberalizm beraberinde küreselleşmeyi de getirmektedir. Sermaye akışının özgür olması, gümrük vergilerinin kaldırılması ya da azaltılması, ticaretin serbest ve bütün ülkeleri birbirine bağlayıcı bir şekilde yapılması neoliberalizmin temel ilkelerini oluşturmaktadır. Bu ilkeler oluşturulurken sistemin maliye politikalarını ve iktisadi yansımaları ortaya koyacak bazı kurumlar ortaya çıkmaktadır. Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, İktisadi İşbirliği ve Gelişme Örgütü, Dünya Ticaret örgütü bunlara örnek olarak verilmektedir. Bu kurumlar sistemin yaygınlaşması amacıyla hareket ederek devletler özelinde yetki sahibi olmaktadır. Süreç büyük şirketlerin oluşmasına da destek olmuştur. Küreselleşen şirketler karlılığını artırırken, ulusal düzeyde kalan şirketler en fazla mevcut durumunu koruyabilmiştir. Neoliberalizmin maliye politikalarının etkisiyle ve şirketlerin küreselleşmesiyle, neoliberal küreselleşme etki alanını genişletmiştir. Dünya gelir dağılımındaki adaletsizlikler bugün azınlık olan bir kesimin, çoğunluğun gelirinden çok daha fazla kazançlar elde ettiğini ortaya koymaktadır. Özellikle Batılı devletler içerisinde gelir dağılımında adaletsizliğe en fazla sahip olan ülke Amerika Birleşik Devletleri'dir. Diğer ele aldığım ülkeler ise Fransa ve Almanya'dır. Amerika'ya oranla gelir adaletsizliğinde daha az boyutlarda olan bu ülkelerin değişimi sömürgeleştirme faaliyetlerinin son bulması, 19. yüzyıldaki yayılmacılıklarının ortadan kalkması ve sosyal devlet anlayışlarını benimsemeleri ile ilişkilidir. Doğulu ülkeler olarak ise Rusya, Çin ve Hindistan sürecin içerisinde yer almaktadır. Özellikle neoliberal politikaların hakim olmaya başladığı dönem olan 1980 sonrası süreçte, bu ülkelerde de gelir dağılımındaki adaletsizliğin yaygınlaştığı görülmektedir. Kapitalistleşme noktasında geçmiş yıllara göre daha temkinli olan bu ülkelerin neoliberal ekonomi politikalarını uygulamaları ile bugün gelir dağılımındaki adaletsizliğin artış gösterdiğini söylemek mümkündür. Sürecin gelir dağılımındaki adaletsizlik üzerinden sosyal ve siyasal boyutta etkileri mevcuttur. Neoliberal küreselleşme süreci, beraberinde ortaya çıkan siyasal boyutun haricinde sürecin bir de felsefi boyutu bulunmaktadır.

Bu boyut irdelendiğinde, sürecin bir ahlaki zemini ve onun üzerine inşa edildiği ahlaki değerler bulunmaktadır. Bu noktada küreselleşme ve evrenselleşme kavramlarını incelemek uygundur. Evrenselleşmiş insan modelini ele aldığımızda ahlaki bakış açısının ideolojik bir boyuttan uzak olduğu görülmektedir. Ahlakilik insanın evrenselleşmesine katkı sunarak erdemli insanın içinde yaşadığı toplumun kültür ve değerlerini kaybetmeyip var olabilmesini sağlamaktadır. Küreselleşmenin beraberinde oluşan ideolojik bakış açısı, bütün dünyanın mozaik kültür yapısının korunmasını savunurken eylem noktasında aksi bir şekilde onu dönüştürmektedir ve kültürüyle birlikte var olmasına imkan tanımamaktadır. Evrensellik, hür irade sahibi insanın değerlerini, kendi kültürü içerisinde manevi kıymetleriyle şekillendirmesine katkı sunmaktadır ve bu anlamda ideolojik bir gaye taşımamaktadır. Siyaset felsefesi ve siyasal ideoloji arasındaki ayrıma benzer bir ayrım evrensellik ve küresellik kavramları açısından geçerlidir. Bu ayrım mevcut ekonomik değerlerin, ahlaki erdemlere dönüşümünü de yansıtmaktadır.

Sonuç olarak siyaset ve ahlak, ekonomi ve ahlak ilişkisi buradan kendini belirginleştiren bir hal almaktadır. Ekonomi hayatın bir gerçeği ve hayatın merkezindedir. Bu noktada ahlakın amaç olmaktan çıkıp bir araç konumuna geldiği görülmektedir. Modern birey iktisadi hayatın oluşturduğu değerler ile kendine varlık alanı bulmaktadır. En önemli nokta ise çıkar kavramıdır. Arz talep piyasasının oluşumundaki temel değer çıkar olarak belirmektedir. Ekonomik sürecin yarattığı değerler başlıca bireyin kendi çıkarını maksimize ederek hareket etmesi, bunu hareket ettirici olarak ilerleme fikri, ve en son noktada bireyin hazzına göre hareket etmesi olarak temayüz etmektedir. Bu sürecin temel değerlerini ortaya koymakla birlikte onun kutsallığı, her şeyin merkezinde olduğu ve özgürlüğü fikri ayrı bir boyutta düşünülmemelidir. Sürecin ahlaki erdemleri, küreselleşerek yayılmaktadır. Bu sürecin oluşumu batı düşünce geleneğinin bir ürünü olarak ortaya çıkmış ve şekillenmiştir. Özellikle bu süreci felsefi boyutlarıyla filozofların değerlendirmeleriyle işleyerek ele almak neoliberal küreselleşmenin ahlaki zeminini anlamamız için önem arz etmektedir. Bu noktada liberal düşüncenin fikir babalarını olan Locke, Hume ve Smith neoliberal düşünce de ise Hayek ve Friedman'ı incelemek önemlidir. Batı düşünce geleneği içerisinde değişimlere sebep olan ve modern düşüncenin oluşumuna kaynak oluşturan Machiavelli, Descartes, Bacon, Hegel, Bentham ve Nietzsche ise sürecin oluşumundaki diğer kabul ettiğim filozoflardandır. İçerisinde yaşadığımız dünya, her şeyin alınıp satılabilir bir hal aldığı, metalaştığı ve ahlaki erdemlerin ekonomik değerlere dönüştüğü bir dünyadır. Bu süreç, siyasetin çıkarları doğrultusunda şekillendirdiği ekonomik bir süreçtir. Konu

ekonomi ve siyasetin çıkar odaklı düşünce yapısı olduğunda, insani erdemlerin amaç olmaktan çıkıp araç konumuna gelmesi söz konusu olmaktadır.

Böyle bir durum içerisinde çözüm arayışı için özellikle felsefeciler büyük bir öneme sahiptirler. Neoliberal küreselleşme sürecine kontrolü bıraktığımızda, birtakım hakim güçlerin inisiyatifine ortamı terketmiş oluyoruz. Bu terketmiş olduğumuz güçlerin ise ahlaki anlamda, evrensellik anlamında bir endişeleri ya da bir yaklaşımları bulunmadığı için, bu sistemin işleyişi, kolaylıkla bir hakimiyet ve sömürü düzeninin oluşmasına meydan sağlıyor. Bu durum içerisinde bizlerin de dünyaya felsefi anlamda ve bir medeniyet tasavvuru anlamında bir teklifimiz olabilmelidir. Özellikle kendi zihin dünyamızla, kendi kültürel dinamiklerimizden, entelektüel, manevi ve felsefi birikimlerimizden istifade ederek de dünya sorunlarını detaylı olarak irdeleyip, eleştirel bakış açısı ile süreci kavramamız ve teklifimizi sunmamız gerekmektedir. Bu doğrultuda Türk kültür ve medeniyetimizden İslam değerler teorisinden faydalanarak etik ve evrensellik düzleminde bir medeniyet tasavvuru bir felsefi yaklaşım söyleyebilmeliyiz. Ancak şekilde daha adil, daha insani, daha ahlaki idealler çerçevesinde bir düzen, bir düşünce sistematığı oluşturmak söz konusu olabilir.

5. KAYNAKÇA

- Açıkgenç, A. (2005). Küreselleşmenin ve Değerlerin Felsefi Temelleri. *Felsefe Dünyası*. 2005/1. S. 41. 37-40.
- Ağaoğulları, M. A, Köker, L, (2008). *Tanrı Devletinden Kral Devlete*. Ankara. İmge Yayınları.
- Akçetin, Ç. N, Akçetin, E. (2015). Liberalizmin Dönüşümü. *Hümanitas Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*. 1 (2). 15-26.
- Alfredo, S.F, Deboraj, J. (2014). *Neoliberalizm Muhalif Bir Seçki*. (Çev, Başlı, Ş, Öncel, T). İstanbul. Yordam Kitabevi.
- Altındal, A. (2007). *Haşhaş ve Emperyalizm*. İstanbul. Alfa Yayınları.
- Alvaredo, F, Chancel, L, Piketty, T, Saez, E, Zucman, G, (2019). *Dünya Eşitsizlik Raporu*. (Çev, Cimitoğlu, H, K). İstanbul. Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Akın, İ. (1964). *Temel Hak ve Özgürlükler*. İstanbul. Bahar Yayınları.
- Atılğan, G, Aytekin, A.T. (2017). *Liberalizm- Siyaset Bilimi, Kavramlar, İdeolojiler Disiplinler Arası İlişkiler*. Ankara. Yordam Kitabevi.
- Ataay, C.K. (2016). Hayek ve Friedman'ın Devlet Anlayışı. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*. Cilt. 4. Sayı 1. Sf. 129-151.
- Ataöv, T. (1970). *Amerikan Belgeriyle Amerikan Emperyalizminin Doğuşu*. Ankara. Doğan Yayınevi.
- Avcı, M, Mukiyen Avcı, G. (2017). Institutional Quality and Income Inequality Relationship for OECD Countries. *Sosyoekonomi*. 25 (31). 75-90.
- Aydın, M . (2000). Neoliberal Dalga ya da Küreselleşme. *Bilgi Sosyal Bilimler Dergisi*. (1). 13-27.
- Aydoğan, M. (2000). *Yeni Dünya Düzeni, Kemalizm ve Türkiye*. 2. Cilt. İstanbul. Otopsi Yayınevi.
- (2001). *Bitmeyen Oyun ve Türkiye'yi Bekleyen Tehlikeler*. İstanbul. Otopsi Yayınevi.
- (2004). *Antik Çağdan Küreselleşmeye: Yönetim Gelenekleri ve Türkler*. 1. Cilt. İstanbul, Umay Yayınları.

- Ayyıldız, F. (2017). Gelir Adaletsizliğinin Sebeplerinin Araştırılması: Ampirik Analiz. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*. 34 (34). 131-141.
- Bakırcı, F. (2008). Hobbes'ta Sözleşmenin Kökeni Akıl Mıdır?. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 63 (03). 1-48.
- Barry, N. (1982), The Tradition of Spontaneous Order. *Literature of Liberty*. V. 5. n. 2. pp. 7-58.
- Başdemir, H. Y. (2005) İskoç Aydınlanma Etiği: Hutcheson, Hume Ve Smith, *Liberal Düşünce*, Sayı 37, Kış 2005, S. 27-44.
- (2007). Liberalizmin Ahlaki Temelleri. *Doktora Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- (2009). *Liberalizm: Ahlaki Temeller*. Ankara. Liberte Yayınevi.
- Baykan, F. (2000). *Aydınlanma Üzerine Bir Derkenar*. İstanbul. Kaknüs Yayınları.
- Bayraktar, L. (2014a). *Felsefe ile*, Ankara. Aktif Düşünce Yayıncılık.
-(2014b). Güç Hakdır Diyen Medeniyetle Hak Güçtür Diyen Medeniyet Aynı Değildir. *Referans Kültür, Sanat ve Edebiyat Dergisi*. S.11. Sf. 24-25.
- (2016). *Medeniyet ve Felsefe*. Ankara. Aktif Düşünce Yayıncılık.
- (2017). Küreselleşme Karşısında Gençlerimizin Şahsiyet İnşası. Türler, C. Yayına Hazırlayan, Küreselleşme Etik ve Evrensellik. Ankara. *Türk Felsefe Derneği*. Sf. 109-122.
- Bocutoğlu, E. (2013). Neo-liberalizmin Milli Gelirdeki Emek Payına Etkileri. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*. 2(4). 8-27.
- Birler, Ö. (2017). *Liberalizm*. G. Atılgan ve A. E. Aytekin (Ed.), Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler. Ankara. Yordam Yayınevi. 302-307.
- Brezekinski, Z. (1998). *Büyük Satranç Tahtası, Amerika'nın Önceliği ve Bunun Jeostratejik Gereklere*, (Çev. T. Dikbaş-E. Kocabıyık). İstanbul. Sabah Kitapları. s.27-30.
- Cassier, E. (1984). *Devlet Efsanesi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çalışkan, Ş. (2011). Türkiye'de Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk. *Journal of Social Policy Conferences*. 0 (59). 89-132.
- Cevizci, A. (2010). *Felsefeye Giriş*. İstanbul. Nobel Yayın Dağıtım.

-(2017). *Felsefeye Giriş*. İstanbul. Say Yayınları.
- Cural, M. (2009). Oecd Ülkelerinde Gelir Dağılımının 1980 Sonrası Gelişimi ve Eşitsizliği Azaltıcı Müdahaleler. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*. Ekim. 4(2). 73-97.
- Çeçen, A. (2005). *Ulusal Sol*. İstanbul. Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- Çelik, Z . (2012). Neoliberalizmin Kısa Tarihi. *İdealkent*. 3 (7). 187-193.
- Çelikel Danışoğlu, A, (2004). Küreselleşmenin Gelir Eşitsizliği ve Yoksulluk Üzerine Etkileri. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Dergisi*. S. 5. 215-239.
- Çeştepe, H. Ergün Tatar, H. (2019). Doğrudan Yabancı Yatırımlar, İstihdam ve Gelir Eşitsizliği İlişkisi: Gelişmiş Ülkeler Örneği. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 17 (2). 123-152.
- Çetin, H. (2002). Liberalizmin Tarihsel Kökenleri. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. 3. Cilt, Sayı 1.
- Çevik,C. (2019). Luther'in Skolastik Teolojiye Karşı Tezleri. *MESOS Disiplinlerarası Ortaçağ Çalışmaları Dergisi*. 1. 19-42.
- Collingwood, R. G. (1990). *Tarih Tasarımı*. (Çev, Dinçer, K). İstanbul. Ara Yayınları.
- Çotuksöken, B, Babür, S. (2011). *Metinlerle Orta Çağ'da Felsefe*. Ankara, Bilge Su Yayınları.
- Dedeoğlu, M. (2012). Küreselleşme Sürecinde Neoliberal Ahlaki Paradigmanın Felsefi Temelleri. *Hak-İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*. Cilt:1. Sayı: 1, S. 187-208.
- Erdoğan, M. (2009). Liberalizmin Tarihi ve Felsefi Temelleri. *Eskiye Dergisi*. 15:5-17.
- Friedman, M. (1988). *Kapitalizm ve Özgürlük*. İstanbul. Altın Kitaplar Yayınevi.
- (2008). *Kapitalizm ve Özgürlük*. İstanbul. Plato Film Yayınları.
- Fromm, E. (1997). *Sahip Olmak ya da Olmamak*. (Çev, Arıtan, A). İstanbul. Arıtan Yayınları.
- Gaus, G. F. (2000). *Political Concepts and Political Theories*. Boulder/Co: Westview Presss.
- Ghai, D. (1995). Yapısal Uyum, Küresel Bütünleşme ve Sosyal Demokrasi. *Piyasa Güçleri ve Küresel Bütünleşme*. (Çev. İdil Eser). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları 39-71.

- Gulbenkian Komisyonu. (2012). *Sosyal Bilimleri Açın*. (Çev. Tekeli, Ş). İstanbul. Metis Yayınları.
- Göçmen, D. Kaya, G. (2013). Adam Smith'in Siyaset Felsefesine Dair Bir Kuramsal Çerçeve. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*. (15). 85-109.
- Gürsoy, K. (2006). *Bir Felsefe Geleneğimiz Var Mı?*. İstanbul. Etkileşim Yayınları.
-(2007). *Bir Evrensel Projemiz Var Mı?*, İstanbul. Etkileşim Yayınları.
- Gündal, B. (2015). Çin Ekonomisinin Yapısal Dönüşümü. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 3 (2). 55-72.
- Gökberk, M. (1979). *Felsefenin Evrimi*. Ankara. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Gökkurt, A. S. (2018). *Neoliberal Küreselleşme ve Popülist Eğilimler: 2007-2009 Küresel Finans Krizi Bağlamında Bir Değerlendirme*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- Harari, N.Y. (2015). *Hayvanlardan Tanrılara Sapiens*. (Çev, Genç, E). İstanbul. Kolektif Kitabevi.
-(2016). *Homo Deus Yarının Kısa Tarihi*. (Çev, Taneli P.N). İstanbul. Kolektif Kitabevi.
- Hayek, F.A.V. (1995). *Kölelik Yolu*. Ankara. Liberal Düşünce Topluluğu Yayınları.
-(1997). *Kanun, Yasama Faaliyeti ve Özgürlük Cilt III; Özgür Bir Toplumun Siyasi Düzeni*. (Çev. Öz, M.). Ankara. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
-(2009). Liberalizm. *Liberal Düşünce*. Cilt 14(55): 197-224.
- Hegel, G.W.F. (2006). *Tarih Felsefesi*. (Çev. Yardımlı, A). İstanbul. İdea Yayınevi.
- Heywood, A. (2013). *Siyasi İdeolojiler: Bir Giriş*. (Çev: Bayram, K.A). Ankara: Adres Yayınları.
- (2018). *Siyaset* (Çev, Bakırcı, F). Ankara. BB101 Yayınları.
- Huberman, L. (1982). *Feodal Toplumdan Yirminci Yüzyıla*. Ankara. Dost Kitabevi.
- Hume, D. (2009). *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. (Çev. Baylan, E). İstanbul. Bilge Su Yayıncılık.
- (2010). *Ahlak*. (Çev, Şimşek, N). İstanbul. Dergah Yayınları.
- Huntington, S.P. (1993). *Üçüncü Dalga*. (Çev, Özbudun, E). Ankara, TDV Yayınları.

- İnaç, H, Demray, M . (2015). Siyasal Bir İdeoloji Olarak Neo-liberalizm. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (11).
- İnalcık, H. (2004). Kültür Etkileşimi, Küreselleşme. *Doğu-Batı Dergisi*. Ankara. S. 18.
- İrge, N. Filiz. (2005). Gelişmiş Kapitalizm Eşliğinde Yeni Sömürgecilik. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. Cilt:6. Sayı:1
- Kemski, J.K. (1997). Siyaset Felsefesi. *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*. (Çev. Özlem, D). İstanbul. İnkılap Kitabevi. s. 477-480.
- Kaynak, M. (2007). *İstihbarat ve Terör Oyunları*. İstanbul. Selis Yayınları.
- Kemski, J.V. (1997), ‘Siyaset Felsefesi’, *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, (Çev, Özlem, D). İstanbul. İnkılap Kitabevi..
- Kesgin, A. (2004). Niccola Machiavelli’nin Siyaset Felsefesi ve Dönemine Etkisi. *Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- (2009) Etik Üstüne. *Dini Araştırmalar*, Cilt: 12, s. 35, s. 143-160.
- (2010). *Pragmatik-Etik Siyaset İlişkisi*. Doktora Tezi. Ankara.
-(2011). *Sömürgecilikten Küreselleşmeye Siyasetin Pragmatik Temelleri*, Ankara, Phoenix Yayınları.
-(2015a). Machiavelli ve Makavelizm.Beytül Hikme. 5/1. S. 106-139.
-(2015b). İçtimai Olandan Siyasi Zemine Ahlakın Serencamı,Geçmişten Geleceğe Ahlak. (ed. Asife Ünal). Bartın. *Bartın Üniversitesi Yayınları*. 481-505.
-(2016). Mihver Kavramlar Üzerine Bir Değerlendirme ve ‘İmparatorluk’ Kavramı. *Journal of Turkish Studies*. 11 (2). 711-732.
-(2017). Amaç- Araç Bağlamında Ahlak- Siyaset İlişkisi: Ahlakın Siyaseti ya da Siyasetin Ahlakı. *Kutadgubilig*. S.36. 191-220.
- (2018a). Modern Dünyanın Eğitimi: Erdemden Değere. *Toplumsal Bütünleşmede Değerler ve Eğitimi: III. Uluslararası Değerler Eğitimi Kongresi Bildiriler Kitabı*. S.3-20.
- (2018b). Felsefi, Siyasi/Politik ve İktisadi/Ekonomik Bir Kurgunun Gerçeğe Dönüşüm Serencamı: Birey. *ISCER Kongre Bildirisi*. Konya. Çizgi Yayınevi. S. 318-329.

- (2018c). İdeolojilerin Gölgesinde Adalet Arayışı: Adalet Yürüyüşü Özelinde Felsefi- Siyasi Bir Tahlil. *Journal Of Turkish Studies*. 13/26. 790-810.
- (2019). *Endüstriyel Siyaset ve Ahlak*. Ankara. Maarif Mektepleri.
- Keyman, E.F. (1995). Küçülen ve Parçalanın Dünyada Siyaseti Anlamak. *Toplum ve Bilim*. Kış 95: 41-65.
- Kumbaracıbaşı, O. (1976). *Ekonomik Doktrinler ve Ekonomik Düşüncenin Evrimi*. Ankara. İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayınları.
- Kurmuş, O . (2014). Türkiye'de Neoliberalizm. *Mülkiye Dergisi*. 34 (268). 9-41.
- Kurtoğlu, R. (2017). *Hollywood Sineması ve Bilinçaltı Operasyonları*. İstanbul. Destek Yayınları.
- Köktaş, M. (2010). İskoç Aydınlanması: Bir Sivil Toplum Perspektifi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Lichtman, R. (2013). *Liberal İdeolojinin Marksist Eleştirisi*. (Çev, Alpaget, Ş). İstanbul. Yordam Kitabevi.
- Locke, J. (2004). *Hükümet Üzerine İkinci İnceleme*. (Çev: Fahri Bakırcı). Ankara. Babil Yayınları.
-(2017). *Hoşgörü Üzerine Bir Mektup*. (Çev, Yürüşen, M). Ankara. Liberta Yayınları.
- Macedo, S. (2000). Diversity and Distrust: Civic Education in a Multicultural Democracy (Cambridge/Mass. and London: Harvard University Press).
- Machiavelli, N. (2016). *Prens*. Ankara. Tutku Yayınevi.
- Macit, M. (2020). Hazcı Yararcılık ve J. Bentham'ın Politika Felsefesi Kaygı. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*. 19 (1).
- Mahiroğulları, A . (2010). Küreselleşmenin Kültürel Değerler Üzerine Etkisi. *Journal of Social Policy Conferences*, 0 (50). 1275-1288 .
- Mannheim, K. (2016), *İdeoloji ve Ütopya*, (Çev: Okyayuz, M). İstanbul. Nika Yayınları.
- Manisalı, E. (2003). *Kapitalizmin Temel İçgüdüğü*. İstanbul. Derin Yayınları.
- Marx, K, Engel, F. (2014). *Komünist Manifesto*. (Çev, Demir, M). Ankara. Nilüfer Yayınları.

- McLellan, D. (2005). *İdeoloji*. (Çev. Yıldırım, B). İstanbul. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Mill, J.S. (2016). *Özgürlük Üzerine*. (Çev, Kanbur, T). İstanbul. Litera Yayınevi.
- Musayeva, A. (2012). Azerbaycan'da Gelir Dağılımı. *Journal Of Social Policy Conferences*, 0 (60), 393-432.
- Nietzsche, F. (2011). *İyinin ve Kötünün Ötesinde*. (Çev, İnam, A). İstanbul. Say Yayınları.
- Ortaylı, İ. (2016). *Türkiye'nin Yakın Tarihi*. İstanbul. Timaş Yayınları.
- Parasız, İ. (2008). *İktisada Giriş*. İstanbul. Ezgi Kitabevi.
- Parkinson, C. N. (1984). *Siyasal Düşüncenin Evrimi*. Ankara. Remzi Kitabevi.
- Ribard, A. (1983). *İnsanlığın Tarihi*. (Çev, Yalçın, Ş. Berktay, H). Ankara. Say Yayınları.
- Rosenthal, M. Yudin, P. (1972). *Felsefe Sözlüğü*. İstanbul. Sosyal Yayınları.
- Öner, N. (1999). *Felsefe Yolunda Düşünceler*. Ankara. Akçağ Yayınları.
- Özsoy, S. (2015). Güneş Merkezli Evren Anlayışı: Kopernik, Kepler ve Galilei Neyi Değiştirdi?. *FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*. (20). 95-112.
- Sander, O. (2013). *Siyasi Tarih- İlkçağlardan 1918'e*. Ankara. İmge Kitabevi.
- Sartre, J. P. (1998). *Yöntem Araştırmaları*. İstanbul. Kabalcı Yayınları.
- Selsam, H. (1995). *Din, Bilim ve Felsefe*. Ankara. Sarmal Yayınevi.
- Smith, P. (2001). *Rönesans ve Reform Çağı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Smith, A. (2008). *Milletlerin Zenginliği*. İstanbul. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
-(2018). *Hukuk Üzerine Adalet, Kamu Düzeni, Devletin Gelirleri ve Silahlı Güçler*. (Çev. Celiloğlu, A). İstanbul. Pinhan Yayıncılık.
- Sinanoğlu, O. (2009). *Batı'nın Batışı ve Dünyada Yeni Ufuklar*. İstanbul. Bilim+Gönül Yayınları.
- (2015). *Göçmen Hamamı*. İstanbul. Bilim+Gönül Yayınları.
- Somel, C. (2017). "Siyaset Bilimi ve İktisat" G. Atılgan ve A. E. Aytekin (Ed.), *Siyaset Bilimi: Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası İlişkiler*. Ankara: Yordam Yayınevi, sf. 488-496.

- Şekerci, E, A. (2019). *Aydınlanma ve Din İngiliz Aydınlanma Geleneğinde Din Algısı*. İstanbul. İnsan Yayınları.
- Şenel, A. (1986). *Siyasi Düşünceler Tarihi*. Ankara. Teori Yayınları.
- Tanilli, S. (1981). *Uygarlık Tarihi*. Ankara. Say Yayınları.
- (2001). *Değişimin Diyalektiği*. İstanbul. Adam Yayınları.
- (2014). *İnsanlığı Nasıl Bir Gelecek Bekliyor?*. İstanbul. Cumhuriyet Kitapları.
- Taşkın, A. (2007). *İskoç Aydınlanması*, İstanbul. Birey Yayınları.
- Tunçay, M. (2009). *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi*. Cilt 2: Yeni Çağ. İstanbul. Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Turgut, A. (2019). Türkiye'deki Gelir Eşitsizliğinin Toplumsal Cinsiyet, Kadının İstihdamı ve Kadın Yoksulluğu Açısından Değerlendirilmesi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2 (38), 315-329.
- Weber, M. (2011). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. (Çev, Köktürk, M). Ankara. Bilge Su Yayıncılık.
- Yalçın, M. A, Tokatlı, A. (1979). Sosyalist Kültür Ansiklopedisi. *Kapitalizm*. 3. Cilt. İstanbul. May Yayınları.
- Yaşar, Y, Yenimahalleli Yaşar, G. (2015). Neoliberal Küreselleşme ve Sosyal Politikada Dönüşüm/Neoliberal Globalisation and Transformations in Social Policy. *Mülkiye Dergisi*, 36 (1-274) , 63-92.
- Yalçınkaya, T. (2016). *Küresel Kapitalizm ve Ekonomi Politikaları*. Bursa. Ekin Yayınevi.
- Yayla, A. (2000). *Özgürlük yolu*, Ankara: Liberte Yayınları.
- Yeliseyeva, N. V, Manfred, A.Z. (1978). Yakın Çağlar Tarihi. (Çev, İnce, Ö, Tuncalı, E). İstanbul. Konak Yayınları.
- Yetiş, M. (2015). Kitap İncelemesi: Karl Manheim, İdeoloji ve Ütopya. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57 (3) , 191-196).
- Yerasimos, S. (1980). *Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye*. Ankara. Gözlem Yayınları.

